

■ ELMÉLETILEG

DEMOKRÁCIA ÉS CIVIL TÁRSADALOM

(Kövér Ágnes)

25 ÉV CIVIL TÁRSADALOM ÉS MOZGALMAK
MAGYARORSZÁGON. GONDOLATOK KÖVÉR ÁGNES
VITAINDÍTÓ TANULMÁNYA KAPCSÁN

(Szabó Máté)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

CIVIL SZERVEZET KRÍZISBEN?

(Pintér Dániel Gergő)

A MILLA TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

(Vásárhelyi Árpád)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

AZ ORMÁNSÁGI NONPROFIT SZÉKTOR SZEREPE
A TERÜLETFEJLESZTÉSBEN

(Zsigmond Tibor–Tésits Róbert)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

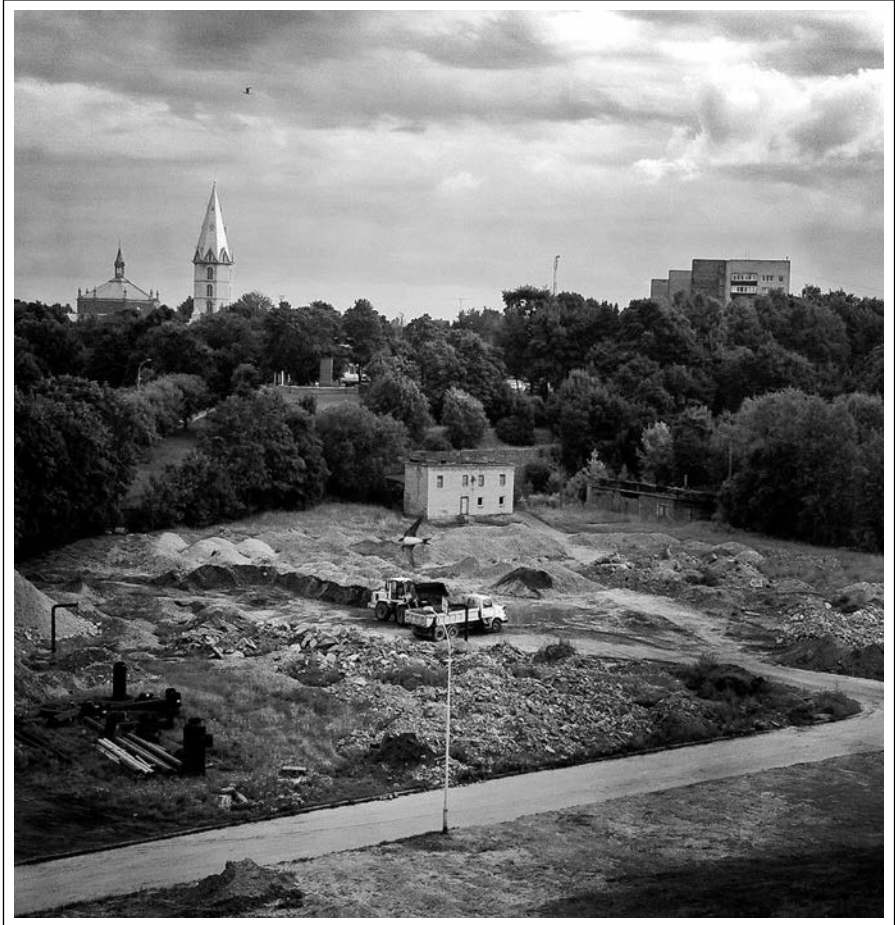
Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■■ ELMÉLETILEG	
Kövér Ágnes: DEMOKRÁCIA ÉS CIVIL TÁRSADALOM	5
Szabó Máté: 25 ÉV CIVIL TÁRSADALOM ÉS MOZGALMAK MAGYARORSZÁGON. GONDOLATOK KÖVÉR ÁGNES VITAINDÍTÓ TANULMÁNYA KAPCSÁN	29
■■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Pintér Dániel Gergő: CIVIL SZERVEZET KRÍZISBEN?	35
Vásárhelyi Árpád: A MILLA TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA	59
■■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Zsigmond Tibor–Tésits Róbert: AZ ORMÁNSÁGI NONPROFIT SZÉKTOR SZEREPE A TERÜLETFEJLESZTÉSBN	73
■■ SZERZŐINK	95

Fotó/Gönczö Viktor

DEMOKRÁCIA ÉS CIVIL TÁRSADALOM

*Kérdések és összefüggések magyarországi kontextusban**

Kövér Ágnes

■ Ez a tanulmány azokat a magyarországi folyamatokat igyekszik nyomon követni és dokumentálni, amelyek az elmúlt évtizedekben alakították és újraformálták a magyar nonprofit/civil szektor társadalmi/politikai környezetét, és értelemszerűen magát a szektort, mindeközben kísérletet tesz arra, hogy e folyamatokat a demokrácia és civil társadalom elméleti összefüggéseinek keretében konceptualizálja. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a civil társadalomnak van-e szerepe, és ha igen, akkor milyen a demokratizálódási folyamatok megindulásában, formálódásában és a demokrácia stabilizálásában. Erre a kérdésre nem egyszerű megadni a feleletet, már csak azért sem, mert a kérdésben vizsgált két egymásra vonatkoztatott fogalomnak sem az értelmezése, pontos definíciója, sem pedig egymáshoz fűződő kapcsolata nem egyértelmű.

Mindemellett figyelmet fordítunk azokra a félelmekre, amelyek az elmúlt évtized történéseire úgy tekintenek, mint amiben „harmadik demokratizálódási ellenhullám” (Montero 1998) folyamatai fedezhetők fel. Ugyanakkor meg kívánjuk mutatni a civil társadalom ellentmondásos „képességét” arra, hogy a demokrácia stabilizálásának és megerősítésének ágense legyen.

* Jelen tanulmány az angol nyelven a Nonprofit Policy Forum 6., (2.), 187–212. ISSN (Online) 2154–3348. számában megjelent publikáció magyarra fordított aktualizált változata. E tanulmány korábbi és rövidebb változata angol nyelven „Captured by State and Church: Civil Society in Democratic Hungary” címmel megjelent Krasztev, Péter–Van Til, Jon (eds.) (2015): Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy kötetben (Budapest–New York:CEU Press, 81–90.)

Definíciók a munkahipotézishez

A civil társadalom fogalmat jelen dolgozat munkahipotézise elsősorban – de nem kizárólagosan – annak szűkebb értelmében használja, amennyiben a formalizált nonprofit civil szervezeteket¹ érti alatta. Elméleti kontextusban a kifejezés szélesebb értelemben is alkalmazásra kerül, miszerint: a civil társadalom egy olyan aréna, amely a társadalmi mozgalmakat, az utcai megmozdulásokat, proteszteteket és a közösségi diskurzusok nyilvános tereit is magában foglalja (Fioramonti–Fiore 2010).

A demokrácia fogalmának meghatározására Phillip Schmitter RED „Really Existing Democracy” – valóban működő demokrácia – fogalmát használjuk, melynek kritériumai a következők:

- a) önmagát demokráciának nevezi: azaz az önkonstrukció irányából való megközelítés;
- b) más demokráciák elismerik demokráciaként: azaz az elismerés követelménye;
- c) a politikatudomány által alkalmazott procedurális demokrácia sztenderdeknek megfelel, mint például szabad választások, államhatalmi ágak elválasztása, demokratikus intézmények stb. (Schmitter 2010; 2011).

A tanulmány végén látni fogjuk, hogy ez a meghatározás mennyire lesz elegendő a civil társadalom–demokrácia összefüggések megközelítőleges leírására.

A civil társadalom kérdéses szerepe a demokratikus átmenet folyamatában és a demokrácia stabilizálásában

Ha a szakirodalmat vizsgáljuk a demokrácia és civil társadalom összefüggéseinek megvilágítása céljából, ellentmondásos és homályos választ kapunk kérdésünkre. Politológusok és társadalomtudósok² nagyon különböző véleményt alkottak a civil társadalom szerepéről a demokratikus átalakulás folyamatában, különösen a demokráciák harmadik hullámának³ vonatkozásában.

Néhány szerző úgy látja, hogy a demokratikus átalakulásnak kezdeményezője, vagy elindítója a civil társadalom, amely „központi helyet foglal el – még ha későn is került felismerésre – az elméleti diskurzusokban és a közéletben a XX. század végén” (Patrik 1996:8). Hasonló megállapításra jut Seligman, amikor a civil társadalom „napjainkban történő újrafelfedezéséről” beszél (Seligman 1992:3). Philip Schmitter (2011) úgy jellemzi a civil társadalmat, mint csoportok, szervezetek, társaságok sokféleségét, amelyek a politikai testen belül folyamatosan szerveződnek, professzionálisan működnek, ellenőrzik és beavatkozásukkal befolyásolják a közösségi döntési folyamatokat. Schmitter jellemzése a civil társadalmat a demokrácia „post-Dhal”-i⁴ evolúciójának hajtómotorjaként írja le. Ebben a koncepcióban az individuumok a civil szervezetekben folytatott tevékenységükön keresztül a RED (Really Existing Democracies), a valóban létező demokráciák, hatékony állampolgáraként kerülnek újraértelmezésre.

A közép-kelet-európai demokráciák vonatkozásában néhányan (Sztompka 1991; Roniger 1994) úgy vélik, a civil társadalom lényeges volt az állami gyámkodás lerombolásá-

ban, azonban „kevésbé hasznos a demokrácia konszolidációja során” (Roniger 1994:210). Míg más szerzők szerint a civil társadalom legfőbb szerepe sokkal inkább a demokráciák stabilizálásában, mintsem kivívásában van (Diamond 1994; Montero 1998). Ugyanakkor vannak szerzők, akik kifejezetten tagadják, hogy a civil társadalomnak, vagy mozgalmaknak szerepük volt az államszocializmus összeomlásában (Sajó 1996; Kotkin 2009).

A civil társadalom demokráciát kivívó, vagy stabilizáló szerepével kapcsolatban egyéb kétségek is felmerülnek, különösen a harmadik demokratizálódási hullám úgynevezett új demokráciái tekintetében. Suleiman (2013) szerint e demokráciák tekintetében ugyanis nem következik feltétlenül a civil társadalom jelenlétéből a demokrácia megvalósulása. A civil társadalom lehet öncélú, antidemokratikus, anyagi előnyökre törekvő és nem politikai, társadalmi-gazdasági célokat szolgáló (Suleiman 2013:247), és ezt bizonyítja is néhány afrikai ország példáján.

Way (2014) szerint a civil társadalom nem mindig jó a demokrácia számára. Sok országban (például Lengyelország, Dél-Afrika és Dél-Korea) a civil csoportok egyaránt kritizálták az önkényuralmat és a demokráciát is. A gyenge demokratikus nemzeti intézmények háttere előtt a civil tevékenység növelheti a társadalom töredezettségét, mely következképp aláássa a demokratikus fejlődést (Berman 1997). Amikor túlhangsúlyozzuk a civil társadalom jelentőségét, akkor egyúttal alulértékeljük azoknak a politikai intézményeknek a fontosságát, amelyek valójában meghatározóbbak a demokrácia szempontjából. Ugyanakkor nehéz azonosítani azokat az ok-okozati összefüggéseket, amelyek az erős civil társadalmat és a konszolidáltan működő demokráciát összekötik (Encarnación 2003). Ezzel szemben Fioramonti és Fiori (2010) elemzése a civil társadalom és a demokrácia kölcsönös interdependenciáját és korrelációját bizonyítja. Roniger (1994) megfogalmazása szerint a civil társadalom kötődik a demokratizálódási folyamathoz, de a civil társadalmat nem lehet azonosítani a demokráciával és a társadalmi igazságossággal.

Más szempontból vonják kétségbe a civil társadalom demokrácia keletkeztető, vagy stabilizáló hatását azok a szerzők, akik szerint a két vizsgált jelenség ugyanabban a társadalmi térben, ugyanannak a történeti/tradicionális és szociokulturális hatáseggyüttesnek az erőterében alakul ki. Mindkettőt, a civil társadalmat és a demokráciát is megbéníthatják a társadalom szövetébe mélyen beágyazódott nem kívánatos gyakorlatok, politikai tradíciók, mint a kliensrendszer, a centralizált, hierarchikus intézményi struktúrák és szervezeti gyakorlatok, a korrupció és az elmélyült társadalmi egyenlőtlenségek. Különösen Közép- és Kelet-Európa országaiban vannak tradíciói ezeknek a gyakorlatoknak, melyek akadályozzák mind a civil társadalom, mind a demokrácia erősödését (Hooghe–Stolle 2004; Heinrich–Fioramonti 2007). Az „új demokráciákat” gyakran jellemzik úgy, mint amelyek megrekedtek egy átmeneti kategóriában, vagyítve a proceduális demokráciát „illiberális” aspektusokkal (például elnöki rendeleti hatalom, a politikai és polgári jogok korlátozása, a média függetlenségének szűkítése, vagy megszüntetése) (Montero 1998:118). Mindezek a nézetek aggodalmat fejeznek ki a harmadik hullámban keletkezett demokráciákkal kapcsolatban – így a volt államszocialista országok vonatkozásában is –, és úgy láttatják őket, mint amelyek egy demokratizálódási „ellenhullám” (Huntington 1991) keretében⁵, az új-autoriterizmus irányába sodródnak.

Egy másik megközelítés a gazdasági sikeresség tartományát vonja be a vizsgálódások körébe. A demokrácia–gazdasági sikeresség–civil társadalom háromszögének analízise is kétséges eredményekre vezet, ha viszonyaikat boncolgatjuk. Alacsony állampolgári részvétel és gyenge civil társadalom jellemezheti az erős, gazdaságilag sikeres demokráciákat is, mint azt a japán, francia és spanyol példa mutatja (Suleiman 2013). A gazdasági teljesítőképesség és fejlődés elszakadni látszik az erős civil társadalom jelenlététől Dél-Koreában is, ahol a gazdasági siker a civil társadalom elnyomásának erőterében épült fel. Ezzel ellentétben Banglades, ahol több ezer NGO és jogvédő szervezet, valamint szociális szolgáltató társaságok tömegei működnek, a világ egyik legszegényebb országa maradt (Suleiman 2013). Ha a civil társadalmat a demokrácia fokmérőjeként használjuk, akkor zavarba ejtő eredményre jutunk... Ahogyan ebben az összefüggésben Claus Offe megjegyezte, „Pandora szelencéje teli paradoxonokkal” (Offe 1991:874): a gyenge civil társadalom akadályozza a demokrácia mechanizmusait, azonban a civil társadalom nem erősödhet meg előzetes demokratikus gyakorlatok és tapasztalatok nélkül (Sztompka 1991).

Állam, kormányzat – civil szektor kapcsolatok

A civil társadalom és a demokrácia összefüggéseinek vizsgálata során – mielőtt még a hazai helyzet elemzését megkezdénénk – fontos figyelmet fordítanunk a civil társadalom–állam kapcsolatrendszerének kérdéseire. A civil társadalom – állam kapcsolatrendszer megvizsgálva azt látjuk, hogy mindkét szereplő fontos tényezője és meghatározója a demokráciának, ugyanakkor kapcsolataik minősége és szerveződési formája önmagában véve is a demokrácia masszív tartalmi alkotója.

Klasszikusan a kapcsolat az állam és a civil társadalom között szemlélhető úgy, mint szembenálló erők egymásnak feszülése. A civil társadalmat ebben az összefüggésben egy alulról felfelé energiákat hajtó motornak látjuk, amely a demokrácia érdekében korlátozza az állam autoriter tendenciáit és a civil aktivizmuson keresztül a politikai és polgári jogok védelmét látja el. Ebből a nézőpontból a civil társadalmat a bármiféle politikai és állami visszaélés elleni fellépés helyeként és eszközöként értelmezzük (Fioramonti–Fiori 2010:26). Tulajdonképpen ez a civil társadalom *kontroll funkciója*, melyet a mindenkori hatalom és képviselői fölött gyakorol. Itt a „gyengébb” – mivel nem rendelkezik a legitím hatalomgyakorlás állami és politikai eszközeivel, forrásaival és a kényszer alkalmazásának jogával sem – gyakorol hatalmat az erősebb állam/kormányzat fölött a nyilvánosság eszközével alkalmazott ellenőrzésen és elszámoltatáson keresztül. Cserébe a kormányzat civil demokratikus legitimitást nyer. E funkció megvalósulásának a civil függetlenség és a források pluralizmusa elengedhetetlen feltétele.

Az állam–civil társadalom kapcsolatrendszer azonban szemlélhető partnerségként is, ahol a szereplők – még ha egyenlőtlen helyzetből is – kölcsönösen felelősek közös értékek, célok megvalósításáért, társadalmi javak előállításáért. Ebből a nézőpontból az állam–civil társadalom kapcsolat egymással komplementer, egymás tevékenységét kiegészítő jellegű. Pontosabban, sokféle *állami feladat megvalósításában* és állampolgár-

közeli, állampolgárbarát ellátásában lehet kölcsönös egymásra utaltság közöttük. Bár a kapcsolatok ezen szemléletében sem kétséges a felek közötti egyenlőtlen hatalmi helyzet, mégis a civil szervezetek az állampolgári jogok, az állami feladatok ellátóiként, értelmezőiként és megrendelőiként is konstituálódnak, és így az állami szolgáltatások és jóléti funkciók előhívóiként maguk is konstruálják az államot.

A fenti két eltérő szemlélet egyfajta kombinációjaként lehet értelmezni egy harmadik típusú kapcsolatrendszer is, melyet beemelő, *korrekciós mechanizmusként* is láthatunk. Ebben a funkcióban a civil társadalom azoknak a csoportoknak a jogérvényesítését, illetve a szolgáltatásokhoz, ellátásokhoz való hozzájutását, érdekképviselését látja el, amelyek az érdekvérvényesítés fő politikai és politikán kívüli áramaiban nem vagy csak korlátozottan képesek hallatni hangjukat, és képviselni érdekeiket. Lényegében egy rétegelt, eltérő helyzetű csoportokból álló társadalom olyan kommunikációs tere a civil társadalom, ahol függetlenül a hatalomhoz való viszony intenzitásától megjelenhetnek heterogén érdekek, és legitim képviselést nyerhetnek a szerveződés szabadságának tartományában, csoportérdekként megfogalmazódva. Ez a mező felöleli az érdekképviselési, advokáció funkciót, korlátozva ezzel a hatalom gyakorlóinak „kapuőr” szerepét, azaz például arra kényszeríti őket, hogy megosszák a forrásokat a szorosan rajtuk kívül eső csoportokkal. Ugyanakkor ez utóbbi, bár más formában, de megvalósulhat az állam–civil együttműködés másodikként tárgyalt formájában, azaz az állami szolgáltatások megszervezése, kikényszerítése, átvállalása során is.

A jól működő demokráciákban az állam–civil társadalom kapcsolatok mindhárom fent vázolt olvasata jelen van valamilyen formában, országonként eltérő súllyal és arányban az egyes elemek tekintetében.

Néha azonban az állam–civil társadalom kapcsolatok erősen mérgezőnek is bizonyulhatnak, nyilvánvalóan a gyengébb fél kárára. Különösen az ún. új demokráciákban, ahol a különböző állami machinációk és manipulációk megkísérik megszerezni a civilek által nyújtott demokratikus legitimitációt, anélkül, hogy cserébe a függetlenséget és a forráspluralizmust biztosítanák vagy tolerálnák, és alávetnék magukat a civil kontrollnak. Ilyenek lehetnek azok a kísérletek, amelyek kooptálni próbálják a civil társadalom vezető erőit az állami döntéshozatali rendszerekbe, annak érdekében, hogy csökkentse erejüket és függetlenségüket. A civil társadalom megosztása és egy részének megbélyegzése, zaklatása, hitelességük aláásása különféle mechanizmusokkal, vagy csak egyszerűen lojalitásuk kikényszerítése, vagy megvásárlása, vagy folyamatos állami függőségben tartásuk, akár a belépési lehetőségek jogi szűkítése, a források elérésének mind nehezebbé tétele útján, mind olyan eszközök, amelyek az önszerveződő civil erény helyett a kormányok által támogatott klientúra civiltéget segítik (Fioramonti–Fiori 2010).

Ugyanakkor a civil társadalom is lehet negatív hatással a felemelkedő demokrácia állami intézményrendszerére, különösen akkor, amikor zajos civil (vagy civilizálatlan⁶) masírozások és utcai randalírozások ássák alá demokratikus intézmények stabilitását.

A volt államszocialista országokban különösen mélyen gyökerezik az állam–civil társadalom kapcsolatrendszer a demokratikus politikai kultúra gyengeségében, a civil részvétel hiányzó tradíciójában és a nyilvános és privát terek kapcsolatának sajátos természete-

Fotó/Gönczö Viktor

tében. Egyértelmű, hogy a civil társadalom nem a demokrácia szinonimája és nem is vezet szükségszerűen demokráciához⁷.

Mindazonáltal azt is tudomásul kell vennünk, hogy a civil társadalom nem helyettesítheti, és nem semmisítheti meg az államot, hanem (ahogyan ez korábban kifejtésre került) inkább annak ellenőrzését – korlátlanságának korlátját – teremti meg a nyilvános felelősség és számonkérés intézményei által. A civil társadalom és a demokratikus állam oda-vissza hat egymásra. A civil társadalom fenntarthat egy alkotmányos demokráciát és egyben megerősítést nyerhet tőle az interakció és a csere intézményesített formáin keresztül, ami jó eséllyel megelőzheti a hatalom és a közösségi források monopolizálását.

Hazai kontextusok: a kezdetek

Magyarországon a késői nyolcvanas években lényegében nem volt civil társadalom, vagy legalábbis olyan civil társadalom vagy mozgalom, amely fő célja és tevékenysége a demokráciáért folytatott harc lett volna. A „mindent felölelő totalitárius despotizmus, amely a »civil társadalom« koncepciót – mint olyat, ami az államon kívül van – oly tetszetőssé tette, lényegéből eredően nem engedett semmi olyat létezni, mint a civil társadalom” (Kotkin 2009:8). A civil társadalom nem csupán az önszerveződés képességét kívánja meg, hanem olyan állami források meglétét is, amelyek védik az egyesülés szabadságát, a polgári jogokat és a magántulajdont. Az államszocializmus lehetetlenné tette ezeknek a kritériumoknak a megvalósulását.

Tényként kell tehát elkönyvelnünk, hogy sem civil mozgalom, sem tömegtámogatás nem sorakozott fel azon relatív kisszámú ellenzéki vezető mögött, akik részt vettek az átalakulási folyamat szívére képező kerekasztal-tárgyalásokon. Lehet, hogy kiábrándítóan hangzik, de a civil társadalomnak jelentéktelen hatása volt a tárgyalásokra, mely az új alkotmányos rendhez vezetett. Magyarország 1989-ben alig látott utcai demonstrációkat, vagy tömegmobilizációt és a „magyar ellenzék inkább elszigeteltnek és kis létszámúnak” mondható. A magyar kerekasztal-tárgyalások – 300 ülés, 500 résztvevő, három hónap – inkább az összeomlófélben lévő despota rezsim „önalkudozási” folyamatának tekinthetők (melyek az állampárt körében már évek óta tartottak) (Sajó 1996; Kotkin 2009).

Magyarországon a demokrácia mintegy váratlan, vagy akár mondhatni ki nem érdemelt ajándékként került beiktatásra, amelyet a meggyengült és változtatni kész államszocialista pártelit kezdeményezett. Semmiképpen sem tekinthető úgy, mint bármiféle civil mozgalom eredménye, vagy következménye. A „bársonyos forradalom” kifejezés nem csupán az átalakulás erőszakmentes jellegére reflektál – ami mindenképpen előnyként értelmezendő –, hanem a tömegakarát hiányzó – bár kimenetelét tekintve sokszor nehezen kontrollálható – manifesztumaira is. Később megszámlálhatatlan hátrány eredt a tömegbázis hiányából, a polgári részvétel és a közösségi tárgyalásos eljárások elmaradásából, és abból, hogy adósság maradt a szabadság és demokrácia immanens vágyá-

nak, valamint a despotikus hatalomgyakorlás gyűlöletének individuális szinten történő megértése és közösségi kifejezése.

Mindazonáltal, az átalakulás első időszakától kezdve, élve a megnyílt lehetőséggel, gyorsan növekedett a civil szervezetek és csoportok száma, melyet az új törvényhozás is támogatott. A harmadik szektor nagy reményekkel emelkedett fel 1989 után, és még nem lehetett tudni, hogy ez a fejlődés egy állam–civil partnerségi, párbeszédet folytató kapcsolattá növi ki magát, vagy az állami kontroll újabb formáit valósítja meg (Kuti 1999). Paradox módon mindkettő bekövetkezett az elkövetkező évtizedekben, a közelmúltban pedig váratlan fordulatot vett egy harmadik irányba. A civil szervezetek jórészt az állam által (kisebb vagy nagyobb mértékben) kontrollált források függvényeivé váltak és jellemzően mindvégig azok is maradtak. Mégis kialakult az első két évtizedben egy decentralizált forráselosztás a civil önkormányzatiság keretei között, mely mögött a független civil társadalom állami/politikai víziója által vezérelt jogalkotás húzódott meg, és létrejött egy partnerségi/párbeszéd kapcsolat a regnáló kormányzatokkal (Kuti 2008a). A függetlenség képzetét erősítette a civilek számára elérhető források pluralizmusa is, ami negatív megbélyegzés nélküli (neutrális) viszonyulást jelentett a külföldi (az állami kontrollt nélkülöző) és a privát szférából érkező donorkhoz is. Ezek a rendszerváltást követően kialakult korai mintázatok kerültek átalakításra radikálisan 2010 után.

A nagy kiábrándulás és „visszarendeződés”

A demokratikus átalakulás szisztematikus, azonban előre nem látott (Sztompka 1991) kudarcai és nem kívánatos mellékhatásai, mint például a gazdasági nehézségek, társadalmi polarizáció, a túlélő és újra felelő kliensrendszer, és az általános kiábrándulás a demokráciából és a választásokból (Huntington 1991), közrejátszott a demokrácia legitimitációjának gyengülésében és a demokratikus értékek „varázstanodásában” (Schmitter 2011:400). Az autoritarizmus „kis körei”⁸ régi/új formákban egyre mélyebben szövik át a társadalmat, az antidemokratikus⁹ nézetek egyre nyíltabban és egyre gyakrabban jelennek meg a közbeszédben és termékeny táptalajra találnak az emberek fejében, gondolkodásában. A szélsőséges gondolatok és nézetek, valamint a „civilizálatlan társadalom”¹⁰ megjelenését visszakövethetjük egészen a rendszerváltás legkorábbi időszakáig. Egészen napjainkig azonban nem sikerült komoly tömegbázisra szert tenniük ezeknek a nézeteknek.

A sikeresen túlélő és újraéledő klientúra rendszerek, hálózati tőkék¹¹ és a jól ismert nepotizmus, megújultak és lendületet kaptak a politika és a civil élet mindennapjaiban, és ezek a mély folyamatok aggasztóbb eredményre vezettek a demokrácia minőségét tekintve, mint maguk a szélsőséges nézetek – amelyeket részben a jog üldözött, részben pedig lassan belesimultak a politikai paletta tolerálhatóan minősített színeibe. Azok a társadalmi és állampolgári tudások, melyek az államszocialista, sőt az azt megelőző korok ‘hatalom–alattvaló’ mintázatait hordozták a „sikeres működésről”, mind a civilek,

mind a hatalom birtokosai oldalán masszív szocializációs tartalomként voltak és vannak jelen.

Az állami forrásokért, valamint a konzultációs pozíciókért folytatott versenyben alkalmazott eszközök „szürke zónája”¹² nem volt ismeretlen 2010 előtt sem. Ha Diamond (1994) kategorizálását akarnánk alkalmazni a 2010 előtti állapotokra, akkor azt mondhatnánk, hogy az állam–civil társadalom kooperációjában a pluralisztikus és a korporatív elemek keveredtek. A legtöbb szervezet – különösen a kisebbek – egy pluralisztikus, kompetitív és nem hierarchikus rendszer részesei voltak, mely nem volt különösebben sem elismerve, sem támogatva, de kontrollálva, vagy teljesen ignorálva sem az állam által. Másrészt a nagyobb, vagy ernyőszervezetek vonatkozásában inkább egy korporatív, hierarchizált és nem kompetitív modell volt jellemző az állammal történő együttműködésre. Ezek a szervezetek stratégiai együttműködési megállapodásokat kötöttek állami intézményekkel állami politikák megvalósítása céljából, és ezáltal monopóliumra igyekeztek szert tenni egy-egy területen és lényegében nyíltan vagy burkoltan kiszorítottak más szervezeteket vagy érdekcsoportokat a forrásokért és a befolyásért folyó versenyből. Valójában azonban csak nagyon ritkán kaptak valódi cselekvési lehetőségeket a civil szervezetek az ilyen együttműködési megállapodások keretében, melyek inkább szimbolikus térfoglalás, befolyásnövelés és forrásszerzés célzatúak voltak a civilek részéről, míg a hatalom valódi célja nem elsősorban a feladat- és forrásátruházás, hanem inkább a civil legitimáció megteremtése volt.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy 2010 előtt a szervezetek „szürkezőnás” lobbitevékenységének elsősorban forrás- és befolyásszerző célzata volt – aminek a végpontján valamilyen szakmai ügy szolgálata és persze a szervezet sikeres túlélési szándéka volt –, és nem politikai vagy ideológiai színezete. A rendszerváltást követő politikai csatározásokból igyekeztek a civilek lehetőség szerint kimaradni, és ezért mindvégig függetlennek, politikamentesnek demonstrálták magukat. Ebből adódóan a lobbitevékenységek inkább az államigazgatáshoz és az ott betöltött pozíciókhoz, és nem politikai pártokhoz kapcsolódtak.

Mindemellett többféle viszontagság is nehezítette az erős és független civil társadalom kialakulását az elmúlt évtizedekben, melyek közül a klientúra rendszer újraéledése csak az egyik volt.

A civil önkormányzatiság és pluralizmus

Legalább ennyire lényegi probléma a civil szervezeteket a kezdetektől sújtó magas fokú forrás függőség. Bár a civil szervezetek alapításáról és finanszírozásáról szóló jogi környezet¹³ megnyugtatóan szabályozta a szervezetek alapításának és regisztrációjának rendjét, és a Nemzeti Civil Alap (NCA)¹⁴ felállításával a civil önkormányzatiság és kormányzati kooperáció keretei között került szabályozásra a közösségi források szétosztása¹⁵, még ha a támogatások juttatásának (beleértve az európai uniós forrásokat is) masi-

nériája nem is mindig volt teljesen transzparens már 2010 előtt sem. (Sikerrel működtek a már korábban vázolt „szürkezónás” lobbistatégiják.)

Azonban a 2010 utáni átalakulások legitimmé emelt utakat nyitottak a nyíltan elfoglult támogatási eljárásoknak, amelyekben a nemzeti értékek „szükséges helyreállítása” nevében az elsősorban nemzeti és tradicionális értékeket valló szervezetek kerültek támogatásra, kizárva a másságot megjelenítő, a kritikai és „watchdog” hangokat hallató nézőpontokat. A leggyakrabban támogatáshoz jutó szervezetek neveiben az új narratíva vezényszavai ismétlődnek: nemzet, haza, polgári, tradíció, anya¹⁶, asszony, illetve a határon túli magyarok, hit, vallás stb. Megindult a civil társadalom „lecserelése”, ami éppen az államtól való közvetlen forrásfüggőség következtében jórészt meg is tudott valósulni. Ennek a folyamatnak a kibontakozása több fázisban és több eszköz igénybevételével történt.

Az egyik ilyen eszköz a közvetlen államigazgatási hatáskörbe rendelt forrásosztás lehetőségének megteremtése, kiterjesztése. Egyértelműen nyomon követhetjük a változások irányát és az új preferenciákat azokban a civil önkormányzatiság szervezetrendszerét megkerülő, közvetlen minisztériumi, illetve miniszteri hatáskörbe utalt egyedi civil támogatások körében, amelyek 2010 után kerültek kiosztásra. Például a 49/2011. (III. 30.) számú kormányhatározat 525 szervezetnek nyújtott pár százezer forint és akár több százmillió forint közötti azonnali támogatást, különféle minisztériumok közvetlen juttatásainak formájában, és ezek között a szervezetek között egyértelműen felismerhető a fent leírt nyílt részrehajlás. Ez a forráselosztási politika nyilvánvalóvá tette az állami, közigazgatási hatalomtól való függőséget és már látszatra sem kísérelt meg független, elfogulatlan rendszert megvalósítani.

A civil társadalom „újrendezésének” másik eszköze a civil szervezetek számára rendelkezésre álló állampolgári és állami források elosztásáról gondoskodó, a civil önkormányzatiság elvén szerveződő Nemzeti Civil Alap felszámolása volt. Az NCA utódjaként, a 2011. évi 175. törvénnyel¹⁷ létrehozott Nemzeti Együttműködési Alap (NEA) összetételében és működésében már nyomokban sem jelenik meg a civil önkormányzatiság gondolata. A NEA Tanácsa, mely az Alap céljainak megvalósítására vonatkozó elvi, irányító és koordináló döntéseket hozza, 9 tagból áll, melyből 3 főt a civil kapcsolatokért felelős miniszter saját hatáskörében kéri fel, három tagját az Országgyűlés illetékes szakbizottsága jelöli ki¹⁸, míg 3 tagját civil jelöltállítási rendszeren keresztül bejelentkezett szervezetek képviselőire jogosult elektorok közvetlenül választják meg. Világosan látható, hogy nominálisan nem áll rendelkezésre a civilek számára elegendő szavazat az önálló civil döntések meghozatalára. Még érdekesebb képet kapunk, ha megvizsgáljuk a Tanács összetételét, amely egyértelműen megerősíti az elfoglultságról tett korábbi megállapításunkat és az alternatív vagy kisebbségi értékeket képviselő szervezetek és azok képviselőinek teljes körű kizárásáról¹⁹. Ugyanerre az eredményre vezet, ha a Kollégiumok tematikai csoportosításának kontextuális kereteit és a kollégium tagjainak összetételét vizsgáljuk. Csak egy példát bemutatva: vizsgáljuk meg a Mobilitás és Alkalmazkodás Kollégium által támogatható civil tevékenységi köröket. Ezek: az élet- és vagyonbiztonság, a közbiztonság, polgári védelem, önkéntes tűzoltás, mentés és katasztrófa-elhárítás, közrend és

közlekedésbiztonság védelme, szabadidő, hobbi és sport, a nők és férfiak esélyegyenlőségének védelme. E Kollégium elnöke a Katolikus Diáksportért Alapítvány kuratóriumának elnöke, alelnöke a Magyar Ital- és Áruautomata Szövetség tagja, a Széchenyivárosért Egyesület elnöke; tagjai között 3 sportegyesület képviselőit láthatjuk; az Erdélyi Körök Országos Szövetségének elnökét; egy nyíltan kormánypárti televízió politológusát, aki egyben egy civil szervezet felügyelőbizottsági tagja; egy kormánydelegáltat, akiről semmi sem derül ki a nyilvános adatok alapján; és a COMPASS Európai Ifjúsági Közösségért Egyesület alkalmazottját. Elgondolhatjuk, hogy az ebben a kollégiumban megítélésre kerülő nők és férfiak esélyegyenlőségét szorgalmazó szervezetek milyen potenciállal rendelkeznek támogatás elnyerésére. Ez különösen akkor aggályos, ha megfontoljuk, hogy az Európai Unió milyen jelentős hangsúlyt helyez a „gender mainstreaming” politikák megvalósítására.

A NEA döntéseinek átláthatósága és nyilvánossága is felszámolásra kerül a civil törvény 2013. évi módosításával, mely szerint: „A kollégium, illetve a Tanács a támogatási döntésről zárt ülésen dönt”, annak ellenére, hogy e törvény 69. § (1) bekezdése szerint a „Tanács és a kollégiumok ülései nyilvánosak.” Talán nem szorul magyarázatra, hogy miért pont a támogatási döntések üléseinek nyilvánossága bír különös fontossággal.

A felszámolás sorsára kerülő sokszínűség és pluralizmus, amely kirekeszti az újító életstílusokat és identitásokat, az eltérő véleményeket és diskurzusokat képviselő civil csoportokat nyilvánvalóan tetten érhető és néhány esetben sajátos helyzeteket állított elő. A 2003-ban²⁰ alapított Sokszínű Magyarország Polgári Kör²¹, amely szándéka szerint a jobboldali vagy középbol jobb szimpatizáns LMBTQ²² embereket kívánta civil szervezetbe szervezni a szélesebb polgári körök mozgalom keretein belül, „nyilvánvaló provokáció”-ként került megbélyegzésre. Később ezt az álláspontot módosítani igyekeztek, miután meggyőző tények kerültek felszínre arról, hogy nem csak heteroszexuális emberek támogatják a jobboldalt. A Sokszínű Magyarország Polgári Kör azonban mégis feloszlott egyéves működést követően, mivel nyilatkozatuk szerint: kezdeményezéseiket ignorálta a politikai jobboldal (HVG.hu 2013).

Civil szervezetek és a politika határterületeinek összemosása

Nem kérdéses, hogy az erős legitimitással rendelkező kormányzó párt 2010 után megkezdte átépíteni a civil társadalom–állam együttműködést, és következképpen az egész civil társadalmat. Volt azonban egy másik folyamat is, amely lényegét tekintve kialakított egy korábban kevésbé ismert és használt mintázatot, aminek lényege a civil szervezetek és a politikai cselekvések érintkezési területeinek összemosása, és ezáltal a civil politikaivá, a politikai civille tétele. Ennek az eljárásnak a kiépítése már 2002 után megkezdődött, azzal a tudatos építkezéssel, amely akár a vidéki legkisebb falvakig elérve, az akkor a választásokat elveszített párt vezetésével és kezdeményezésére szervezni kezdte az úgynevezett polgári köröket. Ezek a polgári körök egy új stratégia részesei voltak, mely stratégia célja részben az volt, hogy megszervezze és ellenzékben is életben tartsa

Fotó/Gönczö Viktor

a helyi jobboldali szimpatizáns köröket, ugyanakkor a helyi civil élet motorjává és generálóivá is kívántak válni, nyíltan elkötelezett politikai és ideológiai nézetekkel.

Eddig a pontig a civil társadalom generális attitűdje és egyben törekvése a politikától való függetlenség és a neutralitás megtartása volt: ügyek szolgálata és nem politikai ideológiák kiszolgálása. Ezek a polgári körök azonban sikeresen mosták össze a civil (közösségteremtő és szervező, kulturális indíttatású, hagyományőrző) törekvéseket az ideológiai és nyíltan politikai motivációkkal. Bár civil szerveződések és nem politikai párt-szervezetek voltak a polgári körök, mégis szervezésüket és koordinációjukat pártfeladatként látta el a politikai párt egyik prominens tagja (aki 2010 után jelentős államigazgatási pozíciót töltött be a közelmúltig). Ahogyan a házelnök²³ megjegyezte 2014-ben a Civil Ház fennállásának 10. évfordulóján: a polgári körök elindításának ötlete példa nélküli innováció volt, még európai szinten is²⁴.

A polgári körök civil szervezetként való bejegyzése szinte azonnal megkezdődött. Az Országos Bírósági Hivatal adatállományában végzett kutatásaim eredményeként²⁵ látható, hogy 2002 és 2014 között 91 polgári kör került egyesületként bejegyzésre. A szervezeteket a megnevezésük alapján lehetett a legegyszerűbben azonosítani, mivel ebben a 91 esetben egyértelműen tartalmazza a név a „polgári kör” kifejezést. Más esetekben, amikor a név nem ad egyértelmű iránymutatást, komolyabb kutatást kellett végezni annak érdekében, hogy egyértelműen kideríthető legyen, hogy polgári körről van szó. A honlapok felkeresése, a törvény szerint kötelezően nyilvánosságra hozandó éves jelentések és pénzügyi beszámolók megtekintése és felkutatása csak részben nyújtott segítséget, mivel e szervezetek többségének honlapja nincs, csakúgy, mint ahogyan nyilvános pénzügyi beszámolójuk és a tevékenységükről szóló jelentésük sem. Mégis arra elegendő volt egy ilyen kutakodás, hogy nyilvánvalóvá váljon, hogy a más néven – és nem polgári körként – bejegyzett szervezetek egy jó része is ebbe a kategóriába tartozik, és számuk több százra tehető.

A név alapján beazonosítható szervezetek esetében azonban jól látható az OBH adataiból, hogy e szervezetek felét 2010 után törölték a nyilvántartásból a szervezet képviselőjének kérésére. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy mi történt ezekkel a szervezetekkel. További kutatások fényt derítenek erre a kérdésre is. A szervezetek nyomon követése arra a megállapításra vezetett, hogy e szervezetek alapvetően politikai célokat szolgáltak a választások során, majd vezetőiket és képviselőiket az országos és helyi politika legkülönbözőbb funkcióiban fedezhetjük fel a nyertes választásokat követően. A nyomon követhető folyamatból csak néhány példát vizsgáljunk meg. Eger: az Egri Végváras Polgári Körök elnöke országgyűlési képviselő lett; Szeged: A Klepesberg-telepi Polgári Kör komoly kampányt folytatott a város polgármesteri pozíciójáért, sikertelenül, azonban egyéni választó körzetből országgyűlési képviselő került ki innét; Nyíregyháza: a Zöldövezeti Közösségi Élet Alapítvány elnöke a megyei közgyűlés elnökévé vált egy nyíltan ápolat jó kapcsolattal a később koalíciós partnerré vált keresztény párttal; az egyik budapesti polgári kör büszkén hirdeti a honlapján, hogy részt vett a helyi jobboldali képviselőjelölt kampányában a XI. kerületben, vagy egy másik, X. kerületi polgári kör teszi közhírré honlapján, hogy ugyanennek a pártnak volt aktív segítője a helyi kampányában. Ezek az ese-

tek csak illusztrálják azt a folyamatot, ahogyan a civil szervezetek politikai cselekvésbe fordultak át, és talán már azt is jobban lehet érteni, hogy miért is szűnt meg ezeknek a szervezeteknek a jelentős része 2010 után. A nyertes választásokat követően ugyanis többé nem volt szükség ezekre a „civil szervezetekre”.

Feltehetjük a kérdést, hogy a civil szervezetek köntösébe bújtatott párttevékenységről van-e szó, vagy a civil–politika határterületeinek elmosásáról, és az amúgy sem egyszerű határterületi kérdések megjelenéséről. Valójában a polgári körök legitím, létező és korábban kielégülést nem nyert igényekre és szükségletekre adtak választ, civil közösségi gondolatokra és programokra épülő formában. Azonban látni kell, hogy a polgári körök szervezésének egyik célja a politikai tartalmak közösségi-civil köntösbe öltöztetése volt. Ez a stratégia átmenetileg tagadja és kivonja a politikumot a cselekvésből – civillé transzformálva azt (Mouffe 2005).

Az emberek, akik már belefáradtak a politikusok versengéseibe hajlamosak arra, hogy beleolvadjanak a nemzet és nép biztonságos fogalmaiba (Mouffe 2005). A politikum háttérbe szorítása sokféle előnnyel jár, ha nem is a demokráciára, de a kedvezményezett pártra és annak vezetőjére nézve. Ebben az összefüggésben ugyanis az adott párt vezetője már nem egy párt vezetője többé, hanem az egész egységes (vagy annak hazudott) nemzetnek lesz az örökös vezetője. A pártpolitikai tartalmak elmosásával a pártbázis tömegbázissá változik, amely megsokszorozza a pártvezető legitimitációját és kizozdítja őt a megkérdőjelezhető és kontrollálható kategóriából.

A párt és a civil szerveződések összemosása jól szolgálja a pártdemokrácia visszaszorítását is. A tömeg, a tömegbázis ugyanis mindig ott áll a vezető mögött (és rendszeresen vonul is), és az a párthoz képest jóval nagyobb korpusz. Így a párt működése is háttérbe szorul, hiszen a dolgok nem ott dőlnek el. Lényegében ezzel a módszerrel a civilség átpolitizálásra került, a párt pedig depolitizálódik és súlyát veszti, és ezzel a hatalom a kedvezményezettek egy egészen szűk körének kezében koncentrálódik. Az igazán nagy veszély az, hogy nem csak a „vezető” pártja, hanem bármilyen párt veszít a jelentőségéből. Ergo, a pluralista – többpártrendszerre épülő rendszer, a demokrácia maga, hiszen a hatalom legitimitása a közvetlen tömegbázisra épül és nem a demokratikus intézményekre. Lényegében ezt a jelenséget ismerhetjük fel a CÖF által szervezett békemenetek kormánypolitika melletti demonstrációiban. Ezek a vonulások egy amúgy is erős demokratikus legitimitással rendelkező (kétharmados parlamenti többség) kormányzat döntéseit kívánják tovább legitimizálni a tömegbázis erejével. Valódi céljuk azonban a gyenge és csekély mértékű ellenzéki és nemtetszést kifejezni merő hangok teljes eltörlése, és az eltérő vélemények képviselőinek megfélemlítése, egyszersmind a külföldi „vigyázó szemek” előtti erődemonstráció.

Ellenségkép: a jó és a rossz civilek

Carl Schmittnek (1995) a politikairól alkotott koncepciója nyújtja az egyetlen értelmes értelmezési keretet a 2010 utáni időszakban újra és újra előbukkanó ellenség és barát

megkülönböztetések explicit és kiélezett formában, azaz az intenzitás kritériumnak is megfelelően alkalmazott politikai közösségkovácsolás stratégiájára. Ez a stratégia tökéletes ellentéte a befogadás, elfogadás, tolerancia, sokszínűség értékein alapuló európai értékrendnek. Az autoritás megerősítése és a „nemzet egységesítése” az ellenség és barát megkülönböztetésén keresztül történik, és az ellenség ebben az összefüggésben nem lehet más, mint a Másik, a Mások (idegenek, idegenszívűek), akik nem MI vagyunk. A MI kategóriája, azaz, hogy ki a barát, pedig önkényesen alakítható. A pluralizmus és az eltérő hangok elutasítása arra a nézetre épül, hogy minden alternatív vélemény a nemzet legjobb érdekeinek elárulását valósítja meg. A „nemzet legjobb érdeke” pedig nem vethető alá vitának, vagy valódi közösségi eszmecserének. A kritikai hangok és az alternatív gondolatok kizárása és ellenséggé minősítése drámai formában bekövetkezett a civil társadalom vonatkozásában is. Nem csak az történt, hogy bizonyos szervezetek nem jutottak többé támogatáshoz a pénzelosztás új rendszerében, hanem a külföldi, nagy nemzetközi szervezetek által támogatott, vagy jogvédelmet és demokráciát pártfogoló országok által létrehozott alapokból részesülő – és függetlenségüket megőrizni tudó – szervezetek komoly támadásokat voltak kénytelenek elszenvedni. Tevékenységük már sem nem minősül jogvédelemnek, sem nem watchdog funkciónak, hanem „idegen hatalom katonái” által végzett gyanús nemzetellenes tevékenységnek. Ők „nem civilek már többé”, és a minősítés a legmagasabb politikai/állami pozícióból fogalmazódik meg. Ez önmagában is egy új cselekvési mintázat az állam–civil társadalom kapcsolatrendszerben. A hatalom legmagasabb képviselői ugyanis jogosultnak érzik magukat arra, hogy definitív meghatározásokat tegyenek a civil társadalommal kapcsolatban, olyanokat, amelyek kívül esnek a jog és a szakmai nézőpontok határain. Ebben az állam–civil társadalom kapcsolatrendszerben egyértelműen és explicit módon az állam a meghatározó, és nyílt hatalmi politikával avatkozik be a folyamatokba.

Sajnálatos módon a civil társadalom egy részének megbélyegzése, és büntetőjogi tényállásokkal való gyanúba keverése a nyilvánosság előtt – az amúgy is sokszor bizalmatlansággal körülvett civil társadalmat egészében érintette és érinti. Beláthatatlan következményei lehetnek annak a társadalom széles köreiből megerősödő nézetnek, hogy csak a „gyermeket gyógyító” civilek a jó civilek, míg a civilség hatalmat kontrolláló és elszámoltató szerepét vállaló szervezetek a rossz (gyanús) civil kategóriában kerülnek értelmezésre.

Összegzés és újraértelmezés

Jelen munka a civil társadalom és a demokrácia közötti összefüggést kívánta megvizsgálni azzal az előfeltevéssel, hogy egy erős civil társadalom jelenléte a demokrácia biztosítója egy társadalomban, ergo, a civil társadalom gyengülése, vagy felszámolása a demokrácia eltűnését is jelenti. Az elméleti megközelítések és a magyarországi tapasztalatok csak részlegesen és ellentmondásos formában igazolták ezt a feltevést. A civil társadalom és demokrácia – bár egyértelműen összefüggést mutat, mégis úgy tűnik ez az összefüggés

Fotó/Gönczö Viktor

nem tisztán ok-okozati (bár ez sem kizárható), inkább laza konjugáló kapcsolat, és mintha mindkét vizsgált tényező más erők hatására vagy befolyására, inkább osztaná egymás sorát. Ilyen más erők lehetnek például a politikai rendszerek társadalmpolitikai realitásai (különösen Kelet- és Közép-Európában) – a klientúra rendszer tradíciója, a hierarchikus autoritás struktúrák, a korrupció és az egyre mélyebb társadalmi egyenlőtlenségek – felmérhetetlen gátat emelnek mind a demokrácia, mind a civil társadalom megerősödése elé.

Az erős és élénk civil társadalom lehet beszédes és robusztus indikátora a demokráciának, a demokrácia pedig szükséges – elengedhetetlen – peremfeltétele a civil társadalomnak. Ugyanakkor az is jól látható a magyarországi folyamatokból, hogy a civil társadalom nem rendelkezik azzal a „képességgel”, hogy biztosítékot nyújtson a demokratikus működésekre, vagy stabilizálni tudja a demokráciát. Ez csakis akkor történhet meg, ha ebben a folyamatban „összjátékban” van más intézményekkel, társadalmi, politikai akaratokkal. A magyarországi példa jól mutatja, hogy a civil társadalom a forrásfüggőség, a politikai-ideológiai koncepcionalizálásnak való kitettség okán nem képes ellenállni az állam/politika „szirén énekének”, vagy nyílt autoriter törekvéseinek.

A példák, amelyek létező féldemokratikus kormányzati gyakorlatok igazolása érdekében menetelő civil mozgalmakat írnak le, azokra a megállapításokra emlékeztetnek, melyeket Suleiman 2013-ban tett az afrikai részvételi kormányzás eljárásainak elemzése kapcsán. Ezek az aktusok nem a létező hatalmi status quo ellenőrzését vagy megkérdőjelezését szolgálják, hanem annak fenntartását, olyan módon, hogy kozmetikázott társadalmi konszenzust hazudnak, és ezzel legitimálják a fejlődés- és modernitásellenes, valamint a liberális szabadságjogokat megtagadó politikákat (Hearn 2001; Lewis 2002; Suleiman 2013:248).

A civil társadalom–demokrácia összefüggés vizsgálata során azonban nehéz kijelenteni, hogy a „lojális” vagy gyenge civil társadalmat fenntartó rendszerek egyáltalán nem lehetnek demokráciák. E tekintetben a demokrácia fogalmának újraértelmezéséhez kell folyamodnunk és a munkahipotézisként használt Schmitter-féle RED fogalom újragondolásához. Csakúgy, mint a legtöbb demokrácia meghatározás a schmitteri fogalom is a demokrácia úgynevezett bináris értelmezési keretében (azaz, hogy egy rendszer vagy demokrácia, vagy nem) mozog, amely nem ad kielégítő magyarázatot a civil társadalom–demokrácia összefüggéseire. A demokráciák válságáról és a lehetséges ellen demokratizálódási hullámról napjainkban folyó kiterjedt diskurzus sok tekintetben újraértelmezi a demokrácia hagyományos fogalmát. Moller és Skaaning (2013) az autokrácia két típusát: a zárt autokráciát és a választói autokráciát, míg a demokrácia négy típusát: a minimalista demokráciát, a választói demokráciát, a polyarchiát és a liberális demokráciát különíti el²⁶. A szerzők a minimalista demokráciát és a választói autokráciát a demokráciák úgynevezett sötét zónájába sorolják, amelyek valójában a demokrácia határán (vagy inkább azon túl) vannak. Hasonló „szürkezónás” demokráciának tekinti Levitsky és Way (2010) a kompetitív autoriter rezsimet²⁷, de a Zakaria (1997) által leírt illiberális demokrácia is ebbe a kategóriába tartozik. Ezeket a demokráciatípusokat a Freedom House polgári szabadságjogok index mutatójával is lehet mérni, amelyben az egyesülési és szervezkedési jogok erős indikátorként szerepelnek. Áttételesen bár, de kimutatható a civil társada-

lom szabadságának és függetlenségének aránya az egyes demokráciatípusokban, és úgy tűnik a civil társadalom függetlenségét fenyegető, de demokratikus elemeket is tartalmazó rendszereket elsősorban a „szürke zóna” országai közé lehet sorolni.

Érzékenyebb és pontosabb megközelítést enged – különösen a civil társadalommal való összefüggés szempontjából – a Lindberg–Coppedge–Gerring–Teorell (2014) V-Dem (Variety of Democracies) a demokrácia változatai című projekt, amely 400 demokrácia indikátorral dolgozik, és ebből a civil társadalom (12. kérdéskör) további 12 alkérdés kidolgozásával alakítja ki a civil társadalom–demokrácia indexet. Elemzések ugyan még nem születtek ennek a kérdéskörnek a feldolgozására, az azonban jól látszik, hogy ebben az esetben is egy árnyalt és többretegű demokrácia fogalom alkalmazása működőképes. Az azonban mindenképpen megállapítható, hogy az úgynevezett szürke zónában lévő rendszerek, ahová az illiberális demokrácia is sorolható (Moller–Skaaning 2013) igyekeznek nyomást gyakorolni a civil társadalom szereplőire.

Az új despotizmust megalapozó kormányzatok többféle módon kísérik meg elhallgattatni a civil szektort: jogi akadályokat és korlátokat állítanak a civil szerveződések elé, megnyirbálják a rendelkezésükre álló pénzügyi forrásokat, rendszeresen botrányos támadásokat intéznek civil szervezetek ellen azért, hogy aláássák a civil társadalom és képviselői becsületét és megbízhatóságát a nyilvánosság előtt, és kísérletet tesznek arra, hogy kiszorítsák a kritikus hangú szervezeteket azáltal, hogy anyagi javakkal és egyéb formában csak a kormánypárti szervezeteket támogatják (Demes–Forbring 2007:178).

Ha meg akarjuk érteni a civil társadalom és a demokrácia jelenlegi állapotát Magyarországon, akkor nem elsősorban a civilség erejét, vagy gyengeségét kell figyelembe vennünk, hanem azt az állapotot, amely mélyen horgonyozza a magyar viszonyokat a kliensrendszer és hálózati tőke, valamint a nepotizmus tradícióiba (Sik 1995). Ez a tanulmány azokat a folyamatokat vizsgálta, amelyek az elmúlt évtizedben az úgynevezett erős, neo-weberi állam (G. Fodor–Stumpf 2008) égisze alatt, az újonnan felfedezett illiberális demokrácia koncepció keretei között (Tusnádfürdő Speech 2014) alkotják jelen korunk társadalmi és politikai realitásait. Az idősebb demokráciáknak évszázadaik voltak arra, hogy kifejlődjön bennük a legalább többé-kevésbé független civil szektor, amely megfelelő távolságot tart a központi kormányzattól, betölti a szolgáltatási lyukakat vagy korrigálja a jogvédelem hiányosságait tevékenységein és akcióin keresztül, miközben a polgárok civil tudatosságát erősíti, és részvételi igényét kielégíti. Magyarország, úgy tűnik, beleragadt a múlt történelmi fossziliájába és nem végezte el a nélkülözhetetlen tanulási folyamatot, ami többek között ahhoz volna szükséges, hogy értékelni tudja azokat a lehetőségeket, amelyeket a demokratikus elvek és rendszerek biztosítani tudnak.

Irodalom

- Bar-Nir, Dorit–Gal, John (2011): Who Has the Power? The Role of NPOs in Local Authorities. *Voluntas*, 22., (1), 1–25.
 Berman, Sheri (1997): Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics*, 49., (3), 401–429.
 Bibó István (1947): *A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme*.
<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/326.html> Letöltve: 2014. szeptember 23.

- Kuti, Éva (2004): Civic service in Eastern Europe and Central Asia. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33., (4.), 79–97.
- Kuti Éva (2008a): Stratégiai cselekvésen innen, illúziókon túl. *Civil Szemle*, (4.), 5–43.
- Kuti Éva (2008b): Associations et fondations hongroises. *Revue Internationale De L'économie Sociale*, 87., (309), 47–63.
- Kuti, Éva (2010a): The need for a comprehensive fundraising approach. *Advances in Management*, 3., (2.), 26–32.
- Kuti, Éva (2010b): Policy initiatives towards the third sector under the conditions of ambiguity. In: Gidron, Benjamin–Bar, Michal (eds.): *Policy initiatives towards the third sector in an international perspective*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York:Springer. 127–158.
- Kuti, Éva (2011): Government-nonprofit sector relations in Hungary. In: Phillips, Susan D.–Smith, Stephen Rathgeb (eds.): *Governance and regulation in the third sector*. London–New York:Routledge. 142–163.
- Kuti, Éva (2013): Third sector complexity as a source of paradigm multiplicity. *Voluntary Sector Review*, 4., (3), 309–314.
- Levitsky, Steven–Way, Lucan (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. New York: Cambridge University Press.
- Lewis, David (2002): Civil society in African contexts: Reflections on the usefulness of a concept. *Development and Change*, 33., (4.), 569–586.
- Lindberg, Staffan I.–Coppedge, Michael–Gerring, John–Teorell, Jan (2014): V-Dem: „A New Way to Measure Democracy“. *Journal of Democracy*, 25., (3), 159–169.
- Miszlivetz Ferenc (2012): A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben. *Civil Szemle*, 1., 63–82.
- Moller, Jorgen–Skaaning, Svend-Erik (2013): The Third Wave: Inside the numbers. *Journal of Democracy*, 24., (4.), 97–109.
- Montero, Alfred P. (1998): Assessing the Third Wave Democracies. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 40., (2.), 117–134.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the political*. New York:Routledge.
- Offe, Claus (1991): Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. *Social Research*, 58., (4.), 865–892.
- Patrick, John J. (1996): *Civil Society in Democracy's Third Wave: Implications for Civic Education*. Bloomington, Indiana:Smith Research Center Indiana University. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED406297.pdf> Letöltve: 2014. augusztus 22.
- Putnam, Robert D. (1993): *Making Democracy Work*. Princeton:Princeton University Press.
- Roniger, Luis (1994): Civil Society, Patronage and Democracy. *International Journal of Comparative Sociology*, 35., (3–4.), 207–220.
- Sajó, András (1996): The Roundtable Talks in Hungary. In: Elster, Jon (ed.): *The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism*. Chicago:The University of Chicago Press. 69–98.
- Seligman, Adam B. (1992): *The Idea of Civil Society*. Princeton, New Jersey:Princeton University Press.
- Sik, Endre (1995): *Network Capital in Capitalist, Communist, and Post-Communist Societies*. Kellogg Institute, <http://kellogg.nd.edu/publications/> Letöltve: 2013. augusztus 11.
- Sloat, Amanda (2005): The Rebirth of Civil Society. The Growth of Women's NGOs in Central and Eastern Europe. *European Journal of Women's Studies*, 12., (4.), 437–452.
- Schmitt, Carl (1995): *The Concept of the Political*. Chicago–London:Chicago University Press.
- Schmitter, Philippe C. (2010): Twenty-Five Years, Fifteen Findings. *Journal of Democracy*, 21., (1), 17–28.
- Schmitter, Philippe C. (2011) The Future Of 'Real-Existing' Democracy. *Society and Economy*, 33., (2.), 399–428.
- Suleiman, Lina (2013): The NGOs and the Grand Illusions of Development and Democracy. *Voluntas*, 24., 241–261.
- Sztompka, Piotr (1991): *Dilemmas of the Great Transition: A Tentative Catalogue*. Kraków:Jagiellonian University. http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/publications/docs/pdfs/CEE_WP19.pdf Letöltve: 2014. június 11.
- Taekyoon, Kim (2008): The Social Construction of Welfare Control: A sociological Review on State – Voluntary Sector Links in Korea. *International Sociology*, 23., (6.), 819–844.
- Tocqueville, Alexis (1969): *Democracy in America*. Harper Perennial Modern Classics.
- Tusnádfürdői Beszéd. (2014): Tusnádfürdő. 2014. július 26. http://mandiner.hu/cikk/20140728_orban_viktor_a_munkaalapu_allam_korszaka_kovetkezik_beszed_tusnavnyos_2014 Letöltve: 2014. július 27.
- Voorpostel, Marieke–Coffé, Hilde (2012): Transitions in Partnership and Parental Status, Gender, and Political and Civic Participation. *European Sociological Review*, 28., (1), 28–42.
- Way, Lucan (2014): Civil Society and Democratization. *Journal of Democracy*, 25., (3), 35–43.

- Whitehead, Laurence (1997): Bowling in the Bronx: the uncivil interstices between civil and political society. *Democratization*, 4., (1), 94–114.
- Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, November/December. 22–43.

Jegyzetek

- 1 A 2011. évi CLXXV. Tv. 2. §. 6. pontja szerint: civil társaság, a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület – a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével, a közalapítvány és a pártalapítvány kivételével – az alapítvány.
- 2 Példaként említhető: Huntington (1991; 1996) Seligman (1992), Havel (1993), Putnam (1993), Diamond (1994), Habermas (1996; 2001), Montero (1998), Schmitter (2011).
- 3 Ez a kifejezés a demokratizálódási folyamatoknak a hetvenes évek közepén, a portugál forradalommal meginduló harmadik hullámát jelenti. Az első hullám 1828–1926 közé tehető, amikor a választójog elérhetővé vált minden fehér férfi számára. Mussolini színrelépésével veszi kezdetét az első ellenhullám, amikor a demokráciák száma 29-ről 12-re esett vissza 1943-ig. A második hullám 1943–1962 közé tehető, amikor a Szövetségesek győzelmével véget ért II. világháborút követően a demokráciák száma 36-ra növekedett, majd 30-ra esett vissza 1962 után a következő ellenhullámban. A harmadik hullám 1974-ben kezdődött el Portugáliában, majd Latin-Amerika demokratizálódási folyamatait hozta magával a nyolcvanas években, 1986–88-ban pedig az ázsiai és a csendes-óceáni országok demokratizálódásához vezetett, és végül a Szovjetunió összeomlását követően Kelet-Európa demokratizálódásához (Huntington 1991).
- 4 A demokrácia rendszere (polyarchia) – Robert Dahl nézete szerint – képes volt többször is megújítani önmagát a történelem során, sajátos forradalmi evolúció formájában. A „demokrácia” szó nagyon különböző jelentésekkel és társadalmi gyakorlatokkal telítődött a történelem különböző időpontjaiban, amely a szó lényegi értelmének teljes átalakulását hozta magával. Az első átalakulási forma a demokráciák méretét érintette. Történetileg nagyon kicsiny államokról gondolták, hogy képesek demokráciát fenntartani. Később ez a gyakorlat erősen átalakult és a területi képviselet kiterjesztésével a föderalizmust is képes volt megteremteni, amely visszavonhatatlanul megtörte a méretre vonatkozó akadályokat. A második forradalmi átalakulás a demokrácia mértékét érintette. A korai demokráciák a polgárság (állampolgárság) korlátozott koncepciójára épültek, szigorúan korlátozva a tagságot a férfiakra, a szabadokra, a nem alávetettekre és nem szolgákra, a felnőtt korúakra, az írástudókra, vagy jól képzettekre, vagy a megfelelő adót fizetőkre stb. Az idők során ezek a korlátozások átalakultak és mára a sztenderd kritérium szerint minden felnőtt állampolgárt magában foglal a demokrácia, függetlenül a társadalmi, nemi, vagy a képzettségi állapotától. A harmadik, a dahl-i forradalom a demokrácia kiterjedése vonatkozásában történt. A demokráciák csak nagyon korlátozott kormányzati politikákkal vagy állami feladatokkal foglalkozhattak, melyek elsősorban a külső védelemre és a belső rendre terjedtek ki. Az idők során a kormányzatok egyre szélesebb körű szabályozási körrrel bírtak, elosztási, újraelosztási feladatokkal – olyannyira, hogy a bruttó hazai termék egy jelentős része vagy elfogyasztásra kerül általa, vagy átmegegy a folyamatain (Dahl 1989; Schmitter 2011). A post-dahl-i forradalmi átalakulás kifejezés Philip Schmitter által alkalmazott fogalom.
- 5 Huntington szerint a demokratizálódási ellenhullám kialakulásában a következő elemek játszanak döntő szerepet: 1. a demokratikus értékek gyengesége az elitcsoportok és a közösség értékrendjében; 2. súlyos gazdasági hanyatlás, vagy nehézségek, melyek kiélesítik a társadalmi konfliktusokat, és melyek egyre erősödő központosító kormányzati politikákkal kerülnek ellensúlyozásra; 3. a konzervatív középosztály, vagy felső osztály kizárólagos preferenciája; 4. társadalmi és politikai polarizáció; 5. „ellen-hógyolyó” effektus, a környező országok közül a despotikus hatalmak mintázatainak követése (Huntington 1991:17–18).
- 6 Uncivil society – nem civilizált civil társadalom kifejezés – elterjedt a nonprofit–civil szakirodalomban. Whitehead (1997) a következőként határozza meg a kifejezést: 1. annak az elkötelezettségnek a hiánya, hogy a jog által előre megalkotott szabályok keretei között működjenek; 2. a civilizáltság szellemének hiánya, az interperszonális viselkedés negatív (durva) jellemzői. Kotkin (2009) akkor használja ezt a kifejezést, amikor a kommunista nőmenekültúra tagjairól beszél. A Civil Társadalom Nemzetközi Enciklopédiájában pedig Glasius (2009) hajlik arra, hogy ezt a fogalmat a szélsőjobboldali csoportok és mozgalmak kontextusában emlegetse, különösen azok ideológiai velejáirói tekintetében, mint idegengyűlölet, rasszizmus, nacionalizmus, antidemokratizmus stb.
- 7 Jó példát ad erre Irán, ahol a civil társadalom újraformálta az államot, azonban ennek az új képződménynek kevés köze van a demokráciához (Roniger 1994).

- 8 Ezt a kifejezést Bibó Istvántól veszem, sajnálatosan ellentétes értelemben az eredeti megfogalmazással, ami „a szabadság kis körei” (Bibó 1947) volt.
- 9 Itt azokra a demokratikus rendszer ellenes (anti-system) nézetekre gondolunk, amelyek nyíltan támadnak alapvető demokratikus értékeket és elfogadják a rasszizmust és diszkriminációt.
- 10 “Uncivil society” lásd 6. lábjegyzet.
- 11 A hálózati tőke fogalom magában foglal bármilyen személyes network-öt, és annak bármilyen elvek szerinti, sokcélú használatát. Más szavakkal, a hálózati tőke magában foglalja a hosszú távú önzetlen rokoni kapcsolatokat, kiegyensúlyozott reciprocitásokat, tartós és sokcélú patrónus–kliens viszonyokat, instrumentális bartereket, valamint korrupt csereügyleteket (Sik 1995).
- 12 Azok a gyakorlatok, amelyek a minisztériumok folyosóinak látogatását, pozícióban lévő köztisztviselőkkel történő evés-ivást valósították meg, előnyöket remélve a szervezet számára a „jó kapcsolatból”.
- 13 A vonatkozó korabeli jogszabályok, melyek többsége ma már nem hatályos: a társadalmi szervezetek létrejöttének hatósági megállapítása, jogi személyiségük elnyerésének biztosítása állami nyilvántartásba vétellel (Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény – hatályon kívül); alapítványok létrejöttének hatósági megállapítása, jogi személyiségük elnyerésének biztosítása állami nyilvántartásba vétellel (A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény – hatályon kívül); társadalmi szervezetek megszűnésének hatósági megállapítása, jogi személyiségük megszüntetése az állami nyilvántartásból törléssel (Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény); alapítványok megszűnésének hatósági megállapítása, jogi személyiségük megszüntetése az állami nyilvántartásból törléssel (A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény); közhasznú szervezetté minősítés (A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény – hatályon kívül); kiemelkedően közhasznú szervezetté minősítés (A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény – hatályon kívül); törvényességi felügyelet gyakorlása a társadalmi szervezetek működése felett (Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény); törvényességi felügyelet gyakorlása az alapítványok működése felett (A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény).
- 14 A Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény – hatályon kívül; és e törvény végrehajtására kiadott 160/2003. (X. 7) kormányrendelet – hatályon kívül.
- 15 A hazai civil szervezetek szabályozásáról és strukturájáról lásd Kuti Éva munkásságát (Kuti 1996; 1998; 2003; 2004; 2008b, 2010a; 2010b; 2011; 2013).
- 16 A nőszervezetek közül elsősorban az anyaságot hangsúlyozó szervezetek jutnak előnyhöz, illetve azok, amelyek a „nő” kifejezés helyett az „asszony” kifejezést részesítik előnyben. Az „asszony” kifejezés nyilvánvalóan a nő férjhez menés utáni státusza, és ennek hangsúlyozása a „nő” fogalmához kötődő függetlenségnek és autonómiának a rejtett tagadását is jelenti.
- 17 2011. évi 175. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.
- 18 Ami praktikusán a kormányzó párt általi kijelölést jelent a parlamenti kétharmados arány miatt.
- 19 A Tanács összetétele: Elnöke a Civil Összefogás Fórum (CÖF) alapítója és Civil Összefogás Közhasznú Alapítvány (CÓKA) elnöke, amely a kormányzati politikák támogatása céljából vonuló ún. Béke Menet kitalálója és fő szervezője. Elnökhelyettese katolikus hitoktató, pedagógiai egyesület elnöke, tagjai pedig: 1. Új Ifjúsági Szemle Alapítvány kuratóriumi tagja, Palócvilág Alapítvány kuratóriumi elnök, Ifjúságsszakmai Társaság Alapítvány képviselője; 2. Magyar Öttusa Szövetség képviselője; 3. Közép-európai Cserkészpark Alapítvány képviselője; 4. Cukorbetegség Egri Egyesülete képviselője; 5. Kecskeméti Piarista Diák Sport Egyesület (munkavégzésre irányuló jogviszonyban), Európa Jövője Egyesület projektmenedzser, Bács-Kiskun Megyei Civil Szervezetek Egyesülete elnökségi tag, Európai Sikerek Közhasznú Egyesület képviselője; 6. Asszonyok a Nemzeti Egységért Mozgalom képviselője.
- 20 Az első Fidesz-kormány regnálásának idején.
- 21 A polgári körökről a későbbiekben még szó esik. Ezek az akkor a hatalomból kikerült Fidesz által kezdeményezett helyi „civil” szervezetek voltak.
- 22 LMBTQ jelentése: Leszbikusok, Melegek, Biszexuálisok és Transzneműek.
- 23 Kóvér László, a Fidesz alapító tagja.
- 24 <http://www.fidesz.hu/hirek/2014-08-26/a-polgari-korok-elobbre-vittek-a-nemzet-eletet/>
- 25 A kutatás 2014 tavaszán folyt, amikor még nem fejeződött be a civil szervezetek adatainak és dokumentumainak feltöltése az OBH elektronikus rendszerébe. A határidő az adatok feltöltésére a 2011. évi 81. törvény szerint 2014. december 31. volt. Ekkor a megközelítőleg 67 ezer civil szervezetből csak 35 500 szervezet nyújtott be éves jelentést és beszámolót, és ezeknek csupán az egyharmada került digitalizálásra eddig az időpontig. Ez kb. tízezer szervezetet jelent (<http://www.birosag.hu/allampolgaroknak/civil/tarsadalmi-szervezetek-es-alapitvanyok-nevjegyzeke/>).

- 26 A zárt autokráciában nincsenek szabad választások, a hatalom átörökítése más módokon történik (örökléssel, kinevezéssel); a választói autokrácia többpártrendszerű, rendszeres választásokat tartanak, de a választások kimenetele nem kétséges, azaz az ellenzéknek nincs valódi esélye arra, hogy hatalomra kerüljön; a minimalista demokrácia kizárólagos feltétele a rendszeres szabad választások megtartása, amelyek teret biztosítanak a politikai versengésben elérhető hatalom megszerzésére, a választásoknak bizonytalan kimenetele van. Tehát az ellenzék is megszerezheti a hatalmat. A választói demokrácia megköveteli a választások feddhetetlenségét is. A polyarchia a szólás és gyülekezési szabadság jogait adja a feddhetetlen választásokhoz; míg a liberális demokrácia a jogrendet, a demokratikus elszámoltathatóságot (Moller–Skaaning 2013), és pl. demokratikus államot (Fukuyama 2015).
- 27 A demokrácia és a teljes autoriter rezsím közötti rendszerek, amelyek részlegesen mindkét rezsím elemeit tartalmazzák, de egyértelműen nem a demokrácia felé fejlődnek.

Fotó/Gönczö Viktor

25 ÉV CIVIL TÁRSADALOM ÉS MOZGALMAK MAGYARORSZÁGON. GONDOLATOK KÖVÉR ÁGNES VITAINDÍTÓ TANULMÁNYA KAPCSÁN

Szabó Máté

■ Hol is állunk ma a civil társadalom tiltakozó tevékenységében, az új és a régi típusú ellenzékiség viszonyában, honnét indultunk és hová érkeztünk; ide akartunk eljutni, avagy valahova máshova? – ilyen és ehhez hasonló kérdések jutnak eszébe egy mozgalomkutatónak Kövér Ágnes írásáról. 25 év civil-politikai mozgalmiság és ellenállás az új magyar demokráciában, mit ért el, miben alakította és formálta az új magyar demokráciát, és mennyiben formálódott át saját maga ennek a demokráciának a képére? Nyilvánvaló, hogy a 25 év történetével csak megindult, de nem ért véget a civilek, a mozgalmak és a tiltakozások helykeresése az új magyar demokráciában, és lesz még mit beszélgetni, vitatkozni a következő generációknak is!

Véleménykülönbség, netán konfliktus – a pluralizmus állandó sajátossága, tehát önmagában ez még nem is lenne baj! Persze, hogy ami civil, az önmagában még nem jó vagy jobb, mint az állami, kormányzati, avagy a másik civil felfogás, álláspont, és nem lehet mentes a civilek tevékenysége a felelősség elemeitől sem! Tehát a kormányzatoknak igenis van joga ellenőrizni, sőt akár büntetni, és ehhez akár új normákat alkotni civil tevékenységekkel kapcsolatosan, feltéve, ha ezek nem fojtják meg a pluralizmust, nem teszik veszélyes üzemmé a civil szervezeteket, nem veszélyeztetik a demokratizálódás elért eredményeit. A konfliktus, a konszenzus, a kooperáció a civil és politikai csoportok, netán kormányzati szervek között sosem lehet teljesen problémátlan. A tiltakozás, mozgalom, civilség mindig „kilóg” a jogrendszerből és a bürokratikus kultúrából egy kissé, de

ez nem teszi még önmagában sem negatívvá, sem pozitívvá, sem értékelhetetlenné, sem pedig jogi felelősség nélkülivé.

A civil kultúra és a civil társadalom demokratikus potenciálja államilag, alkotmányosan és a demokratikus politikai kultúrában a védendő értékek közé tartozik, és kétséges esetben nem az adóhivatali, hanem a demokratikus politikai logikát kell velük kapcsolatosan érvényesíteni egy frissen demokratizálódott országban, ahol a civil társadalomnak igenis komoly funkciói vannak a demokratikus aktivitás, a részvétel, az ellenőrzés, a politikai nevelés, a konszenzusteremtés, az állampolgári kultúra kialakítása szempontjából – és még más vonatkozásokban is –, amelyeket Kövér Ágnes vitaindító tanulmánya az adott keretben szélesen értelmezve, de koncentráltan mutat be a nemzetközi szakirodalomban elemzett esetek, folyamatok és elemzési szempontok széles körét felvonultatva.

Tendenciák a magyar civil társadalom és tiltakozás egygenerációs fejlődésében

A civil társadalom mai helyzetének megértéséhez kiindulópont, ahogyan Kövér Ágnes írása is bemutatja, a válságban lévő kelet-európai szocialista rendszerek és intézményeik a nyolcvanas években, és ezek már nálunk sem voltak képesek a civil kezdeményezések, mozgalmak és tiltakozások teljes kiiktatására, holott erre elég erőforrás állt a rendelkezésükre. Lazulás, liberalizálódás, reformok a jellemzők ekkor Magyarországon. 1985 körül szinte minden csoport rendelkezik valamilyen nyomtatott periodikával, létrejön a „második nyilvánosság”. Tüntetések szerveződnek, először állami új intézmények (1989–1990) – de régi a jogállam előtti kultúra együttélése, átmeneti időszak, az első szabad választásokig, de mint a taxisblokádnak megmutatta, még azután is. Ralf Dahrendorf (1991) szerint talán a rendszerváltás után még 60 év kell az igazi civil kultúra, társadalom kialakulásához – tehát szükséges még ma is a türelem! A taxisblokádnak a maga ellentmondásosságával egyvalamire jó volt: megerősítette az erőszakmentes rendszerváltás útját. Ami a kilencvenes években nagyjából fenn is maradt a tiltakozások, mozgalmak és civilek területén. Nem román–bolgár–albán–jugoszláv út, ami az erőszak, etnikai konfliktus, de nem is keletnémet–csehszlovák, ahol az utcai tüntetések felforrósodása a jellemző, nálunk az intézményes és intézményeken kívüli politikák kölcsönhatása jellemzi a rendszerváltás és a konszolidáció időszakát – ezt a taxisblokádnak sem szakítja meg, hisz megegyezéssel, és persze jogi-politikai vitákkal ér véget a polgári engedetlenségről stb. (Szabó 2007:25–44).

2000, de főképp 2006 után új típusú mozgalmi kezdeményezések, globalizációkritika, a professzionális zöld mozgalmak, ugyanakkor, mint mindenütt a keleti blokkban, a szélsőjobboldal is teret nyer, a MIÉP–Magyar Gárda–Jobbik váltással hatékony politikai mozgalom, majd mára jelentős politikai párt alakul ki. Globalizálódó és europaizálódó mozgalmi és civil szektor jön létre, ahol a szélsőbal jóval gyengébb, mint más keleti országokban, a szélsőjobb viszont permanensen erősödik, főként 2006 után. Egyik oldalon a Gay Pride, a másik oldalon az azt megzavarni kívánó szélsőséges csoportok; ellentétük jól mutatja a kialakuló polarizációt a posztmodern, nagyvárosi kultúrák és az europaizálódás

ellen fellépők között, például EU-zászló égetése a Jobbik rendezvényén, illetve az EU zászlaja, mint az Orbán-kormány ellenes tüntetők egyik kedvelt szimbóluma (Szabó 2007:127–169).

Ebben az átalakulási folyamatban megkerülhetetlen 2006 ősze, ami önmagában igen komplex, sok jelentést és folyamatot, újraértelmezést eredményező konfliktus. A 2006 körül kiéleződő rendőrség–tüntetők viszony ismét, nem kevés tanulási folyamat után a „közrendvédelmi partnerség” keretei között fejlődik, ami 2006 őszén megszakadt. Egyik oldalon erőszakos tiltakozások, TV-székházostrom, a másik oldalon a jogállami kereteket félretevő rendőri fellépés, nyilvánvalóan a baloldali kormányzat és a jobbközép–szélső-jobb tiltakozó csoportok konfliktusának hátterében lehetetlenné tette a minimális konszenzus kialakulását a közrendvédelem fenntartásában (Szabó 2007:169–192). A 2010–2015. közötti időszak tiltakozások, mozgalmak és civilek vonatkozásában is visszatérést jelentett bizonyos korábbi tendenciákhoz, persze új alapokon, mint például az interneten, a virtuális közegben szerveződött tiltakozások előtérbe kerülése, a professzionális rendezvényszervezés, a másik oldalon, a rendőrségnél pedig egyre finomodó rendezvénybiztosítási megoldások keresése. Az erőszakmentesség mellett felerősödött, és tulajdonképpen most kapott lábra igazán Magyarországon a polgári engedetlenségi kultúra (Szabó 2014).

Megint újratermelődnek a határozott politikai arcúval rendelkező politikai mozgalmak, a Milla, a Szolidaritás, az LMP és más zöld párti szimpatizánsok és az egy-egy témában fellépő, szektorális civil, bár politikai üzeneteket hordozó mozgalmak, mint az egyetemisták, az internetadó, avagy a korrupció ellen fellépők (Mikecz 2012, Krasztev–van Til 2013; Petőcz 2014). De vannak a kormányzathoz közel álló civilek és tiltakozók (CÖF, Békemenet) és azzal szemben állók. Kifogásolható az előbbieik súlya a kormányzat által rendelkezésre bocsátott források elosztásában, ahogyan Kövér írása is megállapítja. Részben a kormányzati forráselosztási térnyerés és az autonómia felszámolásának a kísérlete állnak a Norvég Alap civilügyének hátterében, ami egy még lezáratlan jogi és politikai konfliktus jelenleg, azonban ilyen, a kormányzatnak a civil szférába történő autoriter beavatkozásaként történő értelmezése nemzetközileg is eléggé elterjedt a jogösszehasonlító elemzés szerint (Mapping of... 2014).

Másik sajátosság, amelyet Kövér Ágnes írása eredetien, a pártdemokrácia, a belső demokrácia kiküszöbölésének egyik mechanizmusaként is értelmez, a szervezett szereplők és a félig-meddig civil, illetve for-profit kampányszervező „átmeneti kampányszervezetek” hibridjeinek kölcsönhatása a magyar politikában, jelesül a pártrendszerben, ahol gyakorinak tekinthetők a civil szférából kiemelkedő szereplők átmeneti vagy hosszabb távú sikerei a politikában, gondoljunk az egykori tiltakozó mozgalom, a Fidesz vagy a Jobbik, akár a Charta szerepére. A politika beszippanthatja a civileket, bár ez nem szükségzerű tendencia (Metz 2014). Ugyancsak termékeny kölcsönhatásra utalhatunk a globális és főként az európai trendek és a belső társadalmi-politikai dinamika vonatkozásában; a szélsőjobb, a globalizáció kritikája, az internetes rendezvényszervezés, ami a bürokratikus szervezetek szerepét aláássa, egyaránt ilyen nemzetközi-európai „külső” trendek, amelyek nálunk is meghonosodtak a maguk módján. A magyar politikai kultúra

és politikai rendszer tehát nyitott a nemzetközi tendenciák felé, fogadókész és képes arra, hogy ezek kibontakozásának teret engedjen (Szabó 2000; 2004a; 2004b).

A globalizáció, az európai jogállami intézmények és a civil társadalom, valamint az európai jogállamiság viszonya demokratizálódás szempontjából nem jelenik meg ebben a vitaindító írásban. Sajnos az EU kérdéskörével együtt ez kívül maradt a vitaindító tanulmány horizontján a szubregionális, lokális szintek elemzésével együtt. A többszintű politikával rendelkező világban pedig Magyarországon is nagyon fontos a lokális–szubregionális, az európai és a globális szint kölcsönhatásainak elemzése a civil társadalom és a demokrácia viszonyának értelmezésében. Gondoljunk a globális-regionális diffúzió, formázás, mobilizáció, virtuális kommunikáció globális, és a formálódó európai jogvédelmi és emberi jogi rendszer, valamint támogatások szerepére a magyar civil társadalomban és politikában, a globális demokráciatámogató szervezetek és a civil társadalom közötti együttműködés elemzésére, az NGO-k szerepére a nemzetközi politikában (Szörényi 2010; 2014).

Elméleti és kutatás-módszertani szempontok

Hogyan, és honnét tanuljunk a civil társadalom és a demokratizálódás kérdéseiről? Kövér írása igen szélesen és informatívan mutatja be az elméleti és kutatási tapasztalatok, hipotézisek és modellek sokféleségét a központi témakör, civil társadalom és demokratizálódás szempontjából. Bár én hiányolok egy, a demokrácia és civil társadalom viszonyában az athéni ókor és Jean-Jacques Rousseau óta klasszikus témát; a közvetlen demokrácia–civil demokrácia témáját. Jóllehet ez ma Magyarországon ebben a formában talán nem annyira aktuális, de felvillantása a demokratizálódás és civil társadalom viszonyában szerintem nélkülözhetetlen, még ha belátható időn belül talán nem is lesz komoly népszavazás nálunk, és utoljára csak 2008-ban volt. Azóta valamin mindig megbuktak a népszavazások, amiknek másutt, például a klasszikus és megkerülhetetlen Svájcban, nagy szerepük van a civil megnyilatkozásokban. EU-szinten is már kialakult az európai népi kezdeményezés gyakorlata (Sasvári 2015), de vajon továbbfejlesztette-e a várt módon az európai demokráciát?

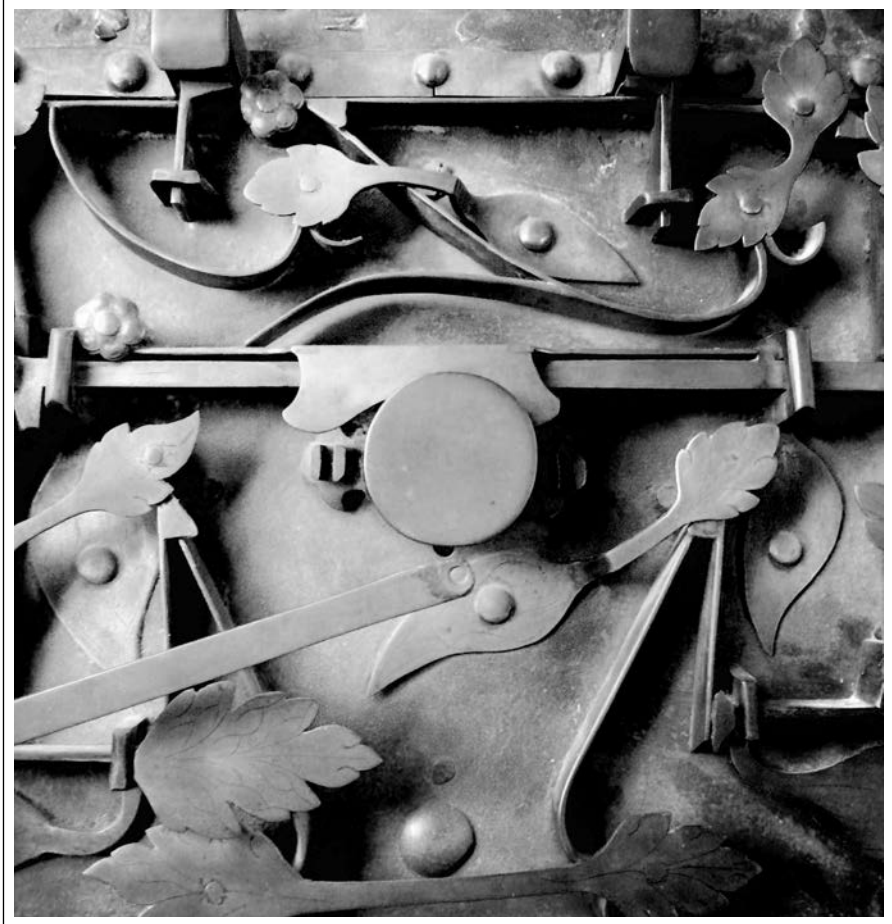
Kövért jól látja, hogy lehetne valamit itthon tanulni a téma szempontjából az összehasonlító, különféle demokrácia és civil társadalom indexekből, ezeknek ma már nagy irodalmuk van. Összességében én azon a véleményen vagyok ezekről a civil és demokrácia indexekről szóló kiterjedt nemzetközi vitákról, illetve ezekkel kapcsolatos elméleti-módszertani álláspontom az, hogy lehet ugyan empirikus bázisról, változókról, indikátorokról beszélni, de a minősítés a civil társadalom és a demokrácia viszonyáról az adott összehasonlító index vonatkozásában egy országról, szubrégióról vagy régióról kérdéses – mint ahogyan a Freedom House esetében, mondjuk a 2013. és 2014. évi jelentés közötti eltérés, mikor is Magyarország kiesik a stabil demokráciák V4 kategóriájából és leesik a Balkán szintjére –, de világosan látszik, hogy reálfolyamatokat kvalitatív és értékekre orientáltan, igenis normatív és nem empirikus alapon minősítenek, akkor is, ha jelzőszámok

létrehozására mindenféle, úgymond matematikai alapú kalkulációkat használnak az ilyen indexek. A látszólag teljesen clean empiria helyett a demokrácia és a civil társadalom viszonyában szubsztantív és minőségi indikátoroknak kellene nagyobb szerepet adni, és nem valamiféle, az elméletet és empiriát megbízhatóan szintetizáló „csodaindexben” reménykedni.

Hogyan függnek össze, avagy válnak el egymástól a parlamenten belüli és a parlamenten kívüli politikai és civil stratégiák? Ha a tüntetések adatbázisában el tudjuk választani a pártok és a civil szervezetek által támogatottakat, és be tudjuk azonosítani a támogató pártokat, akkor ebből érdekes dolgokat lehet meglátni a hosszabb távú elemzésben a pártdemokrácia és a civil demokrácia viszonyáról. E kettő az érem két oldala, amelyek elválnak és összefüggnek. Feltérképezhetőek lennének néhány nem túl bonyolult táblában a civil szektor szerkezetének és változásainak, illetve a köz- és a magánélet témáinak eltérő orientációi a civilek között. Ilyen irányú, elsődlegesen minőségi-analitikus indikátoregyüttesekről érdemes lenne elgondolkodni, hogy azok elemzése hosszabb távon hatékonyan és heurisztikusan felhasználható legyen, széles, de nem parttalanul széles keretbe kerüljenek a különbözőképp összefonódó folyamatok.

Irodalom

- Dahrendorf, Ralf (1991): *Betrachtungen über die Revolution in Europa*. Stuttgart:DVA.
- Krasztev Péter–van Til, Jon (szerk.) (2013): *Tarka ellenállás*. Budapest:Napvilág.
- Mapping of Existing Initiatives to Address Legal Constraints on Foreign Funding of Civil Society*. (2014): International Center for Not-for-Profit Law. 01.07.2014.
- Metz Rudolf Tamás (2014): A vezérek „rég-új” eszköze. A politikai mozgalmak funkciója a demokráciában. *Politikatudományi Szemle*, XXIII., (1), 105–131.
- Mikecz Dániel (2012): Új pártok, változó mozgalmak. In: Boda Zsolt–Körösenyi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest:MTA TK PTI. ÚMK. 65–84.
- Petőcz György (2014): *Béke sose volt. Az LMP egy története*. Budapest:Aura.
- Sasvári Nóra (2015): Hogyan segíti a részvételt az Európai Polgári Kezdeményezés? *Civil Szemle*, XII., (1), 63–77.
- Szabó Máté (szerk.) (2000): *Globális civil társadalom?* Budapest:Villányi úti konferenciaközpont.
- Szabó Máté (2004a): Globális demokrácia, globális civil társadalom, új médiumok. *Magyar Tudomány*, XLIX., (2), 151–163.
- Szabó Máté (2004b): Globalizáció, europaizálódás, civil társadalom Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, XIII., 1–2., 159–181.
- Szabó Máté (2007): A tiltakozás kultúrája Magyarországon. Budapest:Rejtjel Kiadó.
- Szabó Máté (2014): Az ellenzéki mozgalmak reneszánsza? Új tendenciák a politikai mozgalmak és tiltakozások fejlődésében (2010–2014). *Civil Szemle*. 39., (2.), 49–67.
- Szörényi András (2010): A társadalmi diplomácia (public diplomacy) újraértelmezése a 21. században. *Külügyi Szemle*, IX., (4.), 137–158.
- Szörényi András (2014): A nem állami szereplők befolyásának növekedése és annak okai. *Külügyi Szemle*, XIII., (4.), 181–202.

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZERVEZET KRÍZISBEN?

*A kommunikációs keret jelentősége a válságmenedzsmentben**

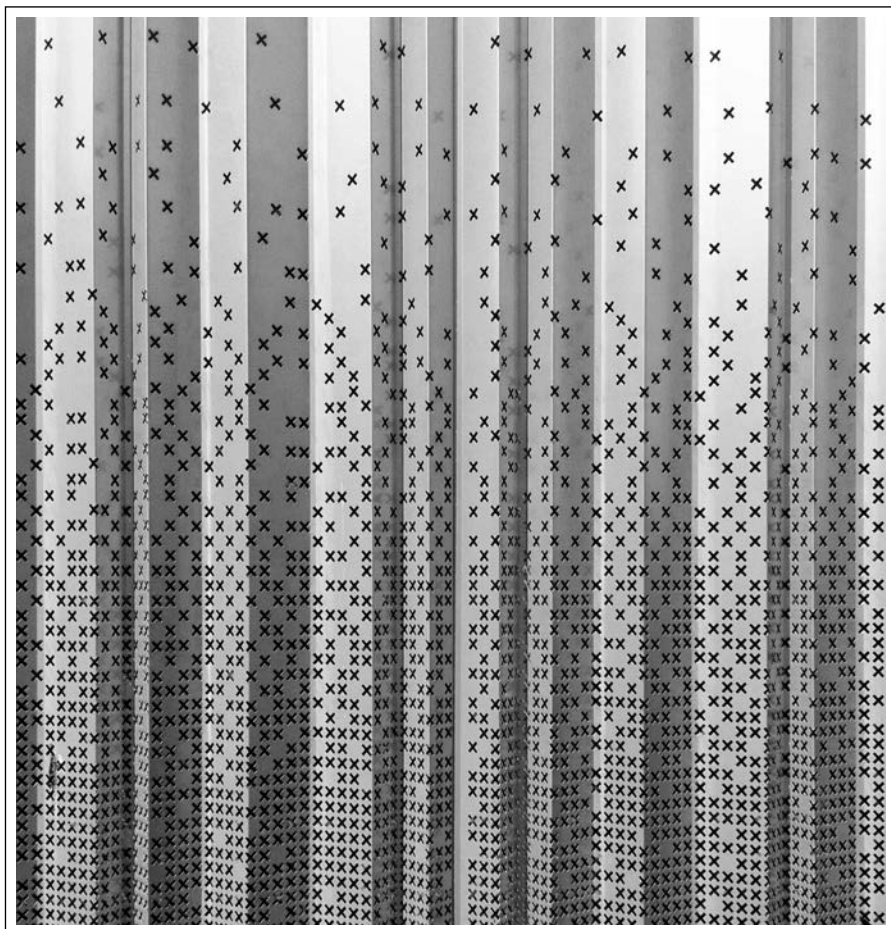
Pintér Dániel Gergő

Bevezetés

■ Magyarország egyik legnagyobb nonprofit vállalatának, a *Gyermekrák Alapítvány Közhasznú Szervezetnek* 2014 tavaszán a személyi jövedelemadóból származó 1 százalékos bevétele a korábbi évekhez képest kevesebb, mint egyharmadára apadt, köszönhetően egy több hónapon át tartó botránysorozatnak (Hasszán 2014a). A jelentős finansziális deficitet és komoly presztízsveszteséget egyaránt kiváltó ok elsősorban aránytalan normaszegésnek tűnhet: előző év őszén az alapítvány elnöke, Balogh István többször is magán-célú utazásra használta a szervezet mentőautóját, melyről az Index hosszabb, videóval is kiegészített anyagot közölt (Csonka 2013a). Az oknyomozó riport nemcsak felerősítette a terhelt múlttal rendelkező alapítvány elleni kritikus hangokat, de megteremtette a nyilvános átvilágítás igényét, amire a felkészületlen szervezet – több, lényeges ponton hibás – válságkommunikációval reagált.

Jelen cikk fókuszában Balogh István, a Gyermekrák Alapítvány elnöke által szervezett sajtótájékoztató áll, melynek elsődleges célja volt, hogy az alapítványt és az ő személyét ért vádakat tisztázza, és a működési zavar leküzdését szolgáló híreket, üzeneteket, információkat szélesebb körben terjessze. Az elnök azonban nemcsak a gyors, hiteles és

* Jelen tanulmány az Integrált érvelés OTKA K-109456. sz. pályázat keretében készült. A tanulmány korábbi, rövidebb változata „Nyilvános önmegsemmisítés a gyakorlatban: a Gyermekrák Alapítvány válságkommunikációjának PR-tanulságai” címmel megjelent a Magyar Kommunikációtudományi Társaság folyóiratában, a Jel-Kép 2015/2. számában.

Fotó/Gönczö Viktor

összehangolt kommunikációt mulasztotta el, de az őt ért támadásokat következetesen egy kategóriarendszerben kezelte az alapítvány megítélésével. Ezek összemossa és a személyeskedő retorika végül nagyban rontotta a válságmenedzsment sikerének hatásfokát, és elmélyítette a szervezetet ért krízist.

Ez az esettanulmány egyfajta „állatorvosi ló” is egyben: kitűnően megmutatja, hogy *Public Relations* szempontból mekkora baj történhet, ha az alany reputációs veszteségtől való félelme pánikba vagy görcsösségbe vált át. A következőkben két hipotézis mentén elemzek: egyrészt arról érvelek, hogy megfelelő értelmezés és körülhatárolt tartalom nélkül a média közvetítésével egy jelentéktelen incidens is országos méretű ügyé szélesedhet (Nyárádi–Szeles 1999). Ezt a továbbiakban *kommunikációs keretnek* fogom hívni, utalva a hipotézist legjobban kezelő meggyőzőési technikára (Scheufele 1999). Másrészt arról szemléltetem, hogy a brandet ért támadás nyilvános összetévesztése a brandben dolgozók személyével végzetes lehet az adott válságszituáció társadalmi megítélése és az intézmény arculata szempontjából. Bár a Gyermekrák Alapítvánnyal kapcsolatban a politika területére tartozó vélemények is megjelentek a sajtóban, fontos leszögezni, hogy ez az elemzés a szervezet tevékenységét nem kívánja megítélni, és csakis kommunikációs szempontból foglalkozik vele.

Az elemzés során kiemelt hangsúlyt fektetek a framingre, mely a közösség egyes témák iránt érzett felelősségében és megítélésében végbemenő változás során érhető tetten (Iyengar–Simon 1999). A válságkommunikáció gyakorlati területének és kutatásának rövid áttekintése után bemutatom a Gyermekrák Alapítvány válságig vezető útját, részletesen szemléltetem a krízisszituációt mélyítő menedzsmenthibákat, és röviden összefoglalom azokat a *Public Relations* alapelveket, amiket egy működési zavarokkal küzdő szervezetnek feltétlenül érdemes szem előtt tartania. Ismertetem, hogy a krízishelyzetek során a tárgyalási pozíciók hibás megválasztása az egyik legfontosabb kudarctényező lehet. Bemutatom a válságig vezető utat, kitérek a média kezelésének általános intézményi alapelveire, majd a válsághelyzetet mélyítő tartalmi elemekre. A cikk második felében, a médiaelemzést követően összegzem a sajtótájékoztatón elhangzott, súlyosan aránytvesztett beszéd legfőbb pontjait, és azonosítom a Gyermekrák Alapítvány válságkommunikációjának hiányzó, de mégis kulcsfontosságú alapelveit, melyek jelentősen rontották Balogh István és az újságírók együttműködésének hatékonyságát. Végül az elkövetett kommunikációs és szervezési hibák következményeit foglalom össze, és a jövőben előforduló, hasonló helyzetek kivédésére és megelőzésére teszek megoldási javaslatot.

Krízis—kommunikáció—tudomány

Bár számos eltérő szakirodalmi meghatározása van, a klasszikus definíció szerint a krízist olyan váratlan, negatív, elsöprő erejű eseménynek vagy eseménysorozatnak tekinthetjük, amely töréspontként jelentkezik egy szervezet vagy társadalmi, fogyasztói, gazdasági csoport életében: megszakítja a normál, üzemszerű működés folyamatát, magas fokú bizonytalanságot szül, negatív következményeket vetít előre vagy egyenesen

fenyegetést jelent a szervezet reputációját, elsődleges céljait, sőt akár létezését illetően (Coombs 2010a).

A normál gyakorlattól eltérő működés maga után vonja, hogy a szervezetnek egy speciális, az ilyen helyzetek kezelésére alkalmas működésmódra kell áttérnie: új, csak ebben az esetben fellépő igények, szerepek, felelősségi körök jelennek meg a szervezetben. Ideiglenesen átalakul a szervezeti hierarchia, sajátos menedzsmentfolyamatok és ehhez illő kommunikációs csatornák jönnek létre, melyek biztosítják a gyors, határozott és fordulatot elérő szándékú döntéseket. Ezek a döntések az érintettek és a szervezet közti interakcióban kulminálnak. A válságkommunikáció célja, hogy csökkentse a problémás helyzetről kialakult képzetek és a valóság, de legalábbis a valóság intézményi reprezentációja közötti különbséget. A folyamat keretében a működési zavar leküzdését szolgáló hírek, üzenetek, információk továbbítása történik a média és a közvélemény, valamint a célcsoport számára. Mivel az imázs és a reputáció védelmére is irányul, ezért érdemes egyfajta lehetőségként felfogni és proaktívan irányítani (Barrera 2014).

A válságkommunikáció professzionalizálódásának és önálló szakterületként való azonosításának legfőbb oka eredetileg a vészhelyzetek és katasztrófák elkerülhetetlensége volt. A kommunikációtudomány egyik legfiatalabb diszciplínájaként a két világháború között jelent meg, amikor a változó technológiai és szociopolitikai környezet miatt egyre nagyobb hangsúlyt kezdtek fordítani az egyes cégek hírnevére. Az első jelentős szakmai lépés az Amerikai Egyesült Államokból induló menetrend szerinti repülőjáratok katasztrófáira vonatkozott: a legelső helyszínre érő kármentő csapatnak előírás szerint kötelessége volt letakarni a légitársaság emblémáját a vállalat reputációjának megőrzése érdekében. A fogalom aztán a nyolcvanas években kezdett letisztulni, amikor nyilvános katasztrófák egész sora sokkolta a közvéleményt, többek között a csernobili atomerőmű-robbanás, a Challenger űrhajó felrobbanása, a Protex kémiai üzem vízszennyezése Nantesban, a Heinz bébiétel-mérgezés Angliában és a párizsi vonatbaleset.

Ezzel párhuzamosan a gyártásautomatizálási folyamatok egyre tudatosabb használatával az üzemekben zárt láncú termelési rendszereket terveztek és működtettek, így kezdetben a válságok és katasztrófák szervezeti kezelése is az intézményen belüli folyamatként kezelte a válságokat (Fink 1986). Ekkoriban kezdett különválni a válságmenedzselés autonóm problémája a katasztrófákat és elsősorban a humán tevékenység okozta veszélyhelyzeteket vizsgáló „ipari válságmenedzsment” problémájától. Az utóbbi huszoneöt évben fokozatosan váltották fel a zárt rendszerű modelleket a tipikusan nyitott rendszerű modellek, ahogy a válság folyamatát egyre inkább a környezetébe ágyazottan lehetett vizsgálni.

A kétezres években aztán a válságkommunikáció mind az állami, mind a vállalkozói, mind a civil szférában intézményesült: bizonyos méret és társadalmi jelentőség fölött az intézmények külön humán és anyagi erőforrásokatallokálnak a stratégiai kommunikáció tervezésére és a krízisek menedzselésére (Seeger 2007). A kríziskommunikáció módszertanának komplexebbé válása és növekvő jelentősége részben a kommunikációtechnológia fejlődésének is köszönhető; nagy hírértéke miatt egyre gyakoribb témák a válságeseemények a közösségi és a globalizálódó tömegmédiában is (Schultz et al. 2011). Éppen

ezért a különböző szervezeteknek manapság már olyan Public Relations terveket célszerű készíteni, amelyek krízisforgatókönyveket, ún. Vörös Könyveket is tartalmaznak, melyek segítségével nemcsak megelőzni, de csökkenteni és kezelhetővé tenni próbálják a brandjüket vagy a célcsoportot érintő potenciális veszélyeket (Barton 1994).

A kríziskommunikáció elmélete – bár ahogy látszik feljebb, a gyökereit a gyakorlatban kell keresnünk – az empirikus kutatások és az elméletfejlesztés révén az utóbbi évtizedekben is megőrizte autonómiáját, saját kutatási kérdéseit, miközben több diszciplína irányából építkező teoretikusai gazdagították módszertanát, perspektíváit és modelljeit, válságkommunikációs esettanulmányok százai pedig tapasztalati bázisát növelték (Coombs 2010a, 2010b). Ugyanakkor a válságkommunikáció ma már a Public Relations szakma lapjain kívül a vezető kommunikációtudományi folyóiratok – *Journalism and Mass Communication Quarterly*, *Communication Studies*, *Journal of Communication*, *Quarterly Journal of Speech* stb. – fókuszában is népszerű témaként szokott megjelenni (Benoit 1997).

A Public Relations területére vonatkozó átfogó vizsgálat szerint (An–Cheng 2010) számos válságkommunikációs elméletet ismer el a tudományos közösség és alkalmaz a szakma; a leggyakoribbak a „középszintű” elméletek. Ezek közül kiemelkedik a Timothy Coombs nevéhez köthető SCCT (szituációs válságkommunikációs elmélet, *Situational Crisis Communication Theory*, a cikkek 20,0 százaléka), valamint a tematizálás felől építkező Howell–Miller-féle ICT (*Issue and Crisis Management*, 18,6 százaléka). Jelentős szerephez jut még az imázs-helyreállításra fókuszáló Ulmer–Sellnow-féle IRT (*Image Restoration Theory*, 10,0 százaléka) és az apológiaelmélet (*Apology Theory*, 8,6 százaléka).

A kríziskommunikáció ún. *védőbeszéd elmélete* (Apologia Theory) szerint a krízisnyilvánosság kritikus helyzetben a szervezet vétkességét fogja képviselni, ezért a szervezet reakcióját a reputáció és az imázs megvédését szolgáló szervezeti védőbeszédként kell kezelni (Fearn-Banks 2011). Az *imázs-helyreállítási elmélet* (Image Restoration/Repair Theory, IRT) a védőbeszéd elmélettel szemben kevésbé retorikai, mint inkább szervezeti kommunikációs alapokon nyugszik (Coombs 2010a). Ez a modell elsősorban azokra a kommunikációs lehetőségekre – tagadás, kitérés a felelősség elől, valamint a támadó jelleg csökkentése – összpontosít, amelyek a fenyegetett reputációjú szervezet vagy egyén rendelkezésére állnak egy kritikus helyzetben (Coombs 2010a; 2010b). Az ICT (Issue and Crisis Management) alapvetően a politikában is bevett tematizációs fogásokat alkalmazza, vagyis a káresemény interpretálása során a szervezet a különböző kommunikációs csatornák témakialakító és témastrukturáló funkcióját használja ki oly módon, hogy a célközönség számára minél jobb színben ábrázolhassa a szerepét (Howell 2014). A fentiekkel ellentétben a Situational Crisis Communication Theory különlegessége, hogy nem a fókuszban lévő brandre, hanem közvetlenül a befogadókra koncentrál, leginkább arra a kérdésre keresi a választ, hogy kire helyezhető a felelősség a befogadó nézőpontjából? Az SCCT az érdekeltek krízissel kapcsolatos kiindulási percepcióira és reakcióira épít, valamint arra, hogyan alakítják a lehetséges krízisválaszok e percepciókat és reakciókat (Coombs 2010a).

Fotó/Gönczö Viktor

Ezen elméleteket áttekintve jól látszik, hogy két alapvető kategóriát különböztethetünk meg a kríziskommunikáció rendszerbe foglalása szempontjából: közlőcentrikus és befogadó központú modelleket. Előbbiek segítségével valamilyen retorikai megfontolások révén létrehozott üzenetek önmagában vett sikerességét, egészen vett hatékonyságát tudjuk monitorozni, és kevésbé az üzenet révén létrejött változást. Utóbbiak a krízisről alkotott percepciókból eredeztetik az üzenet megformálásához szükséges szempontokat, ezért a krízisről alkotott percepciók és ítéletek változásának részletgazdagabb megragadására képesek, hiszen van viszonyítási alapjuk.

A jelen cikkben tárgyalt válságeset, a Magyar Gyermekrák Alapítvány külső kommunikációjának komplexitása, valamint a közlőre és befogadókra egyaránt vonatkozó hipotézis miatt mindkét irányból, azaz nemcsak a közlőcentrikus, de a befogadó központú modellek felől is célszerű megvizsgálni az esettanulmányt. Mivel a korábban bemutatott SCCT-nek (Situational Crisis Communication Theory), az ICT-nek (Issue and Crisis Management), az IRT-nek (Image Restoration Theory) és az AT-nek (Apology Theory) egyaránt vannak olyan aspektusai, amelyek fontos kutatási szempontot biztosítanak ehhez a cikkhez, ezért egy olyan elemzési megközelítést választottam, mely nemcsak felhasználja, de reményeim szerint reflexíven integrálja is a fenti modellek összes releváns elemét.

Ahogy a bevezetőben is említettem, cikkemet a humán interakciók egyik meggyőzősi technikája, a Framing Theory felől fókuszálom, melyet a válságkommunikáció területét kutatók is egyre gyakrabban alkalmaznak írásaikban (An–Gower 2008), hiszen az elmélet mind a tematizálás aktusát, mind az imázs fogalmát, mind a válságszituáció jellegzetességeit és azok interpretálásának retorikáját kezelni tudja. Bár a legtöbb szerző a Framing Theoryt alapvetően a média témastrukturáló és szelekciós mechanizmusaira alkalmazza a válság bemutatása kapcsán (Pan–Kosicki 1993), én ezzel szemben ún. *stratégiai frame*-et (Schultz et al. 2011) használok, mely nagyobb hangsúlyt fektet a válságban lévő szervezet krízismenedzsmentjére, szituációkezelésére és PR-szempontú kárenyhítő kommunikációjára. A kommunikáció területén az események, információk, üzenetek keretezése akár tömegek véleményét is nagyban befolyásolhatja. A speciális, keretezési módszerek a viselkedési vagy hozzáállásbeli eredményekre hivatkoznak, annak következtében, hogy egy adott információdarabot hogyan keretezünk a közbeszédben és ennek a keretezésnek mi a hatása a célcsoportra nézve. Mielőtt azonban kitérnék a jól megválasztott válságkommunikációs keret jellegzetességeire, a következő fejezetekben részletesen bemutatom, hogyan lett Magyarország egyik legsikeresebb civil szervezetéből a fennmaradásáért küzdő, kétes társadalmi megítélésű alapítvány.

A válságig vezető út

1996 tavaszán Balogh István három éves kisfiánál rákot diagnosztizáltak. Az aggódó apa, látva a magyarországi egészségügyi infrastruktúra kilátástalan helyzetét, 1997-ben úgy döntött, hogy feladja hivatását, és minden idejét a rászoruló gyermekek és hozzátartozóik megsegítésére fordítja. Még ebben az évben pecsét került a Gyermekrák Alapít-

vány alapító okiratára, és megkezdték karitatív tevékenységüket, amely az évek múltával országos, majd nemzetközi szintű hírnévre tett szert. A szervezet honlapján hangsúlyozza, hogy 16 éves működése során egyetlen hozzájuk forduló rászoruló beteg kérését sem utasították vissza, fennállásuk óta pedig nemcsak egy speciális kórház felépítésére spóroltak, de több tízmillió forint anyagi támogatást nyújtottak a segítséget kérőknek. Emellett vitaminokkal, táplálék-kiegészítőkkal, gyógyszerekkel és egyéb adományokkal is támogatták a beteg gyermekeket és családjukat (gyermekrak.hu 2015).

Az alapítvány azonban, jótékony és közhasznú tevékenysége mellett, számos esetben került perbe a sajtóval, pénzügyeit, működésének kétes körülményeit is többször vizsgálták (Csonka 2013b). A szervezet gazdálkodása legelőször 2001-ben keltette fel az adóhatóság érdeklődését. Akkor az derült ki, hogy bevételeinek csupán töredékét fordította gyógyításra, ráadásul két évig feltehetően jogtalanul kampányolt az 1 százalékos felajánlásokért (index.hu 2001). Az elmúlt években a magyar média gyakran volt hangos az alapítványt érintő különböző visszaélések gyanújától és elmaradt segítségnyújtásoktól (Hassán 2014b). Ingatlanbotrány körüli nyilatkozatháború (Spirk 2014), helyreigazítási perek, oknyomozó riportok tucatjai, az *Egyenlő Bánásmód Hatóság* vádjai (nepszava.hu 2011), valamint a *Jobbik Magyarországért Mozgalom* támadásai (sokkaljobb.hu 2013) határozták meg a szervezet külső kommunikációját, mely nagyban rontotta nyilvános társadalmi megítélését is.

Az országos méretű botrányt végül egy első látásra bagatellnek tűnő hiba robbantotta ki: az Index egy 2013. december 17-én megjelent cikkében közölte, hogy Balogh István többször is magáncélú, a KRESZ-szabályokat megsértő utazásra használta az alapítvány mentőautóját (Csonka 2013a). A konfliktusokkal és ellentmondásokkal terhelt kommunikációs előzményeket figyelembe véve nem csoda, hogy a riport újra a szervezetre irányította a média figyelmét, és 2014 januárjában ismételten elkezdtek megjelenni az alapítványi transzparenciát követelő, és az elnök személyes alkalmasságát vizsgáló oknyomozó riportok. Az *Emberi Erőforrások Minisztériuma* szerint „végre elérkezett az idő, hogy ténylegesen a beteg gyermekek gyógyítását segítse a Gyermekrák Alapítvány, nem mindenféle humbug, ámde jól hangzó célok meghirdetésével” (mon.hu 2013). A *Fidesz* ifjúsági szervezete, a *Fidelitas* ennél messzebbre ment, amikor úgy fogalmazott: „ennél már nincs lejjebb, szánalmas ügyeskedők egy karitatív ügy mögé bújva verik át a jóhiszemű adakozókat”. Nyilatkozatukban azt követelték a kormánytól, hogy szüntesse meg az „alapítványmaffiát”. A *Jobbik* ezt annyival egészítette ki, hogy „az adományok jó részét valójában nem a beteg gyermekek kezelésére fordítják, hanem saját luxus életvitelük megteremtésére. Beteg gyermekek nevében szélhámoskodni a leggusztustalanabb, leghitványabb dolog, amely azonnali vizsgálatért kiált.” (Rab 2014)

Jelen írás elsősorban a Gyermekrák Alapítvány ezen vádakra adott válságreakcióját hivatott elemezni, az elnök által kezdeményezett sajtótájékoztató tartalmát és körülményeit vizsgálva. Mielőtt azonban részletesen belemennénk a válsághelyzetet érintő menedzsmentproblémákba és a rosszul megválasztott PR-stratégia és kommunikációs keret nyomán fellépő reputációvesztés következményeibe, érdemes kiemelni, hogy a szervezetet érintő támadások két, egymástól élesen elkülöníthető kategóriába osztha-

tók. Az első kategóriába a Gyermekrák Alapítvány gyanús pénzügyei és zavaros gazdálkodása nyomán fellépő, teljes körű átvilágítás igénye tartozik, míg a második kategóriába a hűtlen kezelés kérdésköre, vagyis magának az elnökek a hitelességét érintő kérdések. Ahhoz, hogy sikeres válságkommunikációt folytathasson a szervezet, ezt a két kategóriát elengedhetetlen egymástól függetlenül kezelni, hiszen az énmarca más pozicionálási mechanizmusokat igényel, mint egy intézményesült brand (Liar 2005). Mivel a két vád más érdek- és célcsoportokat érint, így a siker érdekében olyan kommunikációs keretet tanácsos választani, mely megfelelőképpen kezeli a bipoláris és differenciált semlegesítő üzeneteket és menedzsmenttechnikákat. Amennyiben egy vezető – nevezzük a brand arcának – a komplett brandre vonatkoztatva reagál a saját személyét ért vádakra, és egyetlen homogén kommunikációs stratégiában próbálja kezelni a válságot, a különböző kategóriájú támadások könnyen felerősíthetik egymást.

A válsághelyzetet mélyítő menedzsmentproblémák

Amennyiben a kommunikációs előzményeket is figyelembe vesszük, a szervezet mentőautójának KRESZ-szabályokat megsértő használata nyomán fellépő sajtótámadások és negatív társadalmi megítélés elsősorban a *kognitív konfliktus* kategóriájába esik (Nyárádi–Szeles 1999). A konfliktustípus legfőbb jellegzetessége, hogy egy egyénnek egy adott témával kapcsolatban eltérő véleménye van, és ezt a másik fél nem hajlandó figyelembe venni, vagy gyökeresen ellentétesen lát. Jelen esettanulmány során Balogh István az, aki a valós függőségi viszonyoktól és a többségi véleményektől eltérően gondolkodik: a magyar sajtó működésével, szerepével és felelősségével kapcsolatos álláspontja védelmekor nem veszi figyelembe, hogy a hazai médiában dolgozók – és közvetítésükkel a társadalom jelentős része – nem osztozik az elnök alapvető nézeteiben. Hipotéziseim bizonyításához először célszerű megvizsgálni, hogy melyek azok az intézményi folyamatok, amelyeket a Gyermekrák Alapítványnak fontos lett volna tudatosítania a válságot kezelő Public Relations stratégia és az összes érintettet bevonó kommunikációs keret megválasztásában.

Az Index 2013. decemberi cikkét követő *kemény válság* (Nyárádi–Szeles 1999) nemcsak szétnyitotta az ún. *bizalmi ollót* (Nyárádi–Szeles 1999) a közhasznú alapítvány és az elsődleges célcsoportnak tekinthető újságírók között, de az önkéntes felajánlásokon alapuló működési modellt is veszélyeztette. Az első hiba, amit a szervezet elkövetett, hogy a cikkekre csaknem 40 napos csúszással reagált, a gyors, összehangolt reakció hiánya pedig – a vád megalapozottságától függetlenül – minden esetben visszatetszést kelt. A sajtótájékoztató és videoriport között eltelt idő nemcsak azt jelentette, hogy az alapítvány önként kiadta a kezéből a válságszituáció proaktív alakításának lehetőségét, de teret engedett további kapcsolódó, negatív hangvételű médiatermékek megjelenésének és társadalmi spekulációknak.

Mindez természetesen megelőzhető lett volna egy azonnal felálló válságstábbal, de a standard szervezeti dokumentáció, a megbízott szakemberek, és a krízis bekövetkezte-

Fotó/Gönczö Viktor

kor rögvest előhúzható kríziskommunikációs forgatókönyv, az ún. „Vörös Könyv” hiánya tovább rontotta a szituáció sikeres kezelésének esélyeit (Anthonissen 2009). Ha ehhez hozzávesszük, hogy Balogh István már a válságot megelőző években is kifejezetten rossz kapcsolatot ápol a sajtóval, az alapítvány működése pedig jóindulattal sem tekinthető transzparensnek, könnyen beláthatjuk, hogy az intézményi felkészületlenség negatív attitűdváltást eredményezhet a különböző érdekcsoportokban.

A Public Relations – és így a válságkommunikáció – egyik legfontosabb alaptétele, hogy a személyes kommunikáció, bizalomépítés és hitelesség szempontjából egyaránt nagy meggyőző erővel bír (Nyárádi–Szeles 1999). Balogh azonban, két kivételtől eltekintve, az általa szervezett sajtótájékoztatóig nem nyilatkozott. Az említett esetekben is határozottan elzárkózott a vádakra adott válaszok részletes kifejtésétől. E menedzsmentproblémák áttekintése során akár azt a konklúziót is levonhatnánk, hogy nyilatkozás vagy helyreigazítási kérelem előtt nem árt ismerni a szervezetünkben rejlő kommunikációs és humánerőforrás potenciált, de a média hírközvetítő, véleményformáló szerepét és manipulatív lehetőségeit sem szabad elhanyagolni (Nyárádi–Szeles 1999).

Stratégiaválasztás és a public relations alapelvei krízis esetén

Miután áttekintettük a Gyermekrák Alapítvány jelen cikk szempontjából releváns belső folyamatait, érdemes pár szóban összefoglalni azokat az externális kommunikációval kapcsolatos alapelveket, melyek a megfelelő értelmezési keret kiválasztásánál döntő jelentőséggel bírnak. A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy jóval célravezetőbb az adott vezetőnek kiállni a közvélemény elé, és akár jelentős médiafigyelem mellett, nyilvánosan reagálni a vádakra, mintsem arra várni, hogy mikor derülnek ki egyéb összefüggések, háttérinformációk az esetet illetően (Anthonissen 2009). Mivel egy válság a média számára különösen nagy hírértékkel bír, így a kezelési stratégiát érdemes körültekintően, néhány alapszabály betartásával megválasztani.

A vezetői nyilatkozatok, valamint a válság okaival és az adott szervezet felelősségével kapcsolatos megszólalások során fontos aspektusnak számít a tények körültekintő ismerete, a higgadság, a megfelelő belső kommunikációs menedzszeri gárda és az intézményről kialakított kép védelme. Ezek a tervezési szempontok, az eltérő esetektől függően, kiegészülhetnek még jogi, érdekvédelmi és bizalmi kérdésekkel is. A *transzparencia* mellett azt is érdemes szem előtt tartani, hogy válság esetén a kommunikációs tervezés fókusza nem a szervezet fókusza, mint a „hétköznapi” Public Relations esetében, hanem a média és a közvélemény fókusza, vagyis a kimenő üzeneteket – önös érdekeink mellett – érdemes a társadalom elvárásaihoz igazítani. Ugyan a média általános hatásmechanizmusai a válsággal kapcsolatos hírek kapcsán is érvényesülnek, de bizonyos hangsúlyok eltolódhatnak (Nyárádi–Szeles 1999). Éppen ezért kiemelten fontos a szinergia: a szervezet vezetői a sikeres pozicionálás érdekében kénytelenek együttműködni a média képviselőivel és tudatosítani magukban, hogy nem egyenrangú felekként jelennek meg a vál-

ságkommunikáció folyamatában: a vádlott és az újságírók között egyoldalú függőségi viszony van.

A koncentrált médiapiacra komoly hírversenyt folyik a különböző csatornák és orgánusok között, ami nemcsak a szenzációhajhászás irányába tolja el a médiát, de krízisek esetében gyors figyelőrendszert is jelent. Ennek köszönhetően, néhány órával a botrány kirobbanását követően, akár a *mainstreamben* is teret kaphatnak az ellenlábások, önjelölt szakértők és a krízisben érintett hétköznapi emberek történetei. Éppen ezért Balogh Istvánnak, a médiával való kapcsolattartás során, nem lett volna szabad másokat hibáztatni, nagy érzelmeket kimutatni, félrevezetni a közvéleményt vagy hazudni, mert a Gyermekrák Alapítványra koncentráldó figyelem miatt jóval nagyobb volt a reputációvesztés kockázata.

A megfelelő kommunikációs keret kiválasztásának szempontjai

Ahogy a bevezetőben említettem, a keretezés aktusa köré fókuszálom esettanulmányomat, hiszen az elméleten belül mind a tematizálás aktusát, mind az imázs fogalmát, mind a válságszituáció jellegzetességeit és azok interpretálásának retorikáját tárgyalni tudom. A kommunikációs előzmények, az Alapítvány menedzsmentproblémái és a legfontosabb médiakezelési szempontok együttes figyelembevétele szükséges a válságkommunikációs keret kiválasztásához. Mielőtt azonban konkrétan megvizsgáljuk, hogy Balogh István hogyan értelmezte a mentőautó KRESZ-szabályokat megsértő használata nyomán fellépő elszámoltatási szituációt, definiáljuk a *framinget*. Alapvetően a hírközlési/információátadó keret az, ami meghatározza a célcsoport egyes témák iránt érzett felelősségét és megítélését (Tewksbury–Scheufele 2009). Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy a *frame* a befogadóban kialakult képekkel kapcsolatos asszociációkat befolyásolja, egyrészt a közlés módja szerinti pszichológiai, másrészt pedig a közlés körülményei szerinti szociológiai eszközökkel. Összefoglalva tehát leginkább egy esemény, személy vagy brand megítélésében bekövetkezett változásként határozhatjuk meg a kommunikációs keretezést (Tewksbury–Scheufele 2009).

Ez a meggyőzési technika teszi lehetővé, hogy a válságeseeményt a számunkra kedvező kontextusban ábrázoljuk a média és közvetítve a társadalom számára. Szavak, képek, üzenetek, események kiválasztásából, a semlegesítő közlés körülményeinek kialakításából áll, amely által a válság egy sor eleme implicit módon kerül megvilágításba. A kommunikációs keret azt a válságaspektust hozza előtérbe, melyekre a vádlott szervezet kommunikátora irányítani szándékozik a figyelmet, a kritikus pontokat pedig háttérbe szorítja. A *frame* a kríziseeményt valamilyen narratív sémának, forgatókönyvnek megfelelően mutatja be, így segítve az intézményi üzenet célba jutását és a célcsoport pozitív attitűdváltását. A reprezentálásban egyaránt fontos a közönség, akinek szól, a forrás, akitől az üzenet érkezik, és az a kontextus, amiben elhangzik egy kijelentés. Balogh Istvánnak tehát olyan közös értelmezési keretre lett volna szüksége, amely minden érintettet bevon ugyan, de képes kezelni az eltérő célcsoportokra szegmentált üzeneteket, szétvá-

lasztani a második fejezetben ismertetett vádkategóriákat, és kialakítani a megértést segítő körülményeket.

Szituációkezelés: a sajtótájékoztató

Ahogy a bevezetőben már említettem, az Index 2013. december 17-én napvilágot látott cikke nyomán fellépő válság csaknem másfél hónapig szabadon terjedt, és kontrolálatlanul alakította a közvéleményt. A Gyermekrák Alapítvány végül 2014. január 28-án tette meg az első hivatalos lépést a mentőautó magáncélú használata nyomán kialakult helyzet tisztázására, és – számos beteg gyermek családja jelenlétében – megszervezte azt a sajtótájékoztatót, amely ahelyett, hogy semlegesítette volna a vádak, inkább tovább mélyítette a krízist, és negatívan befolyásolta az intézmény és elnöke nyilvános megítélését (noltv.hu 2014).

Bár az Alapítványnak több mint negyven nap állt rendelkezésére a felkészülésre, a koncepció átgondolatlanságát jól mutatja, hogy az eseményen szót kapott az intézmény könyvvizsgálója, ügyvédje, elnöke, több munkatársa és néhányan a támogatott családokból is, profi belső Public Relations szakember vagy sajtószovivő azonban nem volt jelen. Balogh István, köszöntőjét követően, rögtön átadta a szót Keszler Annának, aki – az egyik rákos gyermek édesanyjaként – moderatori feladatokat látott el a tájékoztatón. Beszámolójában kitért arra, hogy milyen szülőként átélni fia daganatos betegségét, és mennyit köszönhetnek az alapítványnak. A sajtótájékoztatót ezután több alkalommal is felszólaltak a hasonló sorsú családok „beépített” résztvevői. Ezek a demonstrációk az eredeti vádak tekintve teljesen irreleváns és átlátszó szánalomra apellálási törekvések voltak.

A válságkommunikáció funkciótlanságát az is tovább erősítette, hogy Balogh István nem az alapítvány otthonául szolgáló, Rákóczi téri épületbe, hanem a Magyar Újságírók Országos Szövetségének székházába hívta az újságírókat, ahol a „legjobb védekezés a támadás” elvét követve választotta meg stratégiáját. A tájékoztató mottója igen beszédes: „Nem csak a rák ellen kell küzdenünk!” – volt olvasható a konferenciaterem háttérében (noltv.hu 2014).

Az elnök a régóta várt sajtótájékoztatót, mindenki általános meglepetésére, nem a szervezet működésére, a célcsoport bizalomvesztésére és a támadások tisztázására helyezte ki, hanem a komplett magyar újságíró szakma torzításaira. Balogh István ugyanis beszédében hangsúlyozta, hogy egyedül a médiamunkások tehetnek arról a lejárató kampányról, mely az alapítvány megszüntetését, személyesen az ő megalázását és az egész magyar civil szféra tönkretételét célozza. Így logikusan a „magyar újságírás temploma” a legmegfelelőbb helyszín a konfliktus elsimítására (Rab 2014). Gondoljunk csak bele, hogy ez a szimbolikus helyszínválasztás milyen üzenetet sugall azok számára, akiknek épp a jóindulatát kellene elnyerni: a saját „otthonukban” kapnak kioktatást szakmai felelősségükről és kompetenciáikról, ráadásul éppen attól az embertől, akinek magyarázataira hetek óta várnak!

Fotó/Gönczö Viktor

Ezt a szereptévesztést mi sem illusztrálja jobban, mint hogy a sajtótájékoztatón kiosztották a média képviselőinek a „Vádak, rágalmak és az igazság” címmel ellátott dokumentumot, melyben az Index által készített videó következményeit is taglalták. Ez nem egy, a megértést segítő és a legsúlyosabb vádakat semlegesítő információkat tartalmazó hagyományos sajtóanyag volt, hanem egy olyan mappa, amiben Baloghék – az újságírók helyett – 60 kérdést is feltettek, és írásban, hivatalos dokumentumokkal, nyilatkozatokkal, határozatokkal alátámasztva rögtön meg is válaszolták azokat (Rab 2014). Az egyébként igencsak információgazdag dosszié hiteltelenségét jól mutatja, hogy még az elnök „Gyermekrák” című könyve is belekerült, de a vaskos terjedelem mellett a kérdésekre adott válaszok is problémásnak bizonyultak, hiszen már a sajtótájékoztatón többet könynyedén meg tudtak cáfolni a jelen lévő újságírók.

Az alapvető tárgyalási pozíciót tehát a válság kirobbanásakor úgy lehetne illusztrálni, hogy az egyik oldalon állt egy társadalmi szempontból elszámoltatható közhasznú szervezet, aminek a jogtisztá működésével kapcsolatban vélt vagy valós kételyek merültek föl, a másik oldalon pedig a demokrácia kapuőreinek tekinthető újságírók, akik választakat szeretnének kapni egy szélesebb olvasói bázist érintő kérdésre. Ezt a szituációt fordítja ki és próbálja *tematizálni*, valamint az alapítvány előnyére fordítani Balogh István egy olyan mesterségesen kialakított kommunikációs keret segítségével, melyben ő – mintegy tanárként és a civil szféra védelmezőjeként – fellép a rosszul képzett, buta és rosszindulatú médiamunkások ellen, és megmutatja, hogyan kellene etikusan végezniük mindennapi munkájukat.

„De van-e joga egy újságírónak mondott személynek arra, hogy gyermekek életével játsszon? ... Önök nem törhetnek pálcát felettünk, noha elérték azt, hogy az alapítványról beszélt az ország. Miért is? Mert milliárdokat adtunk az országnak, és tartalékoljuk a pénzt, amelyből egyszer kórházat fogunk építeni.” Így hangzik el a kérdés és a magyarázat egyszerre az elnök szájából a sajtótájékoztatón (hvg.hu 2014), mely jól illusztrálja, hogy Balogh mi módon próbálja az intézmény felelősségét és az őt ért vádakat a média képviselőinek vállára helyezni. Az általa választott frame-ben olyan narratívát alkalmaz, mely szerint a Gyermekrák Alapítvány nem hibázott, védtelen áldozat, és az újságírók voltak azok, akik hatalmas kárt okozva, következetesen félretájékoztatták és megbotránkoztatták az egész országot az Index cikkét követő hetekben.

A valóság ilyen mértékű torzításával tehát az elnök a kezdeti kognitív konfliktus mellé beemel egy *szerep-* és egy *célkonfliktust* is. Előbbi az érintett felek hatás- és felelősségi köre közötti dilemmát, utóbbi pedig magának az eseménynek az értelmezése és célja körüli félreértéseket jelöli (Nyárádi–Szeles 1999). Ezek után érthető, hogy a sajtótájékoztatón az elsődleges célcsoportnak számító médiamunkásokban negatív attitűdváltás következik be. Azonban nem az ő verbális megtámadásuk és a kommunikációs fókusznak a vádokról az újságíró szakma felelősségére való áthelyezése volt a legsúlyosabb hiba, amit az elnök elkövetett.

Balogh István ugyanis egy olyan kommunikációs keretet alkalmazott, ami a személyét ért támadásokat következetesen egy kategóriarendszerben kezelte az alapítvány megítélésével és a szervezet gazdálkodása körül felmerült kérdésekkel, ami a válság mélyülé-

sének szempontjából kumulatív hatással járt. A két vádtípus összemosása nemcsak azért veszélyes, mert nem teszi lehetővé a heterogén semlegesítő üzenetek egyidejű eljuttatását, hanem azért is, mert a személyes támadásokra adott, heves emberi reakciók könnyedén rányomhatják bélyegüket a komplett branddel kapcsolatos véleményekre és a Gyermekrák Alapítvány társadalmi megítélésére.

Az elnök a sajtótájékoztató során végig azzal a hibás előfeltevéssel élt, hogy a média-támadások célja az ő személyes lejáratása, ellehetetlenítése és az alapítvány tönkretétele, nem pedig a szakszerű működés és orvosi ellátás biztosítása (noltv.hu 2014). Erre a torz értelmezésre építi fel az általa választott frame-et, melyben ahelyett, hogy szűkítené, csak tovább tágítja az eredeti vád hatókörét és saját támadási felületét. A mentőautó indokolatlan használatának központi kérdése mellett ugyanis a sajtótájékoztatón önként és kéretlenül is kitér az egész civil szféra helyzetére, de a vitatott témák közé beemeli az alapítvány elmúlt 16 éves szakmai munkáját és azt is, hogy az Index egy titokzatos politikai megrendelőnek dolgozik (Rab 2014). A Balogh István által választott válságkommunikációs keret tehát roppant fókuszátlan, kontraproduktív és funkciótlan volt; nem szolgálta az alapítvány Public Relations érdekeit, nem semlegesítette, hanem erősítette a szervezetet és elnököt célzó támadásokat, rosszul pozicionálta a célcsoportot és hibásan kezelte a sajtótájékoztató üzenetét.

A válsághelyzetet mélyítő tartalmi elemek

Ahogy a korábbiakból látszik, az esettanulmány fókuszában álló sajtótájékoztatót végig meghatározta, hogy Balogh István nem vett tudomást a valódi vádokról. Az eltérő álláspontok közelítése helyett inkább elvont értékekre hivatkozott, valamint a szervezet pénzügyeivel, beteg emberekkel és kifordított tényekkel próbálta befolyásolni a válságszituáció alakulását. Természetesen egy rosszul megválasztott kommunikációs keretet jóval nehezebb ugyan, de meg lehet tölteni érdemi és az aktuális célt támogató tartalommal, ez azonban a Gyermekrák Alapítvány válságkezelő csapatának ezúttal nem sikerült.

A kudarc egyik legfontosabb oka, hogy Balogh István láthatóan szélsőségekben gondolkodott és rosszul mérte fel erejét. A sajtótájékoztató során végig kiabált, heves gesztusok kíséretében személyeskedett és lenézően beszélt az újságírókkal (noltv.hu 2014), pedig a krízis szélesebb társadalmi megítélése leginkább éppen e szakemberek interpretálásától függött. Az elnök nemcsak élesen bírálta a megjelent tudósítókat, de hazugnak, és több ízben alkalmatlannak is nevezte őket. *„Katasztrófa, amit csináltak az Index munkatársai!”*, *„Tessék legközelebb felkészültebbnek lenni! Erre még van ideje, de ez egy másik téma.”*, *„Hogy ön nem a számok embere az mondjuk természetes, de nem is kell, hogy az legyen”* (noltv.hu 2014) – ilyen és ehhez hasonló mondatok hangzanak el Balogh István szájából, aki a kétórás esemény alatt számos alkalommal jött ki a sodrából vagy esett drámai túlzásokba. Az Index „leleplező” videóját például magából kikelve így kommentálta: *„Az én rettenetes kényelmetlenségemre bűn az, hogy beleültem egy autóba, ame-*

lyiknek az én garázsomból a rendőrpalotába kellett menni? Bűn az, hogy én beültem egy olyan autóba, amelyik az én lakásomból a gumiszerelőhöz vagy a szervizbe ment? Ha bűn, akkor megkövetem magam. Hamut szórók a fejemre és megtépem a ruháimat. Az a bűn, hogy tönkre akartak tenni egy olyan szervezetet, amely a legtöbbet tett az országnak. Ne higgyenek azoknak, akiknek az újságírói minőségét én megkérdőjelezem!” (noltv.hu 2014).

Ennek a retorikának természetesen komoly negatív hozadéka volt az eseményről készült cikkek, videóriportok tekintetében, a kontrollt veszített ember ugyanis igen rosszul mutat a képernyőn. A válságkommunikáció azon alaptétele tehát, hogy a reputációs veszteségtől való jogos félelem sosem válthat át idegességbe, pánikba (spindoc.hu 2014), jelentősen torzult a sajtótájékoztató során.

A támadó stílus következményeit tovább erősítették az elnök szavai és a tények között tatóngó nyilvánvaló szakadékok is. Balogh az eredeti vád alól pusztán néhány, az Index videójából kivett képkockával próbált kibújni, ráadásul többször ellentmondásba keveredett a sajtó munkatársainak kiosztott „Vádak rágalmak és az igazság” című dokumentumban foglaltakkal. Az eseményen bemutatott költségvetés nem felelt meg a valószínűságnak, az elnök tiszteletdíját és munkakörét leíró állítások több ponton is zavarosak voltak, ráadásul az aktuális rendőrségi eljárással kapcsolatban is ferdítésen érték őt az újságírók (hvg.hu 2014).

Ha a súlyosan aránytévészett, érzelmek által túlfűtött retorikához hozzávesszük Balogh István érvelési hibáit és az általa választott kommunikációs keret irreleváns elemeit, jogosan merülhet fel a kérdés: vajon mi értelme van egy válságban lévő, nagy médiafigyelem övezte szervezetnek olyan anyagot kiadnia, amelyben könnyen cáfolható hazugságok szerepelnek? Továbbá, ha már leírták és közreadták ezeket a nyilvánvaló ferdítéseket, akkor miért nem készültek fel legalább úgy belőlük, hogy minél kisebb támadási felületet adjanak a sajtó munkatársainak? A rosszul megválasztott kommunikációs keret mellett az ilyen jellegű hibák és szakmai felkészületlenség csak még tovább rontották az elnök, és közvetve az alapítvány hitelességét.

A sajtótájékoztató jogi, anyagi és társadalmi következményei

Balogh Istvánról és a Gyermekrák Alapítványról a sajtótájékoztatót követően megjelent cikkek jól szemléltetik a kontraproduktív válságkommunikáció következményeit és a két vád kategóriát együtt kezelő kommunikációs keret sikertelenségét. 2014. január 28-án a HVG ezzel a címmel aposztrofálta a MÚOSZ székházában zajlott eseményeket: „Nekiment az Index újságírójának a Gyermekrák Alapítvány elnöke” (hvg.hu 2014). A Népszabadság Online szerint „Kikelt magából a Gyermekrák Alapítvány elnöke” (noltv.hu 2014). A Hír24 „kiborulásról” ír (hir24.hu 2014), míg a 444.hu szerint „Már a sajtószabadságot védi a Gyermekrák Alapítvány elnöke” (Hasszán 2014a). A megjelent tartalmak nemcsak súlyos reputációvesztést okoztak és rontották az elnök megítélését, de a szervezettel kapcsolatos társadalmi attitűdök negatív irányú elmozdulását is elősegítették.

Fotó/Gönczö Viktor

A média támadásait követően, 2014 januárjában – Szilágyi György jobbkios képviselő feljelentésének köszönhetően – nyomozás is indult a Balogh vezette szervezet ellen, hűtlen kezelés gyanújával (Szilágyi 2014). Áprilisban a *Fővárosi Főügyészség* felhívást intézett a Gyermekrák Alapítvány kuratóriumához, és indítványozta, hogy az alapítvány vagyonnefelhasználására minden esetben kuratóriumi határozatok alapján kerüljön sor. Az ügyészség szerint azzal, hogy a pénzügyi döntéseket egyedül Balogh István, a kuratórium elnöke hozta, amihez a testület csupán utólagos jóváhagyását adhatta, a Gyermekrák Alapítvány megsértette a vagyonnefelhasználására vonatkozó eljárási szabályokat. *„Az ügyészi felhívás mellett a főügyészség a kuratórium működésében észlelt kisebb súlyú jogszabálysértések miatt is figyelmeztette a szervezetet. A vizsgálat szerint elsősorban a beszámolási kötelezettségre vonatkozó jogszabályi határidők pontos betartásával volt gond, de felhívták a szervezet figyelmét arra is, hogy működését az alapítványi célok megvalósítását közvetlenül szolgáló tevékenységre korlátozza. Egyebek mellett figyelmeztették az alapítványt arra is, hogy ne használják magáncélra a szervezet gépjárművét”* (index.hu 2014c). 2014 októberében aztán a hűtlen kezelés vétségének gyanúja miatt indított eljárásban gyanúsítottként hallgatta ki a *BRFK Korruptió és Gazdasági Bűnözés Elleni Főosztálya* Balogh Istvánt (police.hu 2014). A rendőrség közleménye alapján az elnök huzamosabb ideje, napi rendszerességgel munkába járásra és magánügyei intézésére is használta az autót, amivel jelentős vagyoni hátrányt okozott az alapítványnak. Ezt követően, október 15-én még felröppent a hír, hogy Balogh elhagyja az országot és külföldre menekül (index.hu 2014c), majd a hónap végén a *VIII. kerületi Ügyészség*, bizonyítékok hiányában, végül megszüntette Balogh gyanúsított jogállását (index.hu 2015).

Bár a jogi eljárások csaknem egy év alatt lezárultak, a botrányokba keveredő és következetesen rosszul kommunikáló alapítvány mégis elveszítette támogatóinak kétharmadát, ezzel több, mint 150 milliót veszteséget könyvelve el (index.hu 2014b). A 2006 és 2009 közötti időszakban a legtöbb, 2010 és 2013 között a második legtöbb egyszázalékos felajánlást begyűjtő szervezet 2014-ben a hetedik helyre csúszott vissza a toplistán, és a 2013-as 221,8 millió forinthez képest csupán 70,3 millió forintot kapott az eseményeket követő adó-egyszázalékokból (nol.hu 2014).

A Gyermekrák Alapítvány válságkommunikációjának tanulságai

Jelen esettanulmány annak bemutatására vállalkozott, hogy mekkora reputációs károkat okozhat saját magának egy civil szervezet, ha rendre ugyanazokat a kommunikációs hibákat követi el, a médiát pedig nem együttműködő félnek, hanem ellenlábásnak tekint, és nem megfelelő krízismenedzsmentet folytat. Első látásra bagatell hibának tűnhet, hogy Balogh István magáncélra használta a Gyermekrák Alapítvány mentőautóját, azonban az intézmény médiatámadásokra adott válságreakciója ékes példája annak, hogy megfelelő értelmezés nélkül akár egy ilyen jelentéktelen incidens is országos méretű botrányvá szélesedhet. Ennek megelőzése szempontjából a jól megválasztott kommunikációs keret döntő fontosságú lehet.

Bár a Gyermekrák Alapítvánnyal kapcsolatban a politika területére tartozó vélemények is megjelentek a sajtóban, a szervezet tevékenységének megítélésére ez az elemzés nem vállalkozott és csakis azt hivatott bemutatni, hogy a frame akkor hatékony, ha nem tájítja, hanem szűkíti a vádak hatókörét; élesen körülhatárolja a válságszituációt; csökkenti a támadási felületet, nem pedig növeli; és a megértést segítő körülményeket alakít ki. Nemcsak bevonja az összes érdekeltet, de képes kezelni az eltérő célcsoportokra megfelelően szegmentált üzeneteket. Figyelembe veszi a kommunikációs előzményeket, a szervezet menedzsmentjének jellegzetességeit és a Public Relations alapelveit. A kommunikációs keretnek továbbá az is feladata, hogy információátadás során a fókusz – a kritikus pontok háttérbe szorításával – negatív tartalomról pozitívrá irányítsa át, és úgy tematizálja a problémakört, hogy közben minimalizálja a reputációs veszteséget.

Második hipotézisem szerint a brandet ért támadás nyilvános összetévesztése és közös kategóriarendszerben való kezelése a brandben dolgozók személyével végzetes lehet az adott válságszituáció társadalmi megítélése; a brand arcának reputációja és az intézmény arculata szempontjából. Ennek bizonyítása és a Gyermekrák Alapítvány sajtótájékoztatójának elemzése során számos részkonklúzióra is bukkantam. A krízisben érintett szervezetnek sem várni, sem felkészületlenül a nyilvánosság elé állni nem érdeke. Egy ennyire sokakat érintő kérdésben nem feltétlenül kifizetődő a „legjobb védekezés a támadás” elve, és stratégiai szempontokat mellőző, egyszemélyes „hadjáratot” sem érdemes folytatni. A heves érzelmektől túlfűtött, személyeskedő, tiszteletlen vagy ellenséges reakciók, saját erőnk túlbecsülése és a másokra mutogatás nem fordulhatnak elő a médiával való kapcsolattartásban. Amikor ilyen intenzív figyelem övezi tevékenységünket, semmiképpen ne használjunk „*off the record*” kijelentéseket, ne palástoljunk el tényeket, de legfőképpen: ne hazudjunk!

Az elkövetett hibák elismerése és a kompenzálási törekvések ismertetése mellett viszont érdemes válságtáb felállításával és professzionális sajtószóvivő foglalkoztatásával enyhíteni a krízisen. Amennyiben a Gyermekrák Alapítvány az összes általam javasolt alapelvet betartotta volna, az természetesen még mindig nem feltétlenül jelentette volna azt, hogy sikeresen megússza a válságot. A kommunikációt párhuzamosan kísérő jogi vagy büntügyi eljárások során ugyanis bármikor napvilágot láthatnak olyan információk, amelyek elpalástolásában már a legjobb válságmenedzsment specialisták sem tudnak segíteni. Mivel minden válság lehetőség is egyben, ilyen esetben nem érdemes foggalkörömmel ragaszkodni a hatalomhoz: végső soron nagyban elősegítheti egy szervezet működését, ha az elhiteltelenedett vezető lemond tisztségéről. Elvégre, ahogy az *Amerikai Public Relations Szövetség* küldetésnyilatkozatában írja: „*jobb ma egy nyilvános temetés, mint a szekrényben rejtegetni a csontvázat – és a szag sem terjeng olyan soká!*” (Nyárádi–Szeles 1999:292).

Irodalom

- A Gyermekrák Alapítvány honlapja: <http://gyermekrak.hu/>
- An, Seon-Kyoung–Cheng, I-Huei (2010): Crisis Communication Research in Public Relations Journals: Tracking Research Trends Over Thirty Years. In: Coombs, W. Timothy–Holladay, Sherry J. (eds.) (2012): *The Handbook of Crisis Communication*. Oxford:Wiley-Blackwell. 65–89.
<http://dx.doi.org/10.1002/9781444314885.ch3>
- An, Seon-Kyoung–Gower, Karla K. (2008): How do the news media frame crises? A content analysis of crisis news coverage. *Public Relations Review*, 35., (2), 107–112.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811109000113?np=y> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Anthonissen, Peter Frans (2009): *Crisis Communication – The PR strategies of crisis handling and reputation management*. London: Kogan Page. 42–58. <http://www.institutik.cz/wp-content/uploads/2012/03/Crisis-Communication-Peter-Anthonissen.pdf> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Barrera, Andria (2014): When Public Scrutiny Requires Crisis Communications. *Gutenberg Communications*. <http://gutenbergpr.com/blog/?p=1170> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Barton, Laurence (1994): Crisis Management: Preparing for and managing disasters. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 35., (2), 59–65. <http://dx.doi.org/10.1177/001088049403500219>
- Benoit, William L. (1997): Hugh Grant’s image restoration discourse: An actor apologizes. *Communication Quarterly*, 251–267. <http://dx.doi.org/10.1080/01463379709370064>
- Coombs, W. Timothy (2007): *Ongoing Crisis Communication: Planning, Managing, and Responding*. Los Angeles:Sage Publications.
- Coombs, W. Timothy (2010a): Parameters for Crisis Communication. In: Coombs, W. Timothy–Holladay, Sherry J. (eds.) (2012): *The Handbook of Crisis Communication*. Oxford:Wiley-Blackwell. 17–53.
<http://dx.doi.org/10.1002/9781444314885.ch1>
- Coombs, W. Timothy (2010b): Crisis Communication and Its Allied Fields. In: Coombs, W. Timothy–Holladay, Sherry J. (eds.) (2012): *The Handbook of Crisis Communication*. Oxford:Wiley-Blackwell. 54–64.
<http://dx.doi.org/10.1002/9781444314885.ch2>
- Csonka Anna (2013a): Saját mentőben ülve kerül ki a dugót. [index.hu](http://index.hu/belfold/2013/12/17/sajat_mentoben_ulve_kerul_ki_a_dugot_a_gyermekrak_alapitvany_elnoke/)
http://index.hu/belfold/2013/12/17/sajat_mentoben_ulve_kerul_ki_a_dugot_a_gyermekrak_alapitvany_elnoke/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Csonka Anna (2013b): Mire és hogyan költ a Gyermekrák Alapítvány? [index.hu](http://index.hu/belfold/2013/12/18/gyermekrak_2_resz/),
http://index.hu/belfold/2013/12/18/gyermekrak_2_resz/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Fairhurst, Gail T.–Sarr, Robert A. (1996): *The art of Framing: Managing the Language of Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fearn-Banks, Kathleen (2011): *Crisis Communications: A case Book Approach*. (Fourth Edition) New York/London:Taylor & Francis Group/Routledge. 214–252.
- Fink, Steven (1986): *Crisis management: Planning for the inevitable*. New York:AMACOM.
- Független Hírórgyűlés (2011): Elmarasztalta az Egyenlő Bánásmód Hatóság a Gyermekrák Alapítványt. [nepszava.hu](http://nepszava.hu/cikk/427362-elmarasztalta-az-egyenlo-banasmod-hatosag-a-gyermekrak-alapitvanyt)
<http://nepszava.hu/cikk/427362-elmarasztalta-az-egyenlo-banasmod-hatosag-a-gyermekrak-alapitvanyt> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Goffman, Erving. (1974): *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York:Harper & Row. 247–299. <http://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/E.Goffman-FrameAnalysis.pdf> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Hasszán Zoltán (2014a): Már a sajtószabadságot védi a Gyermekrák Alapítvány. [444.hu](http://444.hu/2014/01/28/mar-a-sajtoszabadsagot-vedi-a-gyermekrak-alapitvany/)
<http://444.hu/2014/01/28/mar-a-sajtoszabadsagot-vedi-a-gyermekrak-alapitvany/> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Hasszán Zoltán (2014b): Hiába várnak a Gyermekrák Alapítvány támogatására a gyermekonkológiai központok. [444.hu](http://444.hu/2014/02/10/hiaba-kert-nem-kapott-tamogatast-a-gyermekrak-alapitvanytol-a-sote-ii-szamu-gyerekklinikaja/)
<http://444.hu/2014/02/10/hiaba-kert-nem-kapott-tamogatast-a-gyermekrak-alapitvanytol-a-sote-ii-szamu-gyerekklinikaja/> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Hasszán Zoltán (2014c): Elvesztette a felajánlások és a támogatók kétharmadát a Gyermekrák Alapítvány. [444.hu](http://444.hu/2014/09/16/elvesztette-a-felajanlasok-es-a-tamogatok-harmadat-a-gyermekrak-alapitvany/)
<http://444.hu/2014/09/16/elvesztette-a-felajanlasok-es-a-tamogatok-harmadat-a-gyermekrak-alapitvany/> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Hír24 (2014) Kiborult a Gyermekrák Alapítvány elnöke. [hir24.hu](http://www.hir24.hu/belfold/2014/01/28/rakos-gyerekek-eletevel-jatsz-a-sajto/)
<http://www.hir24.hu/belfold/2014/01/28/rakos-gyerekek-eletevel-jatsz-a-sajto/> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Howell, Gwyneth V. J. (2014). Issues and crisis management: James Hardie Industries. In: Sheehan, Mark–Xavier, Robina (eds.): *Public Relations Campaigns*. Oxford:Oxford University Press. 184–200.

- hvg.hu (2014): Nekiment az Index újságírójának a Gyermekrák Alapítvány elnöke.
http://hvg.hu/itthon/20140128_balogh_gyermekrak_alapitvany [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Index (2001): Vádak és vizsgálatok a Gyermekrák Alapítvány ügyében. <http://index.hu/belfold/gyermekrak3/> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Index (2014a): Ügyészség – Balogh törvénytelenül döntött a Gyermekrák Alapítvány pénzeiről.
http://index.hu/belfold/2014/04/24/ugyeszseg_balogh_torvenytelenul_dontott_a_gyermekrak_alapitvany_penzeirol/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Index (2014b): Nagyot bukott a Gyermekrák Alapítvány.
http://index.hu/belfold/2014/09/16/nagyot_bukott_a_gyermekrak_alapitvany/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Index (2014c): Menekül az országból a Gyermekrák Alapítvány elnöke?
http://index.hu/belfold/2014/10/15/menekul_az_orszagbol_a_gyermekrak_alapitvany_elnoke/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Index (2015): Már nem gyanúsított a Gyermekrák Alapítvány vezetője.
http://index.hu/belfold/2015/01/16/gyermekrak_balogh_istvan_hutlen_kezeles_megszunt_nyomozas/ [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Iyengar, Shanto–Simon, Adam (2007): News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A Study of Agenda-Setting, Priming, and Framing. *Communication Research*, (20), 365–383.
<http://dx.doi.org/10.1177/009365093020003002>
- Kim, Hyo J.–Cameron, Glen T. (2011): Emotions Matter in Crisis: The Role of Anger and Sadness in the Publics' Response to Crisis News Framing and Corporate Crisis Response. *Communication Research*, 38., (6), 826–855.
<http://dx.doi.org/10.1177/0093650210385813>
- Liar, Sullivan–Cheney, George (2005): Marketization and the Recasting of the Professional Self: The Rhetoric and Ethics of Personal Branding. *Management Communication Quarterly*, 18., (3), 307–343.
<http://dx.doi.org/10.1177/0893318904270744>
- MTI (2013): Emmi – elérkezett az idő, hogy ténylegesen a beteg gyermekek gyógyítását segítse a Gyermekrák Alapítvány. *mon.hu*
<http://www.mon.hu/emmi-elkerkezett-az-ido-hogy-tenylegesen-a-beteg-gyermekek-gyogytasat-segitse-a-gyermekrak-alapitvany/2438980> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- no.hu (2014): Elvesztette támogatói kétharmadát a Gyermekrák Alapítvány.
<http://no.hu/belfold/elvesztette-tamogatoi-ketharmadat-a-gyermekrak-alapitvany-1486701> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- NolTV (2014): Kikelt magából a Gyermekrák Alapítvány elnöke. *noltv.hu*
<http://www.noltv.hu/video/5285.html> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Nyarádi Gáborné–Szeles Péter (1999): *Public Relations I.* Budapest: Perfekt Kiadó. 278–295.
- Pan, Zohngdang–Kosicki, Gerald M. (1993): Framing analysis: An approach to news discourse. In: *Political Communication*. 10., (1), 55–75. <http://dx.doi.org/10.1080/105846091993.9962963>
- police.hu (2014): Gyanúsítottként hallgatták ki. 2014.10.11. <http://police.hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/gyanusítottként-hallgatták-ki> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Rab László (2014): Gyermekrák Alapítvány – ki akarja megsemmisíteni? *nol.hu* 2014.01.28.
http://no.hu/belfold/gyermekrak_alapitvany_ki_akarja_megsemmisiteni_1440967 [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Scheufele, Dietram A. (1999): Framing as a Theory of Media Effects. *Journal of Communication*, 103–122.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02784.x>
- Schultz, Friederike–Kleinnijenhuis, Jann–Oegema, Drik–Utz, Sonja–van Attaveldt, Wouter (2012): Strategic framing in the BP crisis: A semantic network analysis of associative frames. *Public Relations Review*, 38., (1), 197–107.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811111000944> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Schultz, Friederike–Utz, Sonja–Görizt, Anja (2011): Is the medium the message? Perceptions of and reactions to crisis communication via twitter, blogs and traditional media. *Public Relations Review*, 37., (1), 97–107.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811111000944> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Seeger, Matthew W. (2007): Best Practices in Crisis Communication: An Expert Panel Process. *Journal of Applied Communication Research*, 34., (3), 232–244. <http://dx.doi.org/10.1080/00909880600769944>
- sokkaljobb.hu (2013): Feljelentést tett a Jobbik a Gyermekrák Alapítvány botrányai miatt.
<http://www.sokkaljobb.hu/content/feljelent%C3%A9st-tett-jobbik-gyermekr%C3%A1k-alap%C3%ADtv%C3%A1ny-botr%C3%A1ny- miatt> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]

- spindoc.hu (2014) Ne szívd úgy mellre! – A Gyermekrák Alapítvány kríziskommunikációjáról.
http://spindoc.blog.hu/2014/01/29/ne_szivd_ugy_mellre_a_gyermekrak_alapitvany_kriziskommunikaciojarol
[Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Spirk József (2014) Floridában is van háza a gyermekrákos Baloghnak. *index.hu*
http://index.hu/belfold/2014/03/19/floridaban_is_villaja_van_a_gyermekrakos_baloghnak/
[Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Sturges, David L. (1994): Communicating through Crisis: A Strategy for Organizational Survival. *Management Communication Quarterly*, 7, (3), 297–316. <http://dx.doi.org/10.1177/0893318994007003004>
- Szilágyi Zsolt (2014): Jobbik: Balogh István nem tisztázta a Gyermekrák alapítvány „viselt dolgait”.
<http://www.szilagigyorgyjobbik.hu/content/jobbik-balogh-istv%C3%A1n-nem-tiszt%C3%A1ttagyermekr%C3%A1k-alap%C3%A1tv%C3%A1ny-%E2%80%9Eviselt-dolgait%E2%80%9D> [Letöltve: 2015. augusztus 5.]
- Tewksbury, David–Scheufele, Dietram A. (2009): News framing theory and research. In: Bryant, Jennings–Oliver, Mary Beth (eds.) *Media effects: Advances in theory and research*. 3rd ed. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 17–33.
http://www.researchgate.net/publication/224818365_News_framing_theory_and_research
[Letöltve: 2015. augusztus 5.]

Fotó/Gönczö Viktor

A MILLA TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Vásárhelyi Árpád

■ Bevezető

■ Az Egymillióan a magyar sajtószabadságért Facebook-oldal 2010. december 21-én jött létre abból a célból, hogy a sajtószabadságért és a szabad sajtót korlátozó médiatörvény ellen küzdjön, illetve nyilvánosságot biztosítson a szabadságjogokért és esélyegyenlőségért harcoló szervezetek, aktivisták számára. A Facebook-oldal körül kialakult egy aktív, jogtudatos polgárokból álló csoport¹. A Milla Egyesület aktuális létezéséről, illetve esetleges megszűnéséről ellentétes információk állnak rendelkezésre; egy dolog ugyanakkor biztos: alakulása óta mind tevékenysége, mind megnyilvánulásai jelentős pályát futottak be, melyet úgy is lehetne jellemezni, hogy a „semmiből a csúcsra, majd ismét a semmi-be”. Ez hasonlatos lehet bármely „termék” életciklusára, azzal a különbséggel, hogy itt a más módon való továbbélés meglehetősen kétes.

A tanulmány célja, hogy történeti változásain kívül bemutassa a Milla, mint civil szervezet teleológiai, morfológiai és strukturális aspektusait. A szervezet célkitűzései is jelentősen szélesebb spektrumot fednek le, mint csupán a médiatörvény módosításának ellenzése: úgy definiálhatjuk, hogy a szervezet nevében egyrészt gyökereit, másrészt részben teleológiáját fedezhetjük fel: a létszám megjelölése az elérni kívánt mobilitási szintet, a sajtószabadság fogalma pedig az első önállóan definiált politikai célt testesíti

meg, mely a csúcson jelentősen kiterjedt. A Milla elmúlt években kifejtett tevékenységét – a megalakulás és az effektív megszűnés kivételével – két nagyobb mérföldkő jelzi: egyrészt a választói mozgalommá – jogi személyként egyesületté – alakulás „Együtt 2014” néven², másrészt a Milla részvételével létrejött „Együtt 2014” választói mozgalom párttá alakulása³. Mindkét eseményt jelentős cezuraként értékelhetjük, habár ugyanannak a szervezkedési folyamatnak a részei: egy széles körű összefogáson alapuló, versenyképes és ütőképes „demokratikus” ellenzéki alternatíva szisztematikus felépítése, melynek célja a regnáló kormány leváltása. A Milla gazdasági, kulturális és politikai követeléseit tekintve negligáló álláspontot foglal el, önálló, részletekbe menő politikai programja 2013 őszéig nem alakult ki, illetve nem került megalkotásra. Önálló elitet magából kiemelni nem volt képes: céljainak megvalósításához 2013 őszére jellemzően pártok képviselőit, illetve korábbi kormányok képviselőit kívánta felhasználni, illetve azokat támogatni. A Milla korai elkülönülése a politikai pártrendszerrel egyre inkább megszűnt. Központi elemmé vált az Orbán-kormánytól a politikai palettán balra elhelyezkedő – korántsem egységes, és gyakran együttműködésre is képtelen – pártok és szervezetek egységbe tömörítése. A Milla, mint társadalmi mozgalom integritása meglehetősen instabil, és vesztét is leginkább ennek tudhatjuk be. Maguk a szervezők is hivatkoznak rá, hogy ez a szervezeti forma jelentős fluktuációval jár.⁴

Álláspontunk szerint Magyarországon a gyűjtőpártisági és „gyűjtőmozgalmi” optimum eléréséhez tömegpárti attitűdöket szükséges hordozni. Mint ahogyan Enyedi-Körösényi is megjegyzi, az 1950-es évektől a század első felében kialakult tömegpártok is fokozatosan átalakultak: gyűjtőpártokká váltak (Enyedi-Körösényi 2001:115). Magyarországon ugyanakkor létezik továbbra is az a régi beidegződés, mely a pártok és a civil mozgalmak sikerét és politikai befolyásolási képességét az általuk mobilizált tömeg alapján ítélik meg.

A Milla politikai téren mutatott tevékenysége egy jellemzően virtuális mozgalom irányából mozgott a szervezettebb, centrálisabb és konkrét politikai hatalom megszerzését célul kitűző pártstruktúra irányába. A Milla helye a magyarországi pártok és mozgalmak rendszerében ugyanakkor a mai napig vitatott.

A civil szervezetek és a Milla helye a törésvonalak „tengerében” Magyarországon

Habár a törésvonalaknak (cleavage) leginkább a szervezetek strukturális szempontjából van jelentőségük, ugyanakkor jelentős kihatással vannak a morfológiai tulajdonságaikra is. Lipset és Rokkan rámutatott arra, hogy a politikai tagoltság a csoportkonfliktusok eredményeként jön létre (Lipset–Rokkan 1967), ezen kívül pedig arra, hogy a pártok és a társadalmi csoportok között közvetlen kapcsolat van (Lipset 1996). A csoportok közötti törésvonalakról akkor beszélhetünk, ha az a társadalomszerkezeti, normatív-kulturális és politikai-szervezeti szint mindegyikében jelen van (Bartolini–Mair 1990). Szükséges ezen kívül az is, hogy a konfliktusok hosszú távon is fennmaradjanak, mert ezek átmenetiség esetében nem okoznak valós törésvonalat. Mindazonáltal a politikai és a

társadalmi tagoltság nem azonos fogalmak, így a törésvonal-fogalom a politikai megosztottság meghatározott típusát jelenti (Enyedi–Körösi 2001). A törésvonalak sokfélék lehetnek, azok teljes és végleges felsorolása szinte lehetetlen, ugyanis a társadalmi berendezkedés változásával, a technika fejlődésével, az egyes etnikumok további tagolódásával újabb törésvonalak jöhetnek létre.

Álláspontunk szerint a törésvonalak nem csak a politikai pártokra vonatkoztathatóak, hanem minden politikai célú vagy indíttatású szervezet leképezhető ezeken keresztül, függetlenül a szervezeti formától. A kutatás során kiemelten vizsgált mozgalom az „Egymillióan a sajtószabadságért”, „becenevén” Milla, azon szervezetek egyike, melynek tevékenysége alapján folyamatosan besorolható valamelyik törésvonal mentén, ugyanakkor tevékenységének kezdeteitől egészen a végéig ez szinte folyamatosan változik.

Van olyan időszaka, mely tevékenysége alapján csupán egy törésvonal mentén értelmezhető pozíciót foglal el (például az alakulást követő időszakban), később ugyanakkor több törésvonal tekintetében is érintetté vált. Ebből kifolyólag elmondhatjuk, hogy minél sokoldalúbb és szélesebb tematikájú politikát folytat egy szervezet, annál nagyobb az esélye arra, hogy több törésvonal esetében is érintetté válik.

Ebből következik, hogy a politikai pártok jelentősen több csoportkonfliktusban érintettek, mint a civil szervezetek. Egyes pártok politikájukat pedig kifejezetten a csoportkonfliktusaik számának és kiterjedésének alapján határozzák meg. Bizonyos civil szervezetek pozíciójának törésvonalak mentén való meghatározása igen nehézkes, ugyanakkor állítjuk, hogy ennek ellenére besorolható. Attól, hogy egyes single-issue mozgalmak helye nem határozható meg sem az ismert urbánus-népi, sem pedig a munkavállaló-munkáltató (tőkés-munkás) törésvonalak mentén, még nem jelenti azt, hogy ne alakult volna ki Lipset és Rokkan tanulmánya óta olyan új törésvonal, melyek alapján ez ne lehetne elvégezhető.

Alapjaiban elmondhatjuk, hogy ha létezik a politikai szervezeteknek a darwini evolúció elméletéhez hasonló fejlődése, akkor az a teljes szervezetlenségtől a szervezettség magas fokáig tartó útnak tekinthető⁵. Ugyanakkor ennek az útnak is vannak jelentős állomásai (milestones), melyeken egy-egy szervezet nem biztos, hogy képes vagy akar túllépni. Egyes szervezetek ugyanakkor bizonyos mérföldköveket egyáltalán nem kívánnak a hátuk mögött tudni. Nincsenek kialakult szervezeti struktúráik, a bázisdemokrácia területén is annak kezdeti jeleit mutatják, a saját maguknak kialakított közegben és hierarchiában kívánnak működni. Így nem kívánnak párttá alakulni, nem céljuk a politikai hatalom konkrét megragadása vagy más, a politikai hatalomban való részvétel kieszközölése, kiharcolása. Ez különösen a single-issue mozgalmakra nézve igaz. Más szervezetek továbbhaladnak a formalizáció útján és az addig még nem vagy csak informálisan létező board formálisan is kiépül.

Bár társadalmi mozgalmak esetében inkább szabály, mintsem kivétel a bázisdemokratikus működési mód hangsúlyozása, pártoknál ez korántsem általános. Példaként említhető a magyar Lehet Más a Politika (LMP), mely ilyen irányú orientációjának a nyugat-európai zöld pártok hetvenes–nyolcvanas évekbeli indulásakor követett gyakorlata jelenthetett mintát. Szervezeti filozófiájuk a párt honlapja szerint „a hierarchia mini-

malizálása, a minél hatékonyabb részvétel”. A pártnak mozgalmi múltjából adódóan mérsékelt a hierarchizáltsága és az operatív vezetés struktúrája is ennek megfelelően alakul.

Vannak ugyanakkor olyan mozgalmak, melyek a továbblépés kérdésében őrlődnek fel (ilyen például a Milla is), mert a maguk által felállított gátak megakadályozzák őket a magasabb szint elérésében. Ennek oka lehet mind a képesség, mind az akarat hiánya is. A Milla esetében mindkettőről beszélhetünk: tagjainak jó része nagymértékben ragaszkodik a nemrég múltjukból fennmaradt mozgalmi jellemzőkhöz, így a bázisdemokráciához, a flash mob jellegű tiltakozásokig, illetve nem akarja növelni a belső hierarchia mértékét és szintjeinek burjánzását sem. A tagság elsőprő többsége viszont nem is profi politikus, így őket nem mozgatja olyan kényszer sem, mely a hivatásszerűen politizálókat jellemzi: nincs szükségük a hatalom mindenáron történő megragadására, befolyásolására. A Milla esetében szintén ugyanez látható: a szervezet nagy többsége nem akart szakítani a bázisdemokrácia adta civil mozgalmi keretekkel, nem akart hierarchizált pártszervezetben részt venni. Ez végül oda vezetett, hogy a Milla Egyesület 2014. április 7-én kimondta saját feloszlását⁶. Ugyanakkor Juhász Péter feljebb kívánt lépni az evolúciós lépcsőn: az Együtt–PM keretében előbb képviselőjelölt lett, majd listán parlamenti mandátumot szerzett. Ezzel ugyanakkor véget is vetett – legalábbis részben – a rendszerváltás utáni második legnagyobb ellenzéki civil szerveződés létének.

Milla: a kezdetektől

A Milla – a bevezetőben részletezett – megalakulását követően – először 2011. január 14-én és 27-én tízezres, március 15-én, majd október 23-án pedig több tízezres tömegdemonstrációkat szervezett a jogállam mellett, a kiépülő tekintélyelvű rendszer ellen. A Milla a mindenkori hatalomtól és pártoktól függetlenül működik⁷. A Milla jelen formációját tekintve egyesület, habár erről a tanulmány írásakor ellentétes információk jelentek meg. Az önmagát mozgalomként definiáló tömörülés korábban elzárkózott a párttá alakulástól⁸.

Néhány mondatot megérdemel a szervezet elnevezése, illetve öndefiníciója is. A mozgalom neve tekintetében egyértelműen megállapítható, hogy annak első fele nem tükrözi valós szervezettségét, második fele pedig aktuális politikai célkitűzéseit sem. Az „Egymillióan” kifejezés legfeljebb a szervezet teleológiájának tekinthető, mivel a mozgalom egyik nyilvános rendezvényén sem nyilvánult meg ilyen nagyságrendű reprezentátság, illetve aktuálisan a szervezet Facebook-lapját is csupán mintegy 113 ezren követik⁹. Másrészt a szervezet célkitűzései is jelentősen szélesebb spektrumot fednek le, mint csupán a médiatörvény módosításának ellenzése. Mai állapota alapján úgy definiálhatjuk, hogy a szervezet nevében egyrészt gyökereit, másrészt részben teleológiáját fedezhetjük fel: a létszám megjelölése az elérni kívánt mobilitási szintet, a sajtószabadság fogalma pedig az első önállóan definiált politikai célt testesíti meg, mely azóta jelentősen kiterjedt.

A Milla célkitűzései, tendenciái, szervezetében lezajló folyamatok

Alakulása óta a Milla nyilvános célkitűzése jelentősen megváltozott, csakúgy, mint pártpolitikáját jellemző státusza is. Mint ahogyan azt a bevezetőnkben is említettük, a szervezet céljaként kommunikált tematika igen hamar jelentős fordulatot vett, és számottevően kibővült: 2012-re már egyértelműen megállapítható, hogy nem csupán a médiatörvény módosításának visszasságai ellen emeli fel szavát, hanem kormányváltást akar, melyet kommunikációjában rendszerváltásnak hirdet. Nyilvánvaló az is, hogy nehezen megállapítható, hogy a szervezetet Juhász Péter single-issue mozgalomként kívánta már kezdetekben létrehozni, vagy a kezdeti téma kiválasztásakor már világos lett volna az, hogy egy alapvetően kormányváltást megcélzó szerveződésről lenne szó, melynek aktuálpolitikai témafelvetését jeleníti meg a sajtószabadságért való küzdelem.

Külön áttekintést érdemel a Milla célrendszerének viszonya más társadalmi-politikai csoportok célrendszereihez képest. A Milla korai elkülönülése a politikai pártrendszerrel egyre inkább megszűnt. Ezt a tendenciát legjobban a 2013. október 23-i Műgyetem téri tüntetése emeli ki. A korábbi önálló irányvonal meghatározása egyre inkább koordinációs szereppé válik: központi elemmé vált az Orbán-kormánytól a politikai palettán balra elhelyezkedő – korántsem egységes, és gyakran együttműködésre is képtelen – pártok és szervezetek egységbe tömörítése. Hozzátehetjük, hogy ebben a kérdésben a rendezvény többi résztvevőjétől – köztük a politikai pártoktól különösen – egyáltalán nem különül el. 2013 őszéig ugyanakkor megállapítható, hogy ezen szervezetek tekintetében sokkal gyakrabban került felszínre a legnagyobb közös osztó, mint a legkisebb közös többszörös: közös halmazként legfeljebb az Orbán-rezsim leváltása definiálható. A résztvevő pártformációk egymáshoz képest ugyanakkor jelentősen különböző pozíciókat foglaltak el a népszerűséget mérő közvélemény-kutatási listákon. Ehhez kapcsolódik, hogy e szervezetek országos szervezettségi szintje is számottevően eltér. Mindezekből kifolyólag individuális politikai céljaik is túlmutatnak a fentebb már említett Orbán-rezsim leváltásán: az országgyűlésbe való bejutástól az egyedüli kormányzásig terjednek.

Amennyiben úgy tekinthetünk a Millára, mint egy olyan szervezetre, mely liberális gazdaságpolitikát tűz ki megvalósításának céljául – és melyet legfeljebb az Együtt 2014., és főleg Bajnai Gordon nyilatkozatainak keresztül érhetünk utol –, akkor a mai többségi kormánypolitika alapján megállapíthatjuk, hogy ugyan társadalmi és politikai céljait tekintve az Orbán-kormánytól balra, ugyanakkor gazdaságpolitikai célkitűzéseit tekintve attól jobbra helyezkedik el. Fellelhetőek a kilencvenes évek emberi jogi célzatú aspektusai is, melyeket akkoriban leginkább a Szabad Demokraták Szövetsége képviselt, és tematikájukban is hasonló prioritásokat és értékeket fogalmaznak meg: alkotmányosság, szabadság és a diszkrimináció tilalma.

A Milla a tömegkommunikációs eszközök széles spektrumának csupán egy szűk részét használja kommunikációra, habár mivel rendezvényei résztvevői köre jelentősen bővebb aktív tagjainak és szervezőinek létszámánál, erre nagymértékben rá van utalva. Célkitűzéseik kommunikációjának és dokumentációik közzétételének leginkább az olcsón működtethető és elérhető social media ad felületet. Céljait és prioritált tematikáját szinte

csak egy médiumon keresztül közvetítette a Milla, mely az internetes platformot jelenti. Ennek konkrét eszközeit ugyanakkor széles körben alkalmazza: a Facebook, a blogok, a honlapok, a videók mind-mind kommunikációs eszközeivé váltak. Ugyanakkor két komoly változás jelentősen módosította a médiumok használati struktúráját: egyrészt a tömegek megmozdítása, mely érdekessé és hírértékűvé tette a Millát az audiovizuális hírközlési csatornák tekintetében is, valamint jelentősen bővített ezen a Milla pártokhoz való közeledése, mivel a pártokhoz közel álló médiumok is teret adnak megnyilvánulásainak. Hozzá kell tenni, hogy ez nem változtatott a Milla alapvető kommunikációs csatornáin: a mozgósítás fő eszköze továbbra is a kezdetektől használt – és létalapot jelentő – Facebook-platform, mely a Minimum+–Milla Média blog struktúrájú honlappal¹⁰ egészül ki. Ugyanakkor ennek tekintetében is változást hozott a 2013. év: korábban a szervezet a <http://nemtetszikarendszer.blog.hu> domain alatt található, szintén blog struktúrájú honlapot használta, melynek Minimum+–ra való váltása szinte egybeesett a Milla „pártosodásának” kezdetével, habár ez az összefüggés csak feltételezhető, de nem bizonyítható. A Facebook-platform szinte kizárólagos használata viszont be is határolja azt a személyi kört, mely részére a Milla által közölt információk elérhetővé válnak: ugyanúgy, ahogyan ez teret nyit egy bizonyos érdeklődői csoport felé, másrésztől elzár attól más csoportokat. Így jellemzően kevéssé nyit az idősebb generációk felé, melyek a magyar társadalom előregedéséből adódóan jelentős hányadát képviselik egy lehetséges választói bázisnak. Mivel a Milla propagandáját szinte kizárólag csak Facebook-platformján keresztül terjeszti, így az jelentősen behatárolja azt a kört, melyet ezzel elérhet: olyan társadalmi csoportokról van szó, amelyek az internetet napi szinten használják, internetes sajtóból tájékozódnak, és hajlandók bizonyos adataikat nyilvánosan megosztani. Ez egy első értékelés alapján nagyon széles körnek lehetne tekinthető, de annak határait elérve szinte lehetetlenné teszi a potenciális választói bázis bővítését. Önmagában már a napi internetes információs használat is meghatározza a Milla potenciális bázisát: jellemzően városi, magas iskolázottságú, nagy mennyiségű információt fogyasztó, érdeklődő és mozgósítható társadalmi csoportot jelent.

Külön megemlíthető, hogy a megmozdulások propagálásának határfokát emelendő a szervezet egyrészt minden egyes rendezvényét saját és sajátos, könnyen identifikálható jelszóval látja el, másrésztől kiemelt eseményeit népszerűsítő videoklipeket készített¹¹. Videómegjelenéseihez gyakran használja fel népszerű – de pártpolitikához kevéssé köthető – művészek, tudósok, publicisták, írók és szakemberek megnyilvánulásait, melyekkel hatékonyan nyomatékosítja mondanivalóját¹². Ezen videoklipek központjában jellemzően a rendezvények egyedi jelszavai állnak. A jelszavak nemcsak tematikájukban, hanem morfológiájukban is különböznek: egyesek a rendezvény teleológiáját, mások a szervezet proteszt-üzenetét jelenítik meg¹³.

Érdemes megvizsgálni azt is, hogyan alakulnak a Milla döntéshozatali folyamatai: így van-e a csoporton belül a célok kialakítására elkülönült vezetés, avagy ‘agytrösztt’, illetve milyen módon alakítják ki a céljaikat. A bázisdemokrácián alapuló struktúrából adódóan¹⁴ nagyon magas az ad hoc döntések aránya, mely a szervezet kommunikációjából is leve-

zethető. Ez egyrészt abból adódik, hogy nincs egy olyan fix tagi kör, mely folyamatosan – hosszú távon, éveken keresztül – részt venne a mozgalom szervezésében, másrésztől nincsenek a szervezetben kialakult, stabil érdekérvényesítési csatornák sem, melyek következetesen ugyanolyan – vagy legalábbis hasonló – irányba terelnék a döntéshozatali mechanizmusokat¹⁵. A bázisdemokrácia a Milla esetében konkrétan azt jelenti, hogy a döntéskor jelenlévők döntenek: vagyis ha a jelenlévők személye döntésről döntésre változik, akkor a döntés maga sem lesz konzekvens a korábbi döntésekhez képest.

A Milla célrendszerét tekintve folyamatos belső viták és változtatások érhetőek tetten. A kezdetektől egészen 2012 októberéig a cél elérése a klasszikus civil mozgalmi eszközök használatában nyilvánult meg: mozgósítás, tömegrendezvények, tömegben keresztül politikai nyomásgyakorlás. A Milla pártpolitikához való közeledésével célrendszere is átalakult: már nem tekinthető csupán single-issue szervezetnek, hanem kifejezetten politikai hatalmat magához ragadni kívánó, kormányváltást célul kitűző mozgalommá vált. Ugyanakkor a fennálló hatalom ellenzése nem terjedt ki a politikai rendszer és berendezkedés negligálására, még akkor sem, ha kommunikációjában célként a rendszerváltást jelöli meg. Ez a szlogenként használt „rendszerváltás” nem tekinthető az alkotmányos berendezkedés megváltoztatására irányuló törekvésnek, mely abból a szempontból is fontos, hogy a szervezet továbbra is a büntetőjogi legalitás területén belül mozog. Ugyan a bázisdemokrácián alapuló szervezetekben a szervezett frakciók jelenléte nem jellemző, a Millán belül nem annyira strukturált, mintsem ösztönösen elkülönülő irányzatok érhetőek tetten. A legnagyobb törésvonal azon körök között alakult ki, amelyek a szervezet jövőjét a pártpolitika területén képzelték el, ellentétben azokkal, akik civil mozgalmárok-ként a pártoktól távol gondolták politikai tevékenységük terét. Mivel ahogyan frakciók, úgy az egyes vonulatokhoz tartozó emblemikus személyek is hiányoznak a Millából, így a törésvonalak által okozott elkülönült körök vezetői sem identifikálhatók. A Milla szervezetének a választók számára nehezen interpretálható döntése, mely szerint ugyan a mozgalom megtartja civil identitását, de annak tíz résztvevője tagja lett az Együtt 2014. választási pártnak, kifejezetten arra a törésre utal, mely a különböző körök álláspontjára vezethető vissza. Feltehető, hogy annak érdekében, hogy a szervezet ne legyen szakadás áldozata, kompromisszumos megoldásként született ez az öszvér megoldás. A kérdés viszont az, hogy a potenciális választók értették – vagy érteni vélték – ezt a döntést, avagy megosztó elemnek tekintették?

Kezdetekben nem volt világos, hogy a tömeg által biztosított nyomásgyakorláson kívül a Milla milyen módon kívánja politikai érdekérvényesítését realizálni. Ez az elmúlt mintegy egy év folyamán folyamatosan cizellálódott: kifejezetten a választásokon való részvétel és győzelem lett az az artikulált eszköz, mellyel a Milla élni kíván, mégha civilségét és politikai pártoktól való függetlenségét folyamatosan hangoztatja, ugyanakkor, mint ahogyan korábban is említettük, az artikulált célok az idő előrehaladtával változtak. Egyrészt jelentősen kiterjedt azoknak a témáknak a száma, melyek a Milla kommunikációjában és egyben politikai céljaiban is megjelentek, másrészt nem változott a tematika természete: alapvetően nem pozitív, hanem negatív üzeneteket fogalmaz meg, a klasszikus ellenzéki retorikus eszközöket felhasználva.

A Milla célrendszere – és részben eszközendszere – legközelebb a Szolidaritás mozgaloméhoz áll közel. Nem véletlen az sem, hogy e két szervezet közötti összetartás jelentősen nagyobb, mint az Együtt 2014. választási párt más tagjai és csatlósai esetében. Társadalmi bázisuk is talán a legközelebb áll egymáshoz.

A Milla szervezete, képviselete, hatalmi struktúrája, valamint helye, szerepe a társadalomban

A Milla szerveződési formája, döntéshozatali struktúrája a bázisdemokráciára épül, ezért egyértelmű és következetes cselekvési vonalat nehezen tud kiépíteni, cselekvéseit inkább az ad hoc jelleg jellemzi. Erre utal többek között a gyakran megváltoztatott kommunikációs tartalom egy-egy konkrét témában, illetve egy-egy nyilvánosságra hozott álláspont rövid időn belül történő felülvizsgálata, megváltoztatása. Gondoljunk csak arra, hogy szinte rendezvényről rendezvényre újabb és újabb álláspontot alakít ki arról, hogy pártok szervezett módon részt vehetnek-e a manifesztáción, pártok hivatalos képviselői megnyilvánulhatnak-e a színpadon, illetve támogathatják-e nyilvánosan rendezvényeiket. Az általunk vizsgált mintegy egyéves periódus során ezekre gyökeresen különböző – és gyakran egymásnak ellentmondó – példákat találunk. Míg a 2012. októberi tüntetésen kifejezetten kérték a pártokat a távolmaradásra, illetve arra buzdították őket, hogy „magánemberként” vegyenek részt a Szabadsajtó útjai manifeszten, addig egy évvel később már kifejezetten a pártok voltak a főszereplői a rendezvénynek, és a Milla szinte csak egy keretet adott a pártok megszólalási lehetőségét biztosítva. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy már 2012 őszén sem jelent meg ez a szabály teljesen vegytiszta: az előadók között ugyanis szerepelt az a Tamás Gáspár Miklós is, aki a Zöld Baloldal nevezetű, jellemzően antiglobalista, baloldali beállítottságú szervezet szinte egyetlen országos szinten ismert vezetője.

A Milla, mint társadalmi mozgalom integritása meglehetősen instabil. Itt megint csak a bázisdemokráciára, mint szerveződési formára kell utalnunk. Maguk a szervezők is hivatkoznak rá, hogy ez a szervezeti forma jelentős fluktuációval jár¹⁶. Ebből pedig nyilvánvalóan következik, hogy integritása sérülékeny, sőt: identitása is jelentősen könnyebben változhat és változik is.

A Milla szerveződési struktúráját tekintve teljesen ad hoc jellegű. A mozgalomban való részvételnek nincsenek kialakított szűrői, az igazából feltétel nélkülinek tekinthető. Külön megemlítenéd, hogy a tagok (vagy helyesebben: résztvevők) előzetesen jellemzően nem ismerték egymást, csupán az internetes platform használata során ismerkedtek meg, és alakították ki interperszonális kapcsolataikat. Elmondható az is, hogy a bázisdemokrácián alapuló struktúrák jelentősen több és nagyobb volumenű vitát generálnak, mint a hierarchikus rendszerek. Maguk a Milla szervezetében résztvevők is megemlégték, hogy azok maradtak meg a Milla magjának lenni, akik kibírták a vitákat, és ezen kívül volt még energiájuk az aktivista munkát folytatni, illetve kapcsolatrendszerükön keresztül másokat is mozgósítani¹⁷. A mozgalomban jellemzően nincsenek jelen hivatásos politiku-

sok vagy más közéleti emberek, ezért elmondható, hogy a szervezet nem rendelkezik olyan közéleti húzó nevekkal, akik úgymond „elviszik a hátukon” a szervezetet. Ebből következőleg a Milla-nak nem csak saját „brandet” kellett építenie, hanem nyilvános szereplőiket is fel kellett építeniük. Mindezt eddig ez utóbbiban a Milla nem tudott jelentős sikereket felmutatni: Juhász Péteren kívül nem tudunk aktuálisan egyetlenegy olyan emblemikus személyt megemlíteni, akinek neve a Millával lenne összekapcsolható. Habár a Milla aktivistáit tekintve találunk köztük diákokat, állástalan újságírókat, vállalkozókat, alkalmazottakat, értelmiségieket is, mégis széles körű társadalmi beágyazottságról nem beszélhetünk, habár a Milla magát kulturális és szociológiai értelemben véve is nagyon heterogén társaságnak tekinti¹⁸.

A szervezet kevésbé rendelkezik hierarchizált-centralizált struktúrával, így inkább öngazgató rendszerről beszélhetünk a Milla esetében. Ugyanakkor az ennek körében kialakuló viták szinte folyamatosan felszínre kerülnek. Szervezeti célmodellel a mozgalom jellemzően nem rendelkezik. Céljai között inkább a szövetségi modell kialakítása jelenik meg. Helyi szervezetek kialakítására való törekvés szintén nem fedezhető fel, habár egyes vidéki rendezvények esetében a Milla helyi tevékenysége nyomon követhető.

A szervezet eredendően a Szolidaritás mozgalommal működött rendezvényei tekintetében együtt, de ez inkább egy ad hoc, mintsem egy előre egyeztetett és organikus közösségnek lenne tekinthető. Az együttműködések tekintetében jelentős fordulat hozott az elmúlt egy év: a Milla, ahogyan saját maga fogalmaz: „beszállt a politikába, mely inkább úgy értelmezhető, hogy kiegyezett a politikai pártok és profi politikusok egy bizonyos körével annak érdekében, hogy képviselthez juthasson. Ez az új felállás kevésbé tekinthető hálózatnak, mint inkább különböző entitások együttműködésének, mely a legkisebb közös többszörös elvén alapul. Az Együtt 2014. immár választási párttá alakult, melyben a Milla képviselői is teret nyertek. Nagy valószínűséggel elmondható, hogy az Együtt 2014. szövetségi rendszerét tovább kívánja az elkövetkezendőkben bővíteni, és ennek végső határai egyelőre nem ismertek. Ugyanakkor elmondható, hogy egyes potenciális szövetségeseik – átmenetileg vagy véglegesen – kikerültek abból a körből, melyeket a Milla együttműködésre alkalmasnak jelölt meg, habár politikai tekintetben ezek a szervezetek is a regnáló kormányzattól balra elhelyezkedőnek tekinthetők.

Anyagi javak tekintetében a Milla kevésbé mondható tehetősnek. Ez tetten érhető a demonstrációkon általában használt transzparenszek és az interneten kívüli médiafelületek használatának hiányából, a hangosítás és a színpadi berendezések szegényességének mivoltából is. Demonstrációra rendszeresen céladományokat gyűjt, melyekkel alkalmanként nyilvánosan el is számol¹⁹.

Manifeszt ellenfelek tekintetében a Milla a Fidesz szatelliteszervezetei által szervezett Békemenetet saját demonstrációira való reakciónak tekinti²⁰. Ennek igazolása ugyan igen komoly vállalkozás lenne, egy időbeli egybeesés mindenképpen megfigyelhető: a Békemenet időben valóban a Milla legsikeresebb (legnagyobb részvétellel szervezett) rendezvényeit követően vagy azzal egy időben került megrendezésre.

Habár saját programmal nem, de elmondása alapján követelésekkel rendelkezik a Milla²¹, ez alapvetően meghatározza a társadalmi mozgalom helyét, szerepét, funkcióját az állami struktúrában, konfliktusokban és viszonyrendszerben. A mozgalom megnyilvánulásai alapján elmondható, hogy olyan emberek vesznek jellemzően és első-sorban részt a Milla demonstrációin, akik az Orbán-kormány leváltását kívánják. Ezen a halmazon belül ugyanakkor nehéz differenciálni, mert mind ún. civil mozgalmárok, mind pedig más szervezetekhez, illetve pártokhoz tartozó aktivisták képviseltetik magukat. A pártokhoz kapcsolódó személyek száma, különösen a Milla pártpolitikai szövetségi politikájának megindítása óta, nőtt.

Különösen érdekes, hogy hogyan reagál a mozgalom jelentkezésére a politikai rendszer, illetve egyes összetevői. A kormány leváltását szorgalmazó választók alapvetően pozitívan értékelik a Milla tevékenységét. Ez abból is következtethető, hogy aktív 60–80 fős magjánál jelentősen nagyobb tömeget volt képes a Milla alkalmanként demonstrációira mobilizálni. Ezekben a körökben működésüket integrativitás övezi: ez is lehetett annak a szövetségi politikának az alapja, melyet a Milla 2012 októberében meghirdetett. Ugyanakkor a Milla egyes – a kormánypártoktól balra elhelyezkedő politikai szereplőkkel szemben – kirekesztően lép fel: ennek fő okaként azt jelöli meg, hogy az általa kirekesztett politikai tábor okozott olyan helyzetet, amely a regnáló kormány sikeréhez vezetett, így közvetetten felelős a kialakult helyzetért. A fennálló hatalom jogi (különösen büntetőjogi) eszközökkel alapvetően nem szankcionálja a Milla demonstrációs tevékenységét, habár médiamegjelenéseinek lehetőségét saját módszereivel és lehetőségei között korlátozni próbálja.

Igen nehezen lehet olyan hagyományokat megnevezni, melyeknek a Milla folytatója lehetne. Magyarországon a civil szerveződések csak a rendszerváltás környékén éltek újra, és egy-két kivételtől eltekintve politikai érdekérvényesítési erejük csekély maradt. Ennek tekintetében a Milla komoly elődökkel magyarországi tekintetben nem rendelkezik. Nagyságrendjét, és különösen rendezvényeinek rendszerességét tekintve ugyanakkor mindenképpen új kurzust teremtett: a rendszerváltás óta civil szervezet ilyen nagyságrendű, egymás után többször rendszeresen ismétlődő rendezvényt nem volt képes megszervezni.

Demonstrációk, tüntetések, rendezvények

A Milla civil szervezeti tevékenységének legfőbb megnyilvánulási formája a demonstrációk, illetve tüntetések szervezése és lebonyolítása, mely nyilvánvalóan azzal a céllal történt, hogy tömegmozgósítás erejével próbálja politikai befolyását és érdekérvényesítési képességét növelni. A Milla szervezeti fokának csúcsát a 2012. október 23-i budapesti rendezvényével érte el, és ezt később sem volt képes túlszárnyalni.

A Milla átalakulását több mérföldkő jelzi:

- egyrészt a választói mozgalommá – jogi személyként egyesületté – alakulás „Együtt 2014” néven²²;

- másrészt a Milla részvételével létrejött „Együtt 2014” választói mozgalom párttá alakulása²³;
- harmadrészt a Milla „ elveszése ” az Együtt szervezetében;
- negyedrészt a Milla mint civil szervezet megszűnése, és az akörüli polémiák.

Mindegyik eseményt jelentős cezúraként értékelhetjük, habár ugyanannak a szervezkedési folyamatnak a részei: egy széles körű összefogáson alapuló, versenyképes és ütőképes „demokratikus” ellenzéki alternatíva szisztematikus felépítése, melynek célja a regnáló kormány leváltása, majd ennek a támogatottságnak a pártpolitikai téren történt „aprópénzre váltása”.

A Milla 2012. október 23-án tartotta fennállása talán legnagyobb szabású rendezvényét. Mint minden demonstrációját, ezt is komoly „számháború” jellemezte²⁴: a média nagy része többtíz ezres rendezvénynek jellemezte, míg a hivatalos szervek mintegy húsz ezer főre tették a résztvevők számát, valamint a Milla 2012. március 15-i manifesztációjának létszámához hasonlóan jellemezték²⁵. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a Milla rendezvényeinek esetében a létszámnak nem önmagában, hanem politikai ellenfeivel összehasonlítva van jelentősége, mivel a nemzeti ünnepek alkalmával szervezett megmozdulásaik párhozamosan kerültek megrendezésre a Fidesz szatelliteszervezetének Békemenet elnevezésű rendezvényével, mely jelentősen nagyobb számú résztvevőt tudott eddig minden alkalommal mobilizálni²⁶, ugyanakkor szervezési (anyagi) forrásai is jelentősen nagyobbak. A létszám viszont nem mindig határozza meg a manifesztáció jelentőségét: annak ellenére, hogy a Békemenet 2012 októberében is nagyobb létszámmal zajlott, mint a Milla tüntetése, mégis Bajnai Gordon ismételt politikai szerepvállalása töltötte meg a lapok címlapjait, nem beszélve a külföldi médiumokban történt tudósításokról²⁷.

Összegzés

Alapvető különbségek fedezhetők fel a politikai formációk extern kommunikációjában: míg a pártként szerveződött Lehet Más a Politika (LMP) és a Párbeszéd Magyarországért (PM) pártként szerveződik, ugyanakkor mozgalomnak kíván látszani. Ez feltehetőleg annak tudható be, hogy Magyarországon a gyűjtőpártisági optimum eléréséhez tömegpárti attitűdöket szükséges hordozni²⁸. Következtetve a fentiekben hivatkozott Enyedi és Körösenyi (2001) megállapításából elmondhatjuk, hogy egyik gyűjtőpárt sem lehet sikeres, ha nem tud felmutatni olyan tulajdonságokat, melyek a párttagság széles kiterjedésére, nagyfokú mobilizálási képességre és különösen tömegrendezvények megrendezésére utalnak. Pedig a pártok tagságára vonatkozó tendencia a rendszerváltás óta egyirányba mutat: folyamatosan és megállás nélkül csökken (Körösenyi–Tóth–Török 2003:199).

A Milla ilyen irányú tevékenysége egy jellemzően virtuális mozgalom irányából mozgott a szervezettebb, centrálisabb és konkrét politikai hatalom megszerzését célul kitűző pártstruktúra irányába, még ha az nem is a saját belső hierarchiájának kialakítását, hanem

más pártok hierarchiájába való beilleszkedését jelenti. Ennek jelei utolérhetőek a Milla választási pártban való részvételének tekintetében, mely szerepe eddig a 2013. október 23-i demonstrációban csúcsondott ki²⁹. A Milla helye a pártok és mozgalmak rendszerében a mai napig nem világos. Ennek okaként leginkább a bázisdemokrácián alapuló döntéshozatali mechanizmusa jelölhető meg, mely egységes cselekvési stratégiát csak igen szűk keretek között enged meg. Ráadásul a Milla egyes centralizálási törekvései nem vezettek eredményre: a szervezetet a korábbi elnök- és társelnök-struktúra helyett egy kibővített elnökség irányította, mely nem volt képes abban sem egységesen határozni, hogy a Milla párttal alakuljon-e vagy sem, illetve hogy az Együtt 2014 pártformációjában pártként hogyan vegyen részt. A választók nehezen tudják értelmezni azt a politikai szerepvállalást, mely egyrésztől fenntartja a pártrendszeren kívüli civil mozgalom látszatát, másrésztől pedig – ugyan nem szervezetként, hanem önálló tagok csoportjaként – részt vesz az újonnan alakuló párt létrehozásában. Az, hogy a Milla önálló identitását az Együtt pártjába történt beolvadással elveszítette, kétségtelen. Megjelentek olyan nyilatkozatok és vélemények is, melyek arra utalnak, hogy a Milla mint civil szervezet önmagában sohasem létezett, hanem csupán egy olyan „trollcsapat” volt, melynek célja, hogy Juhász Péter alapítót politikai álláshoz – képviselőséghez – juttassa³⁰. Nyilvánvaló az is, hogy az ilyen és efféle nyilatkozatokat fenntartással szükséges vizsgálnunk, de ugyanakkor mégis ad egyfajta színezetet és értelmezési irányt mindannak, melyet a Milla mintegy négyéves történetének nevezhetünk. Arról is többféle információ kering, hogy önmagában a Milla mint jogi személy megszűnik-e, vagy megszűnt-e, melyek között elég nehéz eligazodni, hiszen még a Milla Egyesület honlapján is egymással ellentétes információk jelennek meg akár néhány óra különbséggel³¹. Abban viszont biztosak lehetünk, hogy a Milla tömegmozgató és tömegszervező tevékenysége megszűnt létezni, és maradványai immár parlamenti ellenzéki pártszervezetek soraiban találhatóak meg.

Irodalom

- Bartlett, Jamie–Birdwell, Jonathan–Krekó, Péter–Benfield, Jack–Gyori, Gabor (2012): *The rise of populism in Europe can be traced through online behaviour... Populism in Europe: Hungary*. London:DEMOS
<http://www.demos.co.uk/publications/populismineuropehungary>
- Bartolini, Stefano–Mair, Peter (1990): *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Enyedi Zolt–Körösi András (2001): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest:Osiris Kiadó.
- Körösi András–Tóth Csaba–Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. (Átdolgozott új kiadás) Budapest: Osiris Kiadó.
- Lipset, Seymour Martin–Rokkan, Stein (1967): Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Introduction. In: Lipset, Seymour Martin–Rokkan, Stein (eds.): *Party systems and voter alignments*. Cross-National perspectives, New York:The Free Press. 1–64.
- Lipset, Seymour Martin (1996): *Homo politicus. A politika társadalmi alapjai*. Budapest:Osiris Kiadó.
- Mikecz Dániel (2013): Az egyetemfoglalás, mint akcióforma és felszabadított tér. *Replika*, 84., 105.
- Mikecz Dániel (2013): Új pártok, változó mozgalmak. A radikális jobboldal és az alternatív mozgalmak pártosodása. In: Boda Zolt–Körösi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest:MTA TK Politikatudományi Intézet. ÚMK. 65–82.
- Szabó Máté (szerk.) (2000): *Globális civil társadalom?* Budapest:Villányi úti könyvek.

Szabó Máté (szerk.) (2005): *Civil társadalom: elmélet és gyakorlat*. Budapest:Rejtjel Kiadó.

Szabó Máté (2010): *Ki őrzi az őrzőket?* Budapest:Kairosz Kiadó.

Szabó Máté (2011): *Emberi jogok–alapvető jogok?* Budapest:Kairosz Kiadó.

Internetes hivatkozások

Tanulmányunk Milláról szóló fejezetéhez mintegy 152 cikket, és általában a következő online sajtót használtuk forrásként:

index.hu; hvg.hu; nol.hu; 168ora.hu; atv.hu; mno.hu; magyarhirlap.hu; hetivalasz.hu; nepszava.hu; hirado.hu; 444.hu

Egyéb honlapok, melyek tartalma felhasználásra került

facebook.com; minimumplusz.hu; nemtetszikarendszer.blog.hu

Jegyzetek

- 1 http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/10/18/beszallunk_a_politikaba (letöltve: 2013.10.25.)
- 2 <http://www.168ora.hu/itthon/bajnai-gyurcsany-bekemenet-konya-peter-milla-szolidaritas-dk-egyutt-2014> (letöltve: 2013.10.28.)
- 3 http://www.atv.hu/belfold/20130308_partta_alakult_az_egyutt_2014 (letöltve: 2013.10.28.)
- 4 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 5 Ezt legfőképp talán a 2014. évi magyar parlamenti választások eredményével tudnánk szemléltetni, amikor is – többek között – a szervezettség magasabb foka vezetett el a sikerhez: a Fidesz–KDNP formáció elmondhatja magáról, hogy versenytársainál jelentősen magasabb szintű szervezettséget (és nem utolsósorban összetartó erőt) tudott felmutatni.
- 6 <http://www.millaegyesulet.hu> (letöltve: 2014.04.13.)
- 7 <http://www.facebook.com/sajtoszabadsagert/info> (letöltve: 2013.10.25.)
- 8 http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/10/18/beszallunk_a_politikaba (letöltve: 2013.10.25.)
- 9 2013. november 16-i adat (113 054 fő)
- 10 <http://www.millamedia.hu/>
- 11 <http://www.youtube.com/watch?v=GSP81Che1X0> (letöltve: 2013.11.20.), illetve <http://www.youtube.com/watch?v=rrpA62WFlzk> (letöltve: 2013.11.20.)
- 12 <http://www.youtube.com/watch?v=DObtpxlZblQ>, <http://www.youtube.com/watch?v=WRd1Pb-rZ-8>, <http://www.youtube.com/watch?v=jTLo9uyre20>, <http://www.youtube.com/watch?v=jKQ7AvhmpnQ>, stb. (letöltve: 2013.11.20.)
- 13 A márciusi tüntetésre mozgósító „Azért a víz az úr” kifejezés inkább a politikai üzenetet, míg a 2012. októberi „Légy jelen!” szlogen inkább a teleológiát testesíti meg.
- 14 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 15 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 16 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 17 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 18 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 19 <http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/10/31/elszamolas-oktober23> (letöltve: 2013.10.25.)
- 20 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 21 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 22 <http://www.168ora.hu/itthon/bajnai-gyurcsany-bekemenet-konya-peter-milla-szolidaritas-dk-egyutt-2014> (letöltve: 2013.10.28.)
- 23 http://www.atv.hu/belfold/20130308_partta_alakult_az_egyutt_2014 (letöltve: 2013.10.28.)
- 24 http://www.hirado.hu/Hirek/2012/10/26/09/Kumin_Nem_veletlen_a_francia_sajto_ferditese.aspx (letöltve: 2013.10.28.)
- 25 <http://www.magyarhirlap.hu/belfold/bajnai-nepfrontos-belepoje> (letöltve: 2013.10.28.)
- 26 http://www.atv.hu/egyeb/20121026_a_millanak_van_egy_zsarolasi_potencialja (letöltve: 2013.10.28.)
- 27 <http://hetivalasz.hu/vilag/a-magyar-ellenzek-talalt-egy-anti-orbant-56191> (letöltve: 2013.10.28.)
http://hvg.hu/itthon/20121023_Orban_Bekemenet_Bajnai_szovetseg/print (letöltve: 2013.10.25.)

- 28 Ezzel párhuzamosságot mutat a Fidesz vs. Békemenet formáció is: azért, hogy a Fidesz valódi gyűjtőpárttá válhasson és hosszú távon úgy működhessen, szükséges az, hogy tömegpárti tulajdonságokkal ruházza fel magát, habár saját tagságának száma elenyésző.
- 29 2013. október 23-án a Milla közös rendezvényen szerepelt az Együtt 2014 Mozgalom, a Párbeszéd Magyarországért (PM), a Magyar Szocialista Párt (MSZP), a Magyar Liberális Párt (Liberálisok), Szabad Emberek Magyarországért (SZEMA), a Demokratikus Koalíció (DK), a Szabadelvű Polgári Egyesület (SZPE), a Modern Magyarország Mozgalom (MOMA) szervezetekkel a Műegyetem rakparton, míg a Magyar Szolidaritás Mozgalom (Szolidaritás) önálló rendezvényt szervezett a Széchenyi (Roosevelt) téren.
(forrás: <http://www.facebook.com/sajtoszabadsagert>, <https://www.facebook.com/SZOLIDARITASmozgalom>, mindkettő letöltve: 2013.10.24)
- 30 <http://pestisracok.hu/trollcsapat-voltunk-a-sosem-letezett-milla-tortenete/> (letöltve: 2014.10.22.)
- 31 <http://millaegyesulet.hu/>

AZ ORMÁNSÁGI NONPROFIT SZÉKTOR SZEREPE A TERÜLETFEJLESZTÉSBEN

Zsigmond Tibor–Tésits Róbert

Bevezetés

Hazánk nonprofit szektora a rendszerváltás óta eltelt időszakban komoly változásokon ment keresztül. Fejlődése hatásaként napjainkra jelentős tényezővé vált a területfejlesztésben. Szerepkörük legfontosabb aspektusa a kapcsolatteremtés az állami, a piaci szektor, valamint a társadalom tagjai között, emellett kiemelendő fontosságú a rendelkezésükre álló helyismeret és kapcsolati tőke is (Bucher 2010).

A jelen írás vizsgált térsége az Ormánság, a Dráva egykori árterében fekvő, környezettől egyedi néprajzával és jellemzően református vallásával elkülönülő terület. Közigazgatási egységet nem alkot, területe a Sellyei járásnak feleltethető meg leginkább, de a vele határos járásokban is található ormánsági, vagy az ormánságihoz hasonló problémákkal küzdő települések. Ez a jellemzően törpe- és aprófalvas térség egyike az ország legelmaradottabb területeinek. A régió és országon belüli periférikus helyzete, valamint összetett társadalmi-gazdasági problémái – többek között kedvezőtlen demográfiai folyamatok, fejletlen műszaki és humán infrastruktúra, munkanélküliség – olyan komplex fejlesztési programokat igényelnek, amelyekben a helyi társadalom szerepvállalása kulcsfontosságú lehet a megvalósíthatóság szempontjából.

Az Ormánság hátrányos helyzetéből kifolyólag egyike az ország legkutatottabb térségeinek. Ezen kutatások a nonprofit szektor helyzetét is vizsgálták. Általánosságban elmondható, hogy az ormánsági társadalmi aktivitás jelentősen elmarad a régiós és

országos átlagtól is. A helyi társadalom ugyan nem nélkülözi a tenni akaró és tudó embereket, a lakosság jelentős hányadának bevonása komoly nehézségekbe ütközik (Kispéter 2009).

Az Ormánság felzárkóztatására már a rendszerváltást megelőző időszakban is voltak törekvések, azonban a programok, ha érték is el sikereket, hosszú távon nem voltak képesek fenntartani eredményeiket. A rendszerváltás után az Ormánság erősödő negatív tendenciái egyre inkább szükségessé tették az új megközelítést és a helyi társadalom bekapcsolódását a fejlesztésbe. A civil szerveződések 1990-ben létrehozták az Ormánság Alapítványt, amely komplex fejlesztési programot dolgozott ki a térség felzárkóztatására (Kovács–Lantos 1994). Az Ormánság Alapítvány fontos eredménye, hogy hidat tudott képezni a helyi társadalom és a kutatók között. A program egyik pontjaként létrejött az Ormánsági Fejlesztési Társulás, amely a közös, jobbító szándékok érvényesülése érdekében a térség településeinek képviselőit, gazdálkodó egységeit, intézményeinek vezetőit fogja össze (Kovács 1994). Ez a társulás nyerte el 2006-ban az INTERREG (Európai Unió tagállamainak határain átnyúló gazdasági és szociális együttműködések fejlesztésére indított közösségi kezdeményezés) III/a (Szlovénia/Magyarország/Horvátország Szomszédsgái Program) pályázatát. A nyertes munka szolgált alapjául az „Ős-Dráva Projekt, a környezetbarát tájgazdálkodás feltételeinek megteremtése az Alsó-Dráva völgyében” címet viselő, a térségben az utóbbi évtizedek talán legnagyobb hatású fejlesztési programjának.

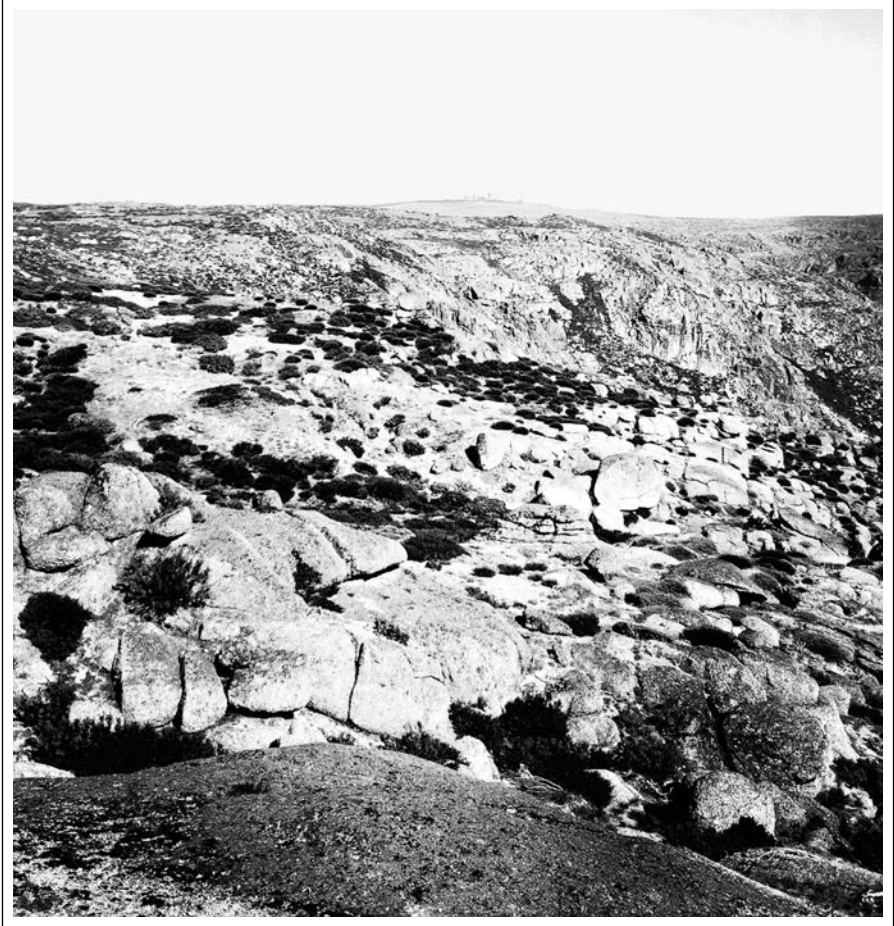
A rendszerváltást követő években a civil és nonprofit szervezetek száma jelentősen megnőtt. A szervezetszám növekedésének legfontosabb tényezőiként a politikai környezet átalakulását, a betiltott szervezetek újjászervezését, a gazdasági és tulajdonosi szerkezet megváltozását, az alternatív szolgáltatói szerepkör megjelenését, a nonprofit szektor forrászerző lehetőségeit, valamint a globalizálódó világ új kihívásait emelhetjük ki (Boc 2009). Az 1990-es évek második felében az addig a rendszerváltástól a civil szektort jellemző gyors szervezetszám-növekedés leállt, egyfajta konszolidálódás indult meg. Már nem annyira a szervezetek léte vagy nemléte a legfontosabb jellemző, sokkal inkább a szektoron belül végbemenő belső folyamatok, átrendeződések a meghatározóak (Osváth 2007).

Az ezredfordulón a közelgő európai uniós csatlakozás újfajta megközelítést hozott a vidék problematikája szempontjából. Az Unióban tapasztalható tömeges vidékre költözés a vidék megszépülésével, újjárendezésével és gazdasági fejlődésével jár. Ezzel egy időben hazánkban is egyre inkább erősödik a vidék és az elmaradott térségek felzárkóztatása, ám amíg ez a folyamat az Unióban a vidék fejlődését vonja magával, addig hazánkban a világgazdaságba való integrálódás során a vidék eddig tapasztalható előnyeinek megszűnésével csupán a város és vidék közötti szakadék leküzdése a cél. A leghátrányosabb helyzetű térségekben lehetőséget teremthet a felzárkózásra az erőforrások együttes kiaknázása, valamint a civilek egymással és az önkormányzatokkal való együttműködése. Kulcsfontosságú továbbá az Európai Unió által nyújtott lehetőségek és támogatások igénybevétele és a kooperáció más uniós országokkal (Ritter 2000).

Az ezredfordulót követő években folytatódott az 1990-es évek derekán kialakult tendencia a civil szervezetek számának változását illetően, a mennyiség helyett a minőség került előtérbe. Fontossá vált a jelenlegi működésük és annak hatásainak ismerete, ennek

tudatában előrevetíthető a jövőbeni szerepük. A civil szervezetek jelentős része nem ismeri fel a kooperáció nyújtotta előnyöket, nagyon nagy hányaduk szinte egyáltalán nem tart fenn kapcsolatot más szervezetekkel sem a szektoron belül, sem azon kívül (Osváth 2007). A kapcsolatok hiányának leggyakoribb oka, hogy alapvető feladataikat önállóan is képesek ellátni, a kooperáció jellemzően a konkrét ügyek vagy nagyobb projektek esetén jelenik meg, és csupán a kisebb civil szervezetekre jellemző a helyi hatalomtól való egyoldalú függés. Gyakorik az önkormányzatok által konkrét célok megvalósítására létrehozott civil szervezetek, több pályázati forrás csak akkor érhető el az önkormányzatok számára, ha legalább egy, a társadalmi támogatást jelző civil szervezettel közösen nyújtja be pályázatát. Ezek a szervezetek azonban gyakran csak papíron működnek, civil részvétel nélkül. A valódi civil szervezetek támogatásához hasznos lenne a pályázati eljárások egyszerűsítése (Ragadics–Varga–Füzesi 2007). Az európai uniós csatlakozást követő időszakban a nonprofit szektor területfejlesztésben betöltött szerepe változáson ment át, melynek hatására az egyes funkciók és azok jelentősége is felértékelődött. Az összekötő szerep, valamint a birtokukban lévő helyismeret, és a kapcsolati tőke nélkülözhetetlenné teszi őket a helyi problémák megoldásában (Bucher 2008).

Az évtized végére a civil szektor, minőségi változásának hatására, egyre komolyabb tényezővé vált a területfejlesztésben. Hazánk jogi kerete adott ahhoz, hogy szerepük tovább erősödjön, ennek ellenére a tendenciák nem ezt mutatják. Míg az országos és regionális területeken fejlődésben vannak, megyei szinten visszaszorulnak, kistérségi szinten pedig alacsonynak mondható a szerepvállalásuk. A területfejlesztés egyes szintjei és a nonprofit szektor közeledése megindult, azonban tényleges partnerségről még nem beszélhetünk (Bucher 2010). Napjainkban a civil szervezetek legnagyobb része helyi hatáskörben működik, így természetes együttműködési partnere az önkormányzat lehet. Az önkormányzatok és a civil szervezetek kapcsolata igen változatos képet mutat, nem lehet általános képet kirajzolni az együttműködési képességről és hatásairól. A társadalmi kooperáció mérhetőségére szolgáló fogalom a civil tőke, amely egyik értelmezés szerint inkább kapcsolati tőke. Lényegében a társadalmi hálózatok erőforrásaként szolgál, kizárólag a hálózatokon keresztül hozható létre. Hasznosítása azt jelenti, hogy általa a hálózatok, közösségek és társadalmak – más erőforrások (emberi és gazdasági tőke, természeti erőforrások) felhasználásával együtt – kölcsönösségen alapuló együttműködések révén olyan célokat érhetnek el, amelyek realizálása, fenntartása társadalmi tőke nélkül nem, vagy csak jelentős áldozatok árán lehetséges. Mérésére két átfogó szemléletmód létezik: az egyik a társadalmi csoportok és csoporttagok számán, a másik a társadalmi szintű bizalom és a civil szerveződések kiterjedtségén alapul. Az azonos hatáskörben a működésből adódó közös érdekek felismerése elősegítheti a feladatok leghatékonyabb ellátását. A civil szervezetek önkormányzatok működését segítő feladataiból (például szolgáltató, kommunikációs, forrásteremtő funkciók) képzett mutatók mérhetővé teszik a civil szervezetek hasznosságát az önkormányzatok szemszögéből (Sebestény 2011). A nonprofit szervezetek erősödését vizionálja a Nemzeti Vidékfejlesztési Kon koncepció, ezzel egy időben a szektor jelentősebb bevonását tervezi a fejlesztési programokba. A vidéki civil szervezetek szerepköre azonban még mindig kérdéses. A „stabil, aktív, nyitott” szerveze-

Fotó/Gönczö Viktor

tek lehetnek leginkább alkalmasak a területfejlesztésbe való bekapcsolódásra, ezek a tervezésen túl a helyi lakosság bevonásában is aktív szerepet játszhatnak (Varga 2011).

A jelen vizsgálat célja, hogy feltárva a civil aktivitást befolyásoló tényezőket, bemutassa az ormánsági nonprofit szektor szerepét a területfejlesztésben. Az írás kiemelt szerepet szán a terület társadalmi és gazdasági problémái figyelembevételével a legfontosabb kielégítetlen szolgáltatási igények bemutatásának. Ismerteti a meghatározó szereplők gazdasági helyzetét, valamint feltárva a szektor szereplőinek kapcsolatrendszerét, javaslatokat tesz az együttműködések tekintetében kialakult területi különbségek mérséklésére.

Kutatási módszerek

Az együttműködések vizsgálata során egyaránt felhasználtunk szekunder és primer forrásokat. A másodelemzésre kerülő folyóiratcikkek értékelő elemzésével feltártuk a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakban a civil társadalom és önkormányzatok együttműködési helyzetének változását és az erre irányuló kutatások főbb irányvonalait. A szekunder statisztika legfőbb forrása a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatói adatbázisa, valamint a 2011-es népszámlálás volt. A kiválasztott adatok segítségével sikerült feltárni az ormánsági nonprofit szektor helyzetét és befolyásoló tényezőit az ezredfordulótól napjainkig. Az Ormánság-lehatárolás problematikájának áthidalása, valamint az Ős-Dráva Program aktualitása miatt a vizsgálat célterülete az Ős-Dráva Program akcióterületének 43 települése. Ennek megfelelően a tájékoztatói adatbázis településsoros adatai közül a nonprofit szektorra, a települések társadalmi és gazdasági helyzetére, valamint a településeken elérhető szolgáltatásokra vonatkozó adatok kerültek felhasználásra. Segítségre volt továbbá az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs rendszer „REMEK” adatbázisának 2004 és 2011 közötti időszakára vonatkozó támogatásokat és projekteket bemutató települési, a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2015 májusára vonatkozó, településsoros munkanélküliségi, valamint a Civil Információs Fórum térségben működő civil szervezetekre vonatkozó adatai.¹

A primer kutatás során strukturált interjúk és kérdőíves felmérések készültek. A térség nonprofit szervezeteinek kiválasztása során fontos tényező volt, hogy tevékenységük a településfejlesztés célkitűzéseibe illeszkedjen, valamint, hogy hatáskörük kiterjedjen járási vagy megyei szintre. A felállított kritériumoknak kilenc felelt meg a térségben, közülük nyolcat sikerült bevonni a vizsgálatba. A kérdések a szervezetek működésére, forrásaira, fontosabb projektjeire és együttműködési partnereire, az Ős-Dráva Program megítélésére és a programban való szerepvállalásukra vonatkoztak. Az interjúkérdések ugyanakkor a program helyi elfogadottságára, együttműködéseire koncentráltak, illetve megvalósításának további tényezőit helyezték a középpontba. További interjúalany volt az Ős-Dráva Program egyik munkatársa, akit a jelenlegi helyzetről, a jövőbeli elképzelésekről, a program helyi támogatottságáról és a fontosabb együttműködési partnerekről kérdeztük. A Baranya Megyei Önkormányzat munkatársának az Ormánság nonprofit szektora helyzetéről, az együttműködések tapasztalatairól, valamint a kapcsolatok fejlesztéséről.

téséről tettünk fel kérdéseket. A kérdőíves felmérés igyekezett feltárni az önkormányzatok kapcsolatát a nonprofit szektorral, azonban az önkormányzatok hajlandósága a kérdőív kitöltésére alacsony volt. Az eredményekben mégis szerepet szánunk a válaszoknak, ugyanis a kapcsolati rendszer bemutatása új nézőponttal bővül általuk. A kérdőív az önkormányzatok együttműködési partnereire, valamint az Ős-Dráva Programban betöltött szerepükre vonatkozóan tartalmazott kérdéseket.

Eredmények

A kielégítetlen szolgáltatási igények hatása a civil aktivitásra

A jogi keretek fontosabb változásai és a térség társadalmi-gazdasági problémái mellett a szolgáltatási igények is fontos szerepet játszanak a nonprofit szektor alakulásában. Amellett, hogy az intézményi ellátottság közvetve hatással van a társadalmi aktivitásra, a legjelentősebb hiányosságok nagyban meghatározzák a szektor szereplőinek jellemző tevékenységeit.

Egyes intézmények jelenléte pozitív összefüggést mutat a településen működő nonprofit szervezetek számával. Ennek okai között a közös önkormányzati hivatalok támogató hatása mellett szerepet játszik az intézmények által biztosított munkahelyek hatására helyben maradó, vagy ideköltöző magasabb iskolai végzettséggel rendelkező lakosság és a rá jellemző nagyobb társadalmi szerepvállalási hajlandóság is. Az Ormánságban ilyen hatással a legjellemzőbben a már említett közös önkormányzati hivatal mellett az iskola és a háziorvosi szolgáltatás jelenléte párosul. Tovább erősíti ezt a hatást, hogy általában kettő vagy esetleg mindhárom egyszerre van jelen. Erre jellemző példa Csányoszró, Drávafok, Felsőszentmárton, Kémes, Sellye és Vajsló.

A térség közlekedési viszonyait alapjaiban határozza meg a határmentiség. A rendszerváltozás előtti politikai szembenállás miatt a határszakasz mentén zsáktelepülések sora alakult ki, emellett a kedvezőtlen fekvés az infrastruktúra fejlesztését is jelentősen hátráltatta. Az azóta megváltozott politikai viszonyok ellenére ez a tényező jól észlelhető a kialakult helyzetben. A közutak minősége a legtöbb esetben még napjainkban is igen rossznak mondható, a lezajlott számos útfelújítás hatása nem igazán értékelhető a térség nagy részében. Jelentős probléma továbbá a legközelebbi nagyváros, Pécs elérése is, amely a legközelebbi településeknél is több mint 30 kilométer, számos esetben azonban az 50 kilométer feletti távolság sem ritka. A tömegközlekedés szerepe létfontosságú a térség életében, ugyanis a lakosság anyagi lehetőségei következtében a személygépjárművel rendelkezők aránya az országos átlagnál alacsonyabb. A helyközi autóbuszjáratok által az összes település elérhető, azonban a járatok sűrűsége a legtöbb válaszadó szerint nem kielégítő. Ehhez hozzáadódik az is, hogy a nagyobb települések elérése a legtöbb esetben csupán átszállással valósítható meg. A buszközlekedés jelenlegi helyzete azért is jelentős probléma, mert az elmúlt évtizedben megszűnt a térség több települését is érintő Sellye–Villány vasútvonal, így a Szentlőrinc–Sellye vonalon fekvő települések kivételével ez nem jelent alternatívát (1. ábra).

1. ábra. Az Ormánság helyzete és a fontosabb közlekedési útvonalak

Forrás: Saját szerkesztés Google Maps alapján.

A társadalmi szolgáltatások közül a szociális ellátással kapcsolatos problémák jelentek meg leggyakrabban a válaszok között. Ezek közül is kiemelkedik az idősek és fogyatékkal élők gondozása, valamint a bölcsődei ellátás kérdése.

Az időskorúak és fogyatékkal élők ellátása a legtöbb településen megoldott. Az idősek nappali ellátását végző intézmények Sellye és Vajszló mellett Drávafokon és Csányoszrón is működnek, tartós bentlakásos otthon azonban csak Sellyén működik. A felsoroltakon kívüli települések nagy részében házi segítségnyújtásban részesülnek az arra rászorulóak, amely a KSH 2013. évre vonatkozó adatai alapján csak Drávagárdony, Drávataházi és Kastélyosdombó településeken nem elérhető. Ugyan az így elének táruoló kép alapján nem tűnik indokoltnak a szolgáltatás megemlítése, azonban gyakori említésében az is szerepet játszhat, hogy a vizsgált vagy a velük kapcsolatban álló szervezetek közül több is érinti ezt a tevékenységi kört.

A bölcsődei ellátás a szülők munkavégzése, vagy egyéb tényezők miatt szükségessé vált nappali felügyeletet biztosítja a három év alatti gyermekeknek. Az Ormánság munkanélküliségi mutatói alapján jelentős probléma, hogy az ellátás hiánya jelentős hátráltató tényezőként jelenik meg a nők foglalkoztatásában. A vizsgált 43 település közül egyiken sem működik bölcsőde, amely a legtöbb központi funkciót ellátó település, Sellye és Vajszló esetében lenne a leginkább indokolt. A legközelebbi ilyen feladatkört ellátó intézmények Baracson, Szigetváron, Szentlőrincen és Siklóson találhatóak, ezek azonban a térség lakosságának csak viszonylag kis hányada számára jelentenek valós alternatívát.

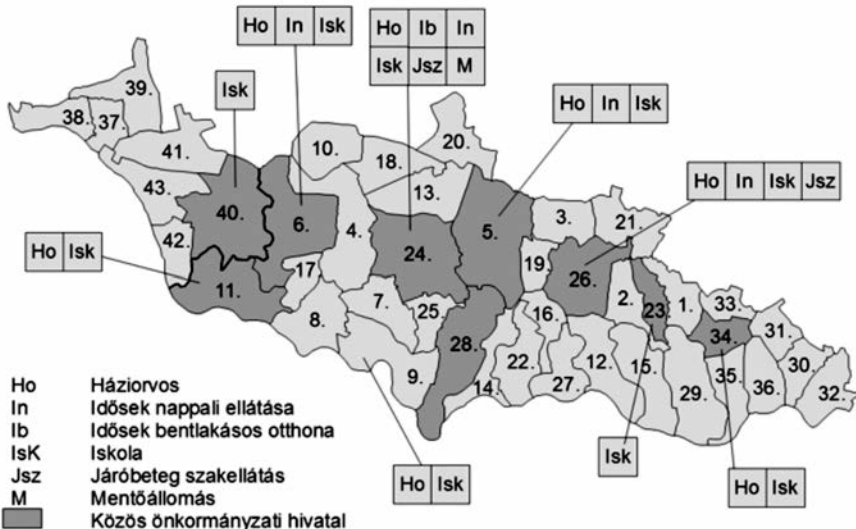
Az egészségügyi ellátás szintén egyike a térséget érintő legkomolyabb problémáknak. A megyére, valamint a legkisebb lakosságszámú településekre vonatkozó adatok alapján az Ormánságban élők születéskor várható élettartama az országos átlag alá becsülhető. Ennek okai között az ellátás mennyiségi és minőségi jellemzői mellett, a szenvedélybetegség magas aránya is szerepel.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A házi- és gyermekorvosi ellátás mennyiségi oldalát figyelembe véve jónak számít, ugyanis 2013-ban az egy orvosra jutó lakosok száma 1349, ugyanezen érték az országos átlag szerint 1557 volt. Ugyanez alapján a megfelelő ellátás biztosítottak tűnik, a térség településszerkezete miatt a vizsgált települések több mint 80 százalékában nincs jelen házi- vagy gyermekorvosi praxis, így a szolgáltatás helybeni elérhetősége csupán heti néhány napra korlátozódik (KSH Tájékoztatói adatbázis).

Mentőállomás csupán Sellyén található a vizsgált térségben, mivel azonban korábban egy sem működött, ez jelentős előrelépésnek számít. A probléma hasonlóan a házi- és gyermekorvosi ellátáshoz nem kifejezetten a mentőállomásra jutó lakosságsszámmal van, sokkal inkább a közlekedési viszonyok által meghatározott nehézségekkel. A térségben kórház nem működik, a legközelebbiek Szigetváron, Siklóson és Pécsen találhatóak. Járóbeteg-szakellátás ügyében kedvezőbb a helyzet, ugyanis Sellye és Vajszló is rendelkezik ilyen szolgáltatással.

2. ábra. A térség legfontosabb szolgáltatásainak intézményi ellátottsága 2013-ban

1. Adorjás, 2. Baranyahidvég, 3. Besence, 4. Bogdása, 5. Csányosztró, 6. Drávafok, 7. Drávaiványi, 8. Drávakeresztúr, 9. Drávasztára, 10. Endrőc, 11. Felsőszentmárton, 12. Hircs, 13. Kákics, 14. Kemse, 15. Kísszentmárton, 16. Lúzsok, 17. Markóc, 18. Marócsa, 19. Nagycsány, 20. Okorág, 21. Páprád, 22. Piskó, 23. Sámod, 24. Sellye, 25. Sósvertike, 26. Vajszló, 27. Vejti, 28. Zaláta, 29. Cún, 30. Drávacséhi, 31. Drávacsépegy, 32. Drávpalkonya, 33. Drávpalkonyai, 34. Kémes, 35. Szaporca, 36. Técsény, 37. Drávacsepp, 38. Drávacsepp, 39. Kastélyosdombó, 40. Lakócsa, 41. Potony, 42. Szentborbás, 43. Tótújfalu

Forrás: Saját szerkesztés Google Maps alapján.

Említésre került továbbá a válaszok között a szenvedélybeteg-támogató szolgálat hiánya. Szakirodalmak sora foglalkozik a társadalmi és gazdasági problémák, és az általuk kialakult depresszió és a szenvedélybetegségek gyakorisága között fennálló pozitív kapcsolattal (Uzzoli 2009). A térség viszonyainak ismeretében tehát nem meglepő az említés.

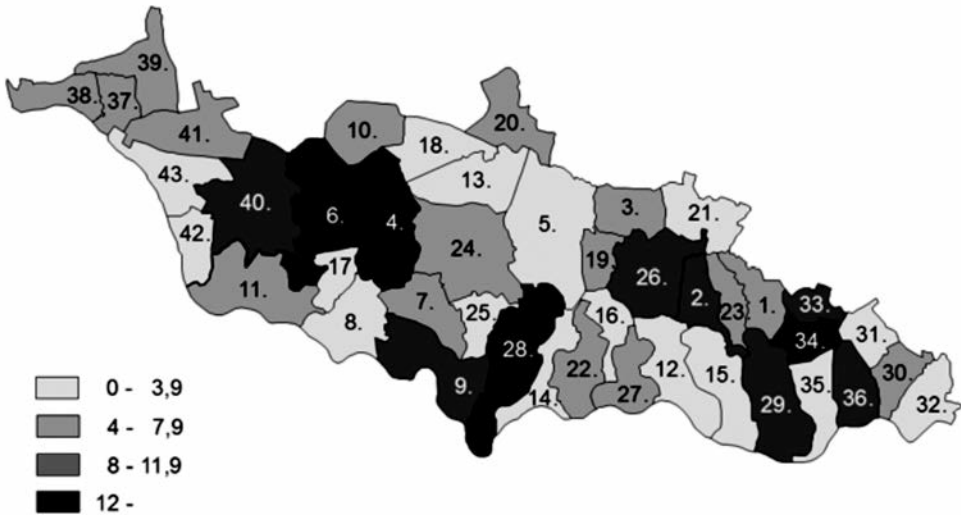
tett probléma nagyarányú előfordulása a térségben, amely mielőbbi beavatkozást kíván mind a gyógyítás, mind pedig a megelőzés terén. Összességében tehát elmondható, hogy az Ormánság társadalmi szolgáltatásai hagynak kívánnivalót maguk után, annál is inkább, mert a legtöbb település esetében elérésüket nagyban befolyásolja a közlekedés helyzete is, amely jelenleg leginkább nehézségként jelentkezik (2. ábra).

Az ormánsági nonprofit szektor mérete és szerepköre

Bár a kielégítetlen szolgáltatási igények és a térség elmaradottsága jelentős motiváló tényezőként szolgálnak a szervezetek létrejöttéhez és működéséhez, a társadalmi akadályok gátat szabnak a szektor kiszélesedésének. A vizsgált településeken 2013-ban összesen 103 nonprofit szervezet működött, amely 1000 főre vetített átlagban 6,4-es értéket jelent, ez elmarad a régiós átlagtól (7,0). A térség nonprofit szektorából kiemelkednek a közös önkormányzati hivatalok székhelyei, amelyek bizonyos központi szerepkörük nyomán rendelkeznek az ormánsági átlagnál magasabban kvalifikált társadalmi réteggel. Ilyen települések Csányosrón, Drávafokon, Felsőszentmártonon, Kémesen, Lakócsán, Sámodon, Sellyen, Vajszlón és Zalátán. Az itt működő nonprofit szervezetek között találhatunk több olyat is, amelyek a saját településükön túl az egész térség életére kihatással vannak. A kedvező példák környezetükre gyakorolt hatása nyomán számos más településen is megindult a szektor fejlődése. Kiemelkedik ezek közül Bogdáson, Drávasztáron és Tésénfán, amelyek jelentősen meghaladják a térséget jellemző átlagos szervezetszámot. A 3. ábrát figyelve szembeötlő a legalsó kategóriához tartozó települések magas aránya. A vizsgált 43 község közül 14-ben, azaz közel az egyharmadában nem találunk nonprofit szervezetet. Ezen kört meghatározó hányadban a térség legkisebb lélekszámú és legkedvezőtlenebb elhelyezkedésű települései alkotják. Ezeket a falvakat a problémák feltárása során több esetben is negatív példaként emeltük ki, így mutatják a feltárt problémák és a nonprofit szektor mérete közötti összefüggést. A kialakult negatív kép azonban nem minden esetben állja meg a helyét. A bejegyzés és a szervezetek tényleges működési helye gyakran nem azonos. Ennek egyik jelentős oka az egyes önkormányzatok eltérő viszonyulása a szektor szereplőjéhez. A másik jellemző ok a szervezetek munkatársaihoz köthető lakó- és munkahelyváltozással járó áthelyeződés, amely a települési helyett inkább a járási vagy megyei hatókörű szervezetekre jellemző. A helyzetet tovább árnyalja az is, hogy több településen is működik olyan társadalmi csoportosulás, amely bírósági bejegyzés hiányában a statisztikában nem jelenik meg (3. ábra; KSH Tájékoztatói adatbázis).

Az Ormánság nonprofit szektorát jellemzően civil szervezetek alkotják. 2013-ban 86 százalék volt az arányuk az egyéb nonprofit szervezetekkel szemben. A szervezetforma szerinti besorolást a Civil Információs Portál adatai alapján végeztük. Bár az adatbázis nem minden esetben bizonyult naprakésznek, a jelen vizsgálat adataival pontosítva reális képet fest a szektor szervezeti formáinak helyzetéről. A vizsgált adatok alapján a térségben is megfigyelhető az egyesületek számának fölénye az alapítványokkal szemben, az országos átlaghoz képest jelentősebb különbséggel. A KSH nonprofit regisztere szerint az ormánsági nonprofit gazdasági társaságok ezer főre vetített aránya közel kétszerese az országos átlagnak.

3. ábra. A regisztrált nonprofit szervezetek 1000 főre jutó száma

1. Adorjás, 2. Baranyahidvég, 3. Besence, 4. Bogdása, 5. Csányoszró, 6. Drávafok, 7. Drávaiványi, 8. Drávakeresztúr, 9. Drávasztára, 10. Endróc, 11. Felsőszenmárton, 12. Hircs, 13. Kákics, 14. Kemse, 15. Kísszentmárton, 16. Lúzsok, 17. Markóc, 18. Marócsa, 19. Nagycsány, 20. Okorág, 21. Páprád, 22. Piskó, 23. Sámod, 24. Sellye, 25. Sósvertike, 26. Vajszló, 27. Vejtí, 28. Zaláta, 29. Cún, 30. Drávacsehi, 31. Drávacsepely, 32. Drávapalkonya, 33. Dráwapiski, 34. Kémes, 35. Szaporca, 36. Tésenfa, 37. Drávagárdony, 38. Drávatamási, 39. Kastélyosdombó, 40. Lakócsa, 41. Potony, 42. Szentborbás, 43. Tótújfalu

Forrás: Saját szerkesztés a KSH Tájékoztatási adatbázis adatai alapján.

A szervezetek tevékenységi kör szerinti csoportosítása a szervezeti forma szerinti bemutatásnál lényegesen nagyobb nehézségbe ütközik. A naprakészség tekintetében már korábban vitatott Civil Információs Portál adatai több szervezet esetében hiányosnak is bizonyultak. Megfelelő adatok hiányában a tevékenységi körök arányainak becslése nem lehetséges. Az bizonyos, hogy a térség problémái és kielégítetlen szolgáltatásai jelentősen rányomják bélyegüket a tevékenységi körök helyzetének alakulására. A kutatásaink során gyűjtött információk alapján a térség szervezeteinek leggyakoribb tevékenységi körei a szociális ellátás, kultúra, településfejlesztés, valamint a térség nonprofit szektorának hagyományából eredően a sport és szabadidő.

A nonprofit szektor foglalkoztatási helyzetét az egész országban alacsony szám jellemzi, a fizetett foglalkoztatottakkal rendelkező szervezetek aránya sosem haladta meg a 18 százalékot (Bocz 2009). Az Ormánság nonprofit szektorának csak egy szegmensét vizsgáltuk, így a teljes szektorra vonatkozó értékekre csak következtethetünk. Az alapján, hogy a vizsgáltak a térség legnagyobb szervezetei közé tartoznak, valamint, hogy a térséget jellemző gazdasági helyzet is ezt valószínűsíti, a foglalkoztatás helyzete az országos átlagnál kedvezőtlenebbnek számít. A szektor humán erőforrásának másik jelentős forrása az önkéntesség. A térség szervezeteinek élől munka-bevonási helyzetét javítja a kisebb méretű közösségek és a belső kapcsolati rendszer kiterjedtsége. Jelentős hátráltató tényezőként jelenik meg azonban a lakosság nagy részét jellemző érdektelenség a szervezetek

működése kapcsán. A szervezetek humán erőforrásigény-kielégítésének módját a legtöbb esetben a korábbi programokban és projektekben részt vevő emberek bevonása jelenti.

A nonprofit szektor meghatározó szereplőinek gazdasági helyzete

A nonprofit szervezetek gazdálkodásának fő alapelve, hogy a tevékenységük során keletkezett bevételüket, eredményüket az alapító dokumentumban meghatározott közcélú tevékenységre fordítják. Hazánkban a nonprofit szervezetek legfontosabb bevételi forrásai az állami és magántámogatások mellett az alaptevékenységből, valamint a piaci tevékenységből származó pénzek. A bevételek fontos differenciáló tényezői a szervezet-típusok és a tevékenységi körök. Magyarországon 2013-ban az egy szervezetre jutó bevételeket tekintve a nonprofit gazdasági társaságok bevétele több mint tizenötszöröse az alapítványok, és több mint húszszorosa az egyesületek hasonló értékeinek. Az egyes tevékenységi körök egy szervezetre jutó bevételeinek összevetésében a településfejlesztés kerül a harmadik helyre, értéke több mint másfélszerese a szociális ellátásnak, és közel kétszerese a kultúra tevékenységcsoporténak (KSH STADAT).

Az ormánsági nonprofit szektor gazdálkodása jól tükrözi a térség általános gazdasági helyzetét. A szervezetek legfőbb bevételei állami támogatásokból jönnek, amelyek mértékében az utóbbi időben csökkenés tapasztalható. A szektor szereplőinek alaptevékenységből származó bevétele a kedvezményezettek anyagi helyzete miatt nagyon alacsony. A hiány kiküszöbölésére megoldást jelenthet az alaptevékenység piaci bővítésének irányába történő elmozdulás, ez azonban csak néhány tevékenységi körben jelent valós alternatívát. Az alap- és a piaci tevékenység forrásainak alacsony aránya miatt önfinanszírozó szervezetek gyakorlatilag nincsenek jelen a térségben. A vizsgált nyolc szervezet tükrözi a felvázolt tendenciákat. A magántámogatások elhanyagolható mértéke miatt nagyrészt állami támogatásokból működő szervezetek közül csupán kettő végez piaci tevékenységet. Ennek bevételi aránya a Fenntartható Ormánság Nonprofit Kft. esetében a legjelentősebb, mégis csupán 10 százalék körül mozog. Önfinanszírozó szervezet a vizsgálatba bevontak között nem található.

A térség nonprofit szektorát érintő jelentős probléma a szervezetek pályázati forrásoktól való nagyfokú függősége. Az interjúalanyok többsége a pályázathianyos időszakokban a megszűnés szélére kerül, és csak a hosszabb távú projektjeik folytonossága miatt menekülnek meg. A pályázati források aránya a válaszadó szervezetek bevételei között gyakran 65–70 százalékot is kitesz.

A nonprofit szektor belső kapcsolatrendszere

A nonprofit szektor szereplőinek sikeressége nagyban függ a szervezetek kapcsolatrendszerének kiterjedtségétől. A szektoron belüli együttműködések mellett fontosak a politikai, gazdasági és igazgatási szervekkel kialakított kapcsolatok is (Kákai 2009). Az

együtműködéseket olyan fontos tényezők is elősegítik, mint a területiség, a megegyező hatókör, a közös problémák és célok, valamint az erőforrások összehangolásának előnyei. A számos előnynek azonban van ellenoldala is. Az együtműködéseket hátráltathatják az értékrendek különbözőségei, valamint a szervezetek működési sajátosságainak összeegyeztethetlensége (Sebestény 2011). Fontos tényező az együtműködések kapcsán a bizalom is, amely az előzőekben ismertetett helyzet által nem csak a társadalmi aktivitás, hanem a szervezetek kapcsolat kialakítási szokásait is nagyban meghatározza.

Az ormánsági nonprofit szervezetek kapcsolatrendszere nagyon változatos képet fest. A kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkező szervezetek mellett jelentős arányban találhatunk együtműködésektől elzárkózó szervezeteket is. A szektor szereplőinek nagy hányada csupán a település önkormányzatával működik együtt. Az vizsgált szervezetek mindegyike egyetért abban, hogy az együtműködések kulcsfontosságúak mind a működés, mind a kitűzött célok elérése érdekében, azonban egyes szervezetek együtműködés terén nyújtott aktivitása némiképp ellentmond ennek. Vizsgálatunk során a szervezetek más nonprofit szervezetekkel és települési önkormányzatokkal kialakított legfontosabb együtműködéseire kérdeztünk rá.

Az együtműködések általános motivációi, mint a területiség, a közös problémák megléte, valamint az erőforrások egyesítésének lehetősége szinte minden esetben megjelent. Szerepelt a válaszok között azonban még egy olyan, amely több interjú során is fontos szerepet kapott. A személyes kapcsolatok fontossága ugyan magától értetődőnek tűnhet, azonban a térség fentebb vázolt viszonyai között (például relatíve zárt kis közösségek) ez a tényező jelentősen felértékelődik (főleg az együtműködések gátló faktorai-ként). Pozitív hatásai közül a legmeghatározóbb a bizalom. A térség szervezeteinek nagy részét a fentebb már említett, kapcsolatoktól elzárkózó magatartás jellemzi, amelynek egyik meghatározó oka a bizalmatlanság. A helyzet feloldásához elengedhetetlenek a személyi kapcsolatok, vagy a kialakult partnerséggel szerzett pozitív tapasztalatok. A vizsgált szervezetekre ugyan nem jellemző ez a fajta elzárkózó magatartás, azonban a személyes kapcsolatok jelentőségére számos esetben konkrét példákkal is felhívták a figyelmet. A szervezetek ugyan nem említették, az adatok összegzéséből azonban megállapítható, hogy a működés által felöltött idő és az így szerzett tapasztalatok is meghatározó tényezők a kialakított kapcsolatok hatékonysága és eredményessége szempontjából.

Az együtműködések hátráltató tényezőiként sokkal inkább a térség helyzetére jellemző elemek jelentek meg. Ilyen például a már említett személyes kapcsolatok, vagy esetünkben éppen az ellentétek. Az egész országot jellemző politikai tényezők jelentősége mellett a kialakult érdekellentétek és pozícióharcok is meghatározó szerepet töltenek be az együtműködések gátló faktorai között. Az ellentétes érdekcsoportok leggyakrabban még a kézzel fogható és előre látható előnyök esetében is elzárkóznak az együtműködésektől, ezzel jelentősen hátráltatva az egyes programok sikerességét és a térség fejlődését. Ugyanez a probléma nem kizárólagosan az Ormánságot jellemzi, de az itteni viszonyok között jelentősen felerősödik a hatása. Meghatározó hátráltató tényezőként jelenik meg a térséget jellemző érdektelenség, amelynek hatására a szereplők egy része a nyilvánvaló pozitívumok ellenére is inkább elzárkózik a kooperációtól. Jellemző

probléma még a térség együttműködési kapcsán az egyes szervezetek alacsony ismertsége a térségen belül. Bár a fentiekben felvetett gátló tényezőkhöz képest kisebb hatást fejt ki, mindenképpen érdemes megemlíteni egy olyan problémát, amely egy ilyen relatíve kis és zárt közösség esetében meglepő volt.

Az együttműködési viszonyokat tekintve megállapítható, hogy a működésük helyéül szolgáló települések jelentős befolyásoló tényezők. A helyi önkormányzattal jó kapcsolatot ápoló szervezetek elsődleges partnere a korábban körjegyzőségekhez, mára közös önkormányzati hivatalokhoz kapcsolódó települések lesznek. A fentiekben említett tényezők okán azonban több esetben is kimondottan rossz viszonyt ápolnak a szervezetek a helyi önkormányzatokkal. Ilyen helyzetben a környező települések, vagy az együttműködési partnerségükben kiemelkedőnek számító nagyobb települések adják az elsődleges alternatívát.

A nonprofit szektor szereplőinek egymással való együttműködési viszonyait tekintve a pozitívak mellett több negatív példával is találkozhatunk. Itt is igaz, hogy az együttműködések terén aktív szervezetek leggyakrabban a közvetlen környezetükkel működnek együtt. A környező településeken működő civilek mellett a leggyakoribb partnerek a térség nagyobb szervezetei, amelyek szerteágazó kapcsolati hálójuk révén a leginkább segítik a terület egészét átfogó célok elérését. A negatív példák esetében a legjellemzőbb probléma a bizalmatlanság, amely jelentősen leszűkíti a lehetőségeket.

A vizsgált szervezetek az általuk meghatározónak vélt együttműködéseik ismertetése mellett értékelték is ezeket a partnerség és az eredményesség szempontjából. Az értékelések során a legtöbb esetben nem ódzkodtak a legmagasabb pontszámot adni, amely, figyelembe véve a kérdésfeltevést, nem számít meglepőnek. Ugyanakkor, míg az egyes szervezetek egymás között kialakított kapcsolatai a legtöbb esetben választás kérdése, addig a szervezetek működési helyéül szolgáló települések önkormányzatainak esetében már más a helyzet. A már ismertetett hátráltató tényezők ellenére ugyanis több esetben megkerülhetetlen az együttműködés, ennek hatása a szervezetek által adott alacsonyabb értékeken is meglátszik.

Az Ormánság együttműködési helyzetének feltárásához fontos az önkormányzatok szemszögét is megvizsgálni. Együttműködési partnereinek legfontosabb bázisa a közös önkormányzati hivatalok által összetartozó településekből áll. Az együttműködések szerepe ebben az esetben a források összehangolása, az önkormányzatok által ellátott feladatok koordinálása, valamint a közös pályázati lehetőségek kiaknázása. Az önkormányzatok szempontjából a nonprofit szervezetekkel kialakított együttműködések nem nevezhetők éppen kulcsfontosságúnak. A vizsgált önkormányzatok többsége egyetért ugyan abban, hogy a nonprofit szektorral történő együttműködés szükséges és számos előnnyel járhat, ám a magatartásuk mást mutat. A vizsgálatba sikeresen bevont önkormányzatok szinte kivétel nélkül csupán a közvetlen környezetükben működő szervezetekkel tartanak fenn kapcsolatot, és azt sem értékelik minden esetben sikeresnek. Mivel a vizsgálatba bevont települések nagy része az alacsonyabb népességűek közé tartozik, általános következtetést nem vonhatunk le. A nagyobb települések önkormányzatairól, mint például Vajszló vagy Sellye, a nonprofit interjúk során pozitívabb kép alakult ki, azonban mivel mind a

Fotó/Gönczö Viktor

kérdőíves, mind az esetleges interjú válaszadást elutasították, az ő nézőpontjukkal sajnos nem lehet árnyaltabbá tenni az így elének táruló, nem túl kedvező képet. A válaszadó önkormányzatok együttműködési motivációi és felsorolt hátráltató tényezői nem sokban különböznek a nonprofit szervezetekétől. Mivel azonban az ő működésükben kevésbé hárul kulcsszerep az együttműködésekre, más szempontból látják a tényezők szerepének mértékét. A már említett faktorok mellett sok esetben megjelenik a szakmai felkészültség hiánya, amely jelentősen hátráltatja mind az együttműködések létrejöttét és hatékony működését, mind pedig a szervezetek funkcióinak betöltését. Ennek hátterében a térséget jellemző társadalmi és gazdasági problémákkal is összefüggő szakemberhiány is áll. Ehhez a negatív attitűdhöz gyakran társul a szervezetek alacsony tájékozottsága, amely szintén gátat szab az együttműködések kialakulásának és fejlődésének.

A kialakított együttműködések fenntarthatóságáról mind a szervezetek, mind az önkormányzatok jó véleményrel vannak. A legtöbb esetben úgy gondolják, hogy hosszabb távon is szükségesek és fenntarthatóak. Több szervezet jelenleg is a lehetséges partnerek számbavételét végzi, sőt egyes esetekben már konkrét elképzelések és megálapodások is születtek ez ügyben.

Összességében az Ormánság belső kapcsolatrendszere a nonprofit szektor szempontjából nem tekinthető túlságosan fejlettnak. A kapcsolatok kialakításának kedvező viszonya és számos előnye ellenére a térséget jellemző problémák, valamint más, együttműködést hátráltató tényezők jelentősen rányomják bélyegüket a kialakult helyzetre. A vizsgálatunk során azonban számos jó példával is sikerült megismerkednünk, ahol az együttműködések nem csak megfelelő partneri viszonytal, hanem eredményességgel is jártak. Mivel a vizsgált szervezetek még fiatalnak mondhatóak, a kedvező esetek száma a közeljövőben gyarapodhat. Az mindenképpen kijelenthető, hogy a térség meghatározó szereplőinek együttműködése a közös területiség, a közös problémák, valamint az erőforrások megosztásában rejlt lehetőségek miatt kulcsfontosságú tényező lehet az Ormánság leszakadásának megállításában és fejlődési pályára állításában.

Az ormánsági nonprofit szervezetek területfejlesztésben betöltött szerepe

A nonprofit szektor területfejlesztésben betöltött szerepe a várakozásokkal ellentétben gyengülést mutat. Ennek legjelentősebb oka az állami intézkedések hatására erősödő centralizáció. A nonprofit szervezetek több fontos funkciót is betöltenek: kapcsolatteremtés a lakosság, valamint az állami és piaci szereplők között, az intézményi bizalom megerősítése, innovatív és multiplikáló szerep, szellemi tőke és lobbitevékenység, intézményi kapacitások növelése, problémaérzékenység és rendszerszemléletű gondolkodás, forrásteremtő szerep, rugalmas működések okozta előnyök (Bucher 2008). Az ormánsági nonprofit szektor bemutatásának fontos eleme a területfejlesztésben betöltött szerepének vizsgálata. A kutatásba bevont szervezetek válasjai, valamint a térség általános helyzetének ismeretében megállapítható, hogy mennyiben képesek betölteni a fent említett funkciókat.

A lakosság és az állami, valamint a piaci szereplők közötti kapcsolattartó funkciót már javarészt érintette kutatásunk a nonprofit szektor kapcsolatrendszerének bemutatása alkalmával. Ezt a kiemelten fontos funkciót, a vizsgálatokor kifejtett tényezők miatt, a szektor szereplőinek nem sikerült maradéktalanul ellátni. A szerep betöltésének akadályozó tényezői között a szervezeteken kívül több esetben jelen vannak a helyi politika szereplői és a települések lakosai is. Előbbi a kapcsolatoktól elzárkózó magatartása, utóbbi az érdektelensége miatt. Érdemes megemlíteni azonban, hogy a szektor szereplői közül vannak olyanok, akik el tudják látni ez a funkciót, jellemzően azoknál a szervezeteknél figyelhető ez meg, amelyek már alapításuk óta jelentősen kötődnek a helyi önkormányzathoz.

A másodikként vizsgált funkció a társadalmi kontroll az intézmények működésében. Ennek ellátása nagyban összefügg a kapcsolattartás képével, így az ott felvázolt negatív kép és a meghatározó okok sem térnek el jelentősen. Az azonban fontos különbség lehet, hogy a kapcsolatteremtővel ellentétben a társadalmi kontroll szerepének betöltése jobban jellemzi a helyi politika működését kritikus szemmel vizsgáló szervezeteket. Ez azonban sok esetben a lakosság intézményekbe vetett bizalmának csökkenését vonja maga után, semmint az eredetileg a funkció célját szolgáló bizalomnövelést.

Meghatározó még az innovatív és multiplikáló szerepük, amely képessé teszi őket az egyes problémák egyedi és rugalmas kezelésére (Bucher 2009). Az Ormánságot jellemző, egymást erősítő társadalmi és gazdasági környezetben ez a funkció erőteljesen felértékelődik. A kutatásunk során szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy az innovatív (újszerű problémakezelésre irányuló) gondolkodás jelen van a szektorban, azonban a legtöbb szervezetnek még mindenképpen van hová fejlődni ezen a téren. Amennyiben ez megtörténik, úgy a beavatkozások multiplikáló hatása is jobban érzékelhetővé válik.

Az Ormánság területén a nonprofit szféra szellemi tőkemozgósító hatása és lobbitevékenysége hatalmas jelentőséggel bír. Kapcsolataik révén a szervezetek egyik legfőbb feladata a helyi lakosság bevonása a programokba, ezzel segítve azok sikerességét. A térség viszonyait ismerve, a funkció ellátását jelentősen megnehezíti, vagy gyakran el is lehetetleníti az ott élők közönye. Mivel azonban a lakosság egy része képes partner lenni a szektor szereplőinek ilyen irányú tevékenységében, valamint az általuk kiváltott hatást a legtöbb esetben pozitívként értékelték az interjúk során, láthatóvá vált, hogy a funkció ellátása nem csak elméleti, hanem gyakorlati szinten is az ormánsági nonprofit szektor egyik legkiemeltebb feladata.

Ötödik funkcióként a terület- és településfejlesztésben működő intézmények teljesítőképeségének kitolása került említésre, a nonprofit szervezetek erőforrásai segítségével. A vizsgált térségben ez a szerepkör kevésbé jelenik meg, egyrészt az együttműködések jellemző kép, másrészt a szektor szereplőinek erőforráshelyzete miatt. Pozitív példaként leginkább a települési hatókörben működő és a helyi politika szereplőivel jó kapcsolatot ápoló szervezetek jelenhetnek meg, ezt a feltételezést az önkormányzati kérdőívek válaszai erősítik meg. A problémaérzékenység és a rendszerszemléletű gondolkodás a térség legtöbb szervezetének tevékenységére jellemző, ez nélkülözhetetlen feltétel a kiterjedtebb hatókörükben való eredményességhez. A települési szinten működők esetében valószínűleg már kevésbé meghatározó ez az attitűd.

Az Ormánság fejlesztésére bevonható források, valamint a sikeres pályázatok tekintetében elengedhetetlenül fontos a nonprofit szektor. A számos, általuk pályázható mellett ugyanis az önkormányzatok részére kiírtak között is nagy arányban található olyanok, amelyekben a pozitív elbírálás feltételeként szerepel a szektor valamely szervezetével történő együttműködés. Jól bizonyítja ezt az, hogy a 2004-es európai uniós csatlakozástól 2011-ig eltelt időszakban a térséget érintő húsz legnagyobb támogatást elnyerő projektből hat nonprofit szervezetek nevéhez köthető. Fontos megemlíteni, hogy ugyanebben az időszakban a legnagyobb szervezetszámmal rendelkező, valamint a legtöbb pályázati forrást bevonó települések között pozitív kapcsolat állt fenn, amelyben jelentős szerepet játszik, hogy mindkét mutató esetében a nagyobb lakosságszámmal rendelkezők élveznek előnyt. Sellye és környéke, valamint a legtöbb közös önkormányzati hivatal székhelye, a többi mutatóhoz hasonlóan erőteljesen megjelenik. A negatív példák többségében az egyes társadalmi-gazdasági problémákkal leginkább sújtott települések közül kerültek ki. A nonprofit szektor méretével kapcsolatos összefüggést jelentősen árnyalja, hogy egyes szervezetek forrásteremtő szerepüket nem csupán a működésük helyeül szolgáló településekre korlátozzák. A forrásbevonás sikerességének lakosságarányos képét vizsgálva már más a helyzet. A nagyobb települések többsége itt is kiemelkedik, azonban több olyan pozitív példát is láthatunk, amelyek az abszolút értéket figyelembe véve nem jelentek meg. Ilyen például Okorág, Besence és Páprád. Ez azt bizonyítja, hogy a nonprofit szektor forrásteremtő szerepkörében jelentős területi különbségek jelennek meg. Árnyalja azonban a képet, hogy a szervezetszámot tekintve rosszabb helyzetben lévő települések pályázataiban gyakran közreműködnek az Ormánság nagyobb szervezetei, így a szektor szerepe ezekben az esetekben is tevékeny részese a forrásbevonásnak (TelR REMEK; 4–5. ábra).

Az utolsóként említett, rugalmas működéssel járó előnyök, mint például a bürokrácia gátló tényezői nélkül lehetővé váló még szélesebb körű helyismeret, a gyors döntéshozás, valamint a kihívásokra történő azonnali válaszadás, olyan tényezők, amelyek az Ormánság viszonyai között nagy jelentőséggel bírnak. Ennek előnyeit azonban leginkább azok a szervezetek képesek kiaknázni, amelyek kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek a saját hatókörükben, e nélkül ugyanis ez a helyzeti előny nem von maga után eredményességet.

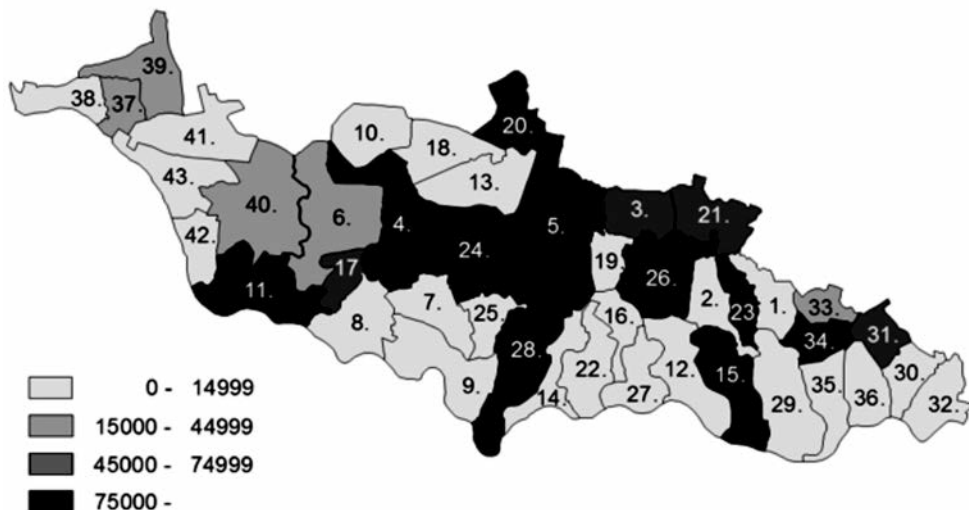
Összességében tehát kijelenthető, hogy a szektor kapcsolattartó funkciója meghatározza a legtöbb további szerepkör ellátásának lehetőségét. Az ormánsági együttműködési viszonyok ismeretében megállapítható, hogy a területfejlesztésben betöltött funkcióik ellátásában további fejlődés szükséges a meghatározott célok elérése érdekében.

Az Ős-Dráva Program és a nonprofit szektor kapcsolata

Az Ős-Dráva Program eredeti célkitűzései szerint egy komplex, a természeti, társadalmi és gazdasági szférát egyaránt érintő olyan területfejlesztési koncepció, amely hosszú távon a fenntartható fejlődés feltételeit teremtheti meg Baranya és Somogy megye déli

részn. Olyan vidékfejlesztési stratégia, amelynek fő célja, hogy a Dráva különböző hasznosítási lehetőségeit számba véve, az Ormánság vízellátását javító rendszert alakítson ki, lehetőséget teremtve a jelenlegi helyzetből való kitörésre. További célja a térség kulturális hagyományain és természeti adottságain alapuló gazdálkodási mód megteremtésével a fenntartható gazdasági fejlődés előmozdítása, a társadalmi-kulturális élet újjászervezése, valamint a helyi adottságok segítségével a térség turisztikai fejlesztése. A program alapjául az Ormánságfejlesztő Társulás Egyesület 2006-os nyertes pályázati munkája szolgál. A tájgazdálkodás mellett komplex társadalmi és gazdasági fejlesztés céljával íródott munka megvalósítása forráshiány miatt nehézkessé vált. A következő években jelentős átalakuláson esett át a program, melynek hatására a kormány vette át a megvalósítás irányítását. A menedzsmentben történt változások mellett a tervek is átalakultak bizonyos mértékben, ami miatt a készítők szerint jelentősen eltávolodtak az eredeti programtól.

4. ábra. A hazai és uniós támogatások összege a 2004–2011 időszakban (ezer Ft)

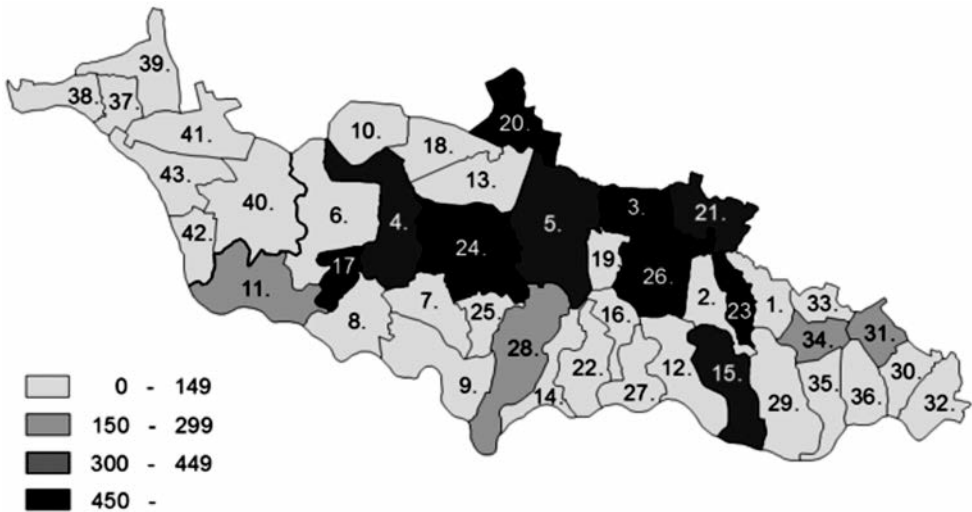

1. Adorjás, 2. Baranyahidvég, 3. Besence, 4. Bogdása, 5. Csányoszró, 6. Drávafok, 7. Drávaiványi, 8. Drávakeresztúr, 9. Drávasztára, 10. Endróc, 11. Felsőszentmárton, 12. Hircs, 13. Kákics, 14. Kemse, 15. Kísszentmárton, 16. Lúzsok, 17. Markóc, 18. Marócsa, 19. Nagycsány, 20. Okorág, 21. Páprád, 22. Piskó, 23. Sámod, 24. Sellye, 25. Sósvertike, 26. Vajszló, 27. Vejti, 28. Zaláta, 29. Cún, 30. Drávacsehi, 31. Drávacsepely, 32. Drávpalkonya, 33. Drávipiski, 34. Kémes, 35. Szaporca, 36. Tésenfá, 37. Drávagárdony, 38. Drávatomási, 39. Kastélyosdombó, 40. Lakócsa, 41. Potony, 42. Szentborbás, 43. Tótújfalu

Forrás: Saját szerkesztés TelR REMIEK adatai alapján.

2012-ben kezdődött a tényleges megvalósítás. A 2015 tavaszán készített interjú során kiderült, a program átkerült a Belügyminisztériumhoz, a továbbiakban a megvalósítás a víz- és tájgazdálkodás kialakítására korlátozódik.

5. ábra. A hazai és uniós támogatások egy főre jutó értéke a 2004–2011 időszakban (ezer Ft)

1. Adorjás, 2. Baranyahídvég, 3. Besence, 4. Bogdása, 5. Csányoszró, 6. Drávafok, 7. Drávaiványi, 8. Drávakeresztúr, 9. Drávasztára, 10. Endrőc, 11. Felsőszentmárton, 12. Hírics, 13. Kákics, 14. Kemse, 15. Kisszentmárton, 16. Lúzsok, 17. Markóc, 18. Marócsa, 19. Nagycsány, 20. Okorág, 21. Páprád, 22. Piskó, 23. Sámod, 24. Sellye, 25. Sósvertike, 26. Vajszló, 27. Vejtő, 28. Zaláta, 29. Cún, 30. Drávacsehi, 31. Drávacsepely, 32. Drávapalkonya, 33. Drávapiski, 34. Kémes, 35. Szaporca, 36. Tésénfa, 37. Drávagárdony, 38. Drávatamási, 39. Kastélyosdombó, 40. Lakócsa, 41. Potony, 42. Szentborbás, 43. Tótújfalu

Forrás: Saját szerkesztés TeIR REMEK adatai alapján.

A program eddigi céljait és a kivitelezés terveinek részleteit az Ős-Dráva Program Területfejlesztési programterve tartalmazza. A dokumentumban megjelenik a helyi lakosság bevonása, valamint a helyi szereplőkkel történő együttműködés, mint az eredményesség egyik alapfeltétele. A célterülethez, és az itt élőkhez való közelség miatt a programiroda Kémesen kapott helyet. Ez pozitívan hatott a helyi ismertségükre, amely napjainkra szinte százszázalékosnak mondható, vannak azonban még olyanok, akik hibásan a megvalósítás egy részével, vagy egy másik fejlesztés eredményeivel azonosítják.

Az Ormánság nonprofit szervezetei nem tartoznak a program legmeghatározóbb együttműködési célpontjai közé, azonban civil gyökerei, valamint a szektor területfejlesztésben betöltött funkciói miatt fontos lehet feltárni ennek okát. Az általunk vizsgált szervezetek közül csupán kettő áll kapcsolatban a programmal, közülük az egyik a program civil támogatására létrehozott Dél-Baranyáért Alapítvány. Fontos megemlíteni, hogy az eddigiekben megvalósításra kerülő részletek leginkább a tájgazdálkodáshoz és a turizmus-hoz kapcsolódtak, így az itt vizsgált szervezetek közül kevés tevékenységi körét érintették. Közülük került ki az egyik pozitív példa is, azonban ez mégsem indokolja teljes mértékben a kialakult helyzetet, ugyanis az egybevágó célok megvalósításakor sem került sor minden esetben együttműködésre. A szervezetek által felsorolt hátráltató tényezők közül a program hibás kommunikációja, valamint kooperációra való törekvéseinek hiánya

jelenik meg leggyakrabban, tehát valószínűsíthetően a politikai és egyéb érdekellentétek a leginkább meghatározó gátló tényezők. Összességében mindkét problémacsoportról elmondható, hogy jelentősen hozzájárult a negatív helyzet kialakulásához.

A program átalakuló célja miatt a helyi nonprofit szervezetek többségével kialakított vagy kialakítandó együttműködések valószínűleg veszítenek jelentőségükből, így javulás csak az egyes, új célokhoz jobban kapcsolódó tevékenységek körben működő szervezetekkel kapcsolatban várható. Az eddigi tapasztalatokból felismerhető, hogy az ilyen komplex fejlesztési programokban bizonyos funkciók hatékony ellátásához a nonprofit szektor szereplői nélkülözhetetlenek, ez azonban csak abban az esetben igaz, ha ezek a szereplők rendelkeznek is az ellátásukhoz szükséges erőforrásokkal és képességekkel, valamint, ha hajlandóságot is mutatnak az együttműködésre.

Következtetések

Napjainkban az Ormánság nonprofit szektora a legtöbb mutató tekintetében elmarad az országos átlagtól. Ennek meghatározó okai a térséget jellemző társadalmi és gazdasági problémák. A települések közötti leggyakoribb differenciáló tényező a lakosság-szám és az ebből adódó intézményi ellátottság helyzete. A területfejlesztésben meghatározó szerepet betöltő szervezetek többsége a térség több települését vagy akár egész területét lefedő hatókörben dolgozik. Gazdasági helyzetüket tekintve jelentős mértékű az állami támogatásoktól, valamint a pályázati forrástól való nagyfokú függés. Ennek meghatározó oka az alaptervékenységük jellegéből, valamint a kedvezményezett csoportok helyzetéből adódóan leszűkülő piaci lehetőségek. Az Ormánság belső kapcsolatrendszerét alapjaiban határozzák meg a térséget jellemző általános problémák. Az együttműködések gátló tényező között gyakran megjelenik a lakosság jelentős részét jellemző érdektelenség, a bizalmatlanság, valamint a kialakult személyes és politikai ellentétek. Ez a tényező jelentősen hátráltatja a szektor területfejlesztésben betöltött szerepének további erősödését.

A kialakult területi különbségek egyik legjelentősebb differenciáló tényezője a kapcsolatrendszer állapota, így az együttműködések fejlesztése kulcsfontosságú lehet ezek mérséklése szempontjából. Ennek meghatározó eleme lehet a nonprofit szervezetek szélesebb körű nyitása a partnerségek felé, valamint az önkormányzatok részéről a szektor szereplői felé irányuló bizalom megerősödése. Mindkét tényezőben jelentős szerep hárul a pozitív példákkal szerzett tapasztalatok kamatoztatására. Ezek mellett, a célok hatékonyabb elérése érdekében sok esetben a térség együttműködési lehetőségeit gyakran meghatározó személyes és politikai ellentétek félretételére is szükség lenne.

A vizsgálat eredményei a helyi szereplők számára új szemszögből mutatják meg a kialakult helyzet meghatározó okait és a fejlődés lehetséges irányait, emellett alapul szolgálhat az elmaradott térségek nonprofit szektorral foglalkozó kutatásainak, valamint az érintett járásokhoz kapcsolódó területfejlesztési tervek kidolgozásának és a források hatékony elosztásának.

Irodalom

- Bocz János (2009): *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet.
- Bucher Eszter (2008): A civil szervezetek szerepe a területfejlesztés intézményrendszerének területi szintjein. In: László Mária–Bucher Eszter (szerk.): *A terület- és településfejlesztés társadalomföldrajzi megközelítésben*. Pécs: Imedias Kiadó. 69–80.
- Bucher Eszter (2009): A Dél-Dunántúli régió nonprofit szervezetei. *Területfejlesztés és Innováció*, (3), 19–27.
- Bucher Eszter (2010): Civil szervezetek a területfejlesztésben. *Acta Sociologica*, (1), 151–164.
- Kákai László (2009): *Kik is vagyunk mi?* Pécs: Publicion Kiadó.
- Kispéter Zoltán (2009): Civil szervezetek az Ormánságban – innováció, integráció, indikáció. *Acta Sociologica*, (1), 184–194.
- Kovács Katalin (1994): „A semmi ágán...” (Kistérségi program és összefogás az Ormánságban). *Tér és Társadalom*, (1–2), 211–219.
- Kovács Katalin–Lantos Tamás (1994): Térségfejlesztés ökológus megközelítésben (Rendhagyó kísérlet az Ormánságban). *Falu, Város, Régió*, (9–10), 17–23.
- Osváth László (2007): A térségi civil kapcsolatrendszer formálódása és jellegzetességei. *Civil Szemle*, (1), 31–47.
- Ragadics Tamás–Varga Ivett–Füzesi Zsuzsanna (2007): Civil együttműködések a kistépülési szintereken. *Tér és Társadalom*, (3), 117–128.
- Ritter Krisztián (2000): Az önkormányzati társulások, a településközi együttműködés jelentősége a terület- és vidékfejlesztésben. *Területi Statisztika*, (1), 17–29.
- Sebestény István (2011): *A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész tudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola.
- Uzzoli Annamária (2009): *A területiség szerepe az egészségügyi egyenlőtlenségek kialakulásában Magyarországon*. Budapest: OTKA Egyéni Kutatási Posztdoktori Pályázat.
- Varga Eszter (2011): Civil szervezetek szerepe a vidékfejlesztésben. *Gazdálkodás*, (4.), 347–357.

Internetes hivatkozások

- http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2015
- <http://civil.info.hu/>
- http://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak
- <http://www.ksh.hu/stadat>
- <http://net.jogtar.hu/>
- <http://www.osdrava.hu/szakmai-anyagok/teruletfejlesztési-programterv/>
- <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/>
- <http://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/>
- http://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=mainuj_nd

Jegyzet

- 1 A statisztikai adatok feldolgozását OpenOffice.org (verziószám: 3.3.0) Calc programmal végeztük. A kartogramok elkészítésében az OpenOffice.org Draw nyújtott segítséget.

Fotó/Gönczö Viktor

KÖVÉR Ágnes*Demokrácia és civil társadalom. Kérdések és összefüggések magyarországi kontextusban*

A tanulmány a demokrácia és a civil társadalom közötti sokoldalú és komplex kapcsolatokat vizsgálja a kortárs társadalom- és politikatudományi szakirodalom tükrében. Válaszokat keres olyan kérdésekre, mint: vajon a társadalmi átalakulások nyolcvanas évek végén bekövetkezett hullámában a civil társadalom előfeltétele volt-e a demokratikus államberendezkedés kialakulásának? Netán a demokrácia stabilizálódásának biztosítéka? Vagy vajon a demokrácia szolgál-e minimum peremfeltételként az erős és hatékony civil társadalom számára? Vajon kauzálisan kapcsolódnak-e össze? És hogyan hatnak egymásra, hogyan formálják egymást napjainkban? Vagy netán mindkettő alávettett más társadalmi erők alakító hatásának? A tanulmány e fenti kérdésekre adható válaszok kutatása során konceptualizálja azokat a kihívásokat és veszélyeket, melyekkel a magyar civil társadalom szembesült az elmúlt évtizedekben. A szerző által vizsgált és elemzett esetek mind a civil társadalom, mind pedig az alapjául szolgáló demokratikus struktúrák törékenységét szemléltetik.

Kulcsszavak: demokrácia, civil társadalom, közpolitika

Dr. habil. Kövér Ágnes PhD az ELTE Társadalomtudományi Kar docense, ahol 2006 óta a Szociális Munka BA és MA, valamint a Közösségi és Civil Tanulmányok MA program oktatója. 2004 és 2010 között két cikluson keresztül a Humán Szolgáltatók Országos Szövetségének elnökeként tevékenykedett. Fulbright oktatói és kutatói ösztöndíj keretében a New York University keretében folytatott tevékenységet (1998–99), ezen túlmenően több nemzetközi ösztöndíjban is részesült az Open Society Institute, a NATO, a Council of Europe által. Több amerikai egyetem vendégprofesszoraként oktatott az elmúlt évtizedben. Jelenleg az Illinois Állami Egyetem chicagói kampuszán, és az Indianai Állami Egyetemen tanít rendszeresen.

Jogi diplomát a József Attila Tudományegyetemen Szegeden szerzett 1981-ben, szociológia diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1985-ben, az állam- és jogtudományok kandidátusi fokozatát 1995-ben, míg szociológia habilitációját 2012-ben szerezte meg.

E-mail: kovera@tatk.elte.hu

Ágnes KÖVÉR*Democracy and Civil Society: Questions and correlations in Hungarian context*

The paper explores the complex and manifold interrelations between democracy and civil society, addressing contemporary and classical literature in both fields. Answers are sought to questions raised by coeval social and political science: Is strong civil society prerequisite to democracy as a safeguard? Or is democracy, rather, the minimum precondition for a vitally working civil society? Are these entities connected in a causal relationship? Or are they both subject to other more decisive factors? This paper conceptualizes challenges and dangers that have impacted Hungary's civil society over the past decades. The cases presented illustrate the fragility of both the civil sector and

the democratic structures that underlie it in Hungary. The boundaries between state and non-profits reveal pervasive paternalistic/cliental processes stemming from the period between the two world wars and pre-1989 experience of public-private relations and issue management. On the one hand, old regime strategies have survived and been maintained by the overt and unreflected dependency of the civil sector on the state. On the other hand, the boundaries between church organizations and civil nonprofits present a politically mis(non)managed process that has resulted in a fading role for non-church NGOs in the field of social service. This process can be traced back to an unequal and biased treatment of service provider organizations in an allegedly sector-neutral environment. Both cases illustrate the significant dismantling of the civil sector and consequent deterioration of democracy in Hungary.

Keywords: democracy, civil society, public policy

Ágnes Kövér is currently professor (habil.) at the ELTE University Faculty of Social Science, where she teaches in the Social Work BA and MA, also in the Community and Civil Studies MA program. She served as President of the Hungarian Association of Nonprofit Human Service Provider Organizations.

Ágnes Kövér served as a Fulbright scholar at New York University (1998–99), and has been awarded fellowships from such sources as the Open Society Institute, NATO, and the Council of Europe. She serves as visiting professor at several universities in the United States, such as: University of Illinois at Chicago, Indiana State University.

Ágnes Kövér received her J.D. from the JATE University in Szeged in 1981, her degree in Sociology from ELTE University in 1985, and her PhD in Law and Political Sciences from the Hungarian Academy of Sciences in 1995 as well as her habilitation in sociology in 2012.

E-mail address: kovera@tatk.elte.hu

SZABÓ MÁTÉ

25 év civil társadalom és mozgalmak Magyarországon.

Gondolatok Kövér Ágnes vitaindító tanulmánya kapcsán

A civil kultúra és a civil társadalom demokratikus potenciálja államilag, alkotmányosan és a demokratikus politikai kultúrában a védendő értékek közé tartozik, és kétséges esetben nem az adóhivatali, hanem a demokratikus politikai logikát kell velük kapcsolatosan érvényesíteni egy frissen demokratizálódott országban, ahol a civil társadalomnak igenis komoly funkciói vannak a demokratikus aktivitás, a részvétel, az ellenőrzés, a politikai nevelés, a konszenzusteremtés, az állampolgári kultúra kialakítása szempontjából – és még más vonatkozásokban is –, amelyeket Kövér Ágnes vitaindító tanulmánya az adott keretben szélesen értelmezve, de koncentráltan mutat be a nemzetközi szakirodalomban elemzett esetek, folyamatok és elemzési szempontok széles körét felvonultatva.

Kulcsszavak: civil kultúra, civil társadalom, demokratikus politika

Szabó Máté 1980-ban szerezte a diplomáját az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. 1984-től az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Politológia Tanszékén dolgozott, először tudományos munkatárs, majd főmunkatárs, 1990-től egyetemi docensi beosztásban; 1995-től egyetemi tanár. 1999-től a Tanszék vezetője, 2010-ig a Politikatudományi Intézet igazgatója. 1998-as megalakulása óta oktat az ELTE ÁJK Politológiai Doktori iskolában. Rendszeresen vesz részt nemzetközi konferenciákon, angol és német nyelvű előadásainak többsége megjelent nemzetközi tudományos folyóiratokban és szakkönyvekben. 1987-ben védte meg a politikatudományi kandidátusi disszertációját. 1996-ban pedig az MTA tudományok doktora címet kapta meg politológiából, mindkettőt a társadalmi mozgalmak és a politikai tiltakozás kutatásának témájában. Két fő kutatási témája a politikaelmélet története a 19–21. századi USA-ban és Nyugat-Európában, valamint a társadalmi mozgalmak és a politikai tiltakozás a 20–21. században Magyarországon és Közép-Európában. E témakörökben több mint 300 publikációja jelent meg, főként magyar, angol és német nyelven.

1988-ban a Magyar Szociológiai Társaság fiatal tehetségek jutalmazását szolgáló Erdei Ferenc-díjjal tüntette ki az alternatív mozgalmakról folytatott kutatásait. 2007-ben megkapta a Magyar Politikatudományi Társaság és a Bibó István Demokrácia Alapítvány Bibó István-díját oktató- és kutatómunkája elismeréseként. 2007–2013 között az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, 2012. január 1-jétől pedig az alapvető jogok biztosa. Ombudsmanként hat év alatt mintegy negyven kiadványt jelentetett meg körülbelül 40 ezer példányban magyarul és egy részét angolul, aktívan részt vett a hazai és a nemzetközi, főként az európai emberi jogi munkában.

E-mail: szabo.mate@ajk.elte.hu

Máté Szabó

25 years of civil society and civic movements in Hungary.

Reflections on the study of Ágnes Kövér

Civic culture and democratic resources of civil society are values to be defended by constitution and in democratic culture. In a new democracy, civil society functions to guarantee democratic participation, civic control, and civic education, while also helping to build consent and civic culture. In cases of conflicting issues of civil society, a constitutional, not a bureaucratic, logic should be applied to the resolution of conflict. All these issues appear in Ágnes Kövér's study, opening a debate on issues of civil society. This study takes a broad perspective in the scholarly literature, and addresses a wide range of cases, processes and perspectives.

Keywords: civic culture, civil society, democratic politics

Máté Szabó received his law degree at Eötvös Loránd University, Faculty of Law in Budapest in 1980 and got a job as a journalist. From 1984, he worked as a scientific associate in the Political Science Department of Eötvös Loránd University's Faculty of Law. As of 1990 he continued as an associate professor. In 1987, he defended his PhD on social movements in Western Europe. He was awarded the degree 'Doctor of Political Science on Social Movements in Hungary' by the Hungarian Academy of Science in 1996. 2000–2010 director of the Institute of Political Science of ELTE University Faculty of Law. He is specialized in civil society, social movements and political protest and the theory of law and politics as well. He has published more than 300 scientific contributions in

Hungarian, English, German and on several other languages. He is a regular participant at conferences on political science, law, and political sociology in Europe and around the world. Between 1991 and 2007, he received several fellowships from the Alexander von Humboldt Foundation in Hamburg, Berlin, Bremen, Mainz and Frankfurt an der Oder in Germany. He was a visiting fellow at the Netherlands Institute of Advanced Studies, Wassenaar, in 1995. In 2000, he was a research fellow at the European University Institute in Florence, Italy. He was elected to parliamentary ombudsman of Hungary as Parliamentary Commissioner for Civil Rights by the Hungarian Parliament for six years, which position he has been holding since September 2007 to 2013. He participated during his mandate actively in human rights issues related to Hungary and Europe. He published 40 volumes in Hungarian and English on human rights in cca 40 000 exemplars.
E-mail address: szabo.mate@ajk.elte.hu

PINTÉR Dániel Gergő

Civil szervezet krízisben?

A kommunikációs keret jelentősége a válságmenedzsmentben

Magyarország egyik legnagyobb nonprofit vállalatának, a Gyermekrák Alapítvány Közhasznú Szervezetnek 2014 tavaszán a személyi jövedelemadóból származó 1 százalékos bevétele a korábbi évekhez képest kevesebb mint egyharmadára apadt, köszönhetően egy több hónapon át tartó botrányorozatnak és az azt hibásan kezelő válságkommunikációnak és krízismenedzsmentnek. Jelen cikk fókuszában Balogh István, az alapítvány elnöke által szervezett sajtótájékoztató áll, melynek elsődleges célja volt, hogy az intézményt és az ő személyét ért vádak tisztázza, és a működési zavar leküzdését szolgáló híreket, üzeneteket, információkat szélesebb körben terjessze. Jelen esettanulmány során két hipotézis mentén elemzek: egyrésztől amellezt érvelek, hogy megfelelő értelmezés és körülhatárolt tartalom nélkül a média közvetítésével egy jelentéktelen incidens is országos méretű ügygé szélesedhet. Másrésztől azt szemléltetem, hogy a brandet ért támadás nyilvános összetévesztése a brandben dolgozók személyével végzetes lehet az adott válságszituáció társadalmi megítélése és az intézmény arculata szempontjából. A cikk során kiemelt hangsúlyt fektetek a framingre, mely a közösség egyes témák iránt érzett felelősségében és megítélésében végbemenő változás során érhető tetten. Bár a Gyermekrák Alapítvánnyal kapcsolatban a politika területére tartozó vélemények is megjelentek a sajtóban, ez az elemzés a szervezet tevékenységét nem kívánja megítélni és csakis kommunikációs szempontból foglalkozik vele.

Kulcsszavak: válságkommunikáció, intézményi kommunikáció, civil szervezetek, Public Relations, márkáépítés, krízismenedzsment

Pintér Dániel Gergő jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet PR-menedzsere, a BME GTK Filozófia Tanszék oktatója, az ELTE TTK vendégelőadója, a Média 2.0 szakkollegium szerkesztője. Magyarország első kommunikációs szakkollégiumának alapítója, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság tagja, a Kutatók Éjszakája programsorozatának társszervezője. Mesterdiplomáját a BME GTK kommunikációs és médiatudomány szakán szerezte kulturális iparágak szakirányon, PhD abszolutóriumot pedig a BME Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskolában szerzett. Jelenleg disszertációján dolgozik; kutatási területei közé a válság- és tudománykommunikáció, illetve a tudomány-szociológia tartozik.

E-mail: pinter.daniel.gergo@gmail.com

Dániel Gergő PINTÉR*Crisis in the NGO Sector: the significance of framing in corporate management*

By 2014 the revenue of the Hungarian Children Cancer Foundation Non-Profit Organisation deriving from the 1% offerings of citizens' personal income taxes dwindled to less than a third of the rates in former years, which was due to a series of scandals relating to one of Hungary's largest non-profit companies that lasted several months. This article focuses on the press conference organised by the president of the Children Cancer Foundation, which was supposed to clear him and the institution of the accusations received, and besides, to spread further information aiming to tackle problems regarding the general operation of the institution. There are two hypotheses that serve as the basis of my analysis; on the one hand, I argue that via the media even an insignificant event may turn into an issue of nationwide attention if it lacks an appropriate interpretation and has undefined contents. On the other hand, it is illustrated that failing to identify the different natures of the accusations received by the brand and its employees may have a negative impact on the judgement of the crisis situation and the reputation of the institution by the public. Framing is essential to my analysis, which may be observed in the changes of the public opinion regarding people's responsibility and attitude to certain issues. Although the press featured such opinions relating to the Hungarian Children Cancer Foundation that belong to the domain of politics, the present analysis is not intended to adjudicate the activities of the organisation at all. On the contrary, the actions of the institution are investigated only through crisis communicative aspects.

Keywords: crisis communication, corporate communication, public relations, branding, crisis management

Dániel Gergő Pintér is a senior Public Relations manager, blogger and teacher interested in Communication Campaign Management and Crisis Communication. He received his MA degree in cultural industries in 2010 at Budapest University of Technology and Economics (BME), Faculty of Sociology and Communication. Currently he works as an External Communications Specialist for the Hungarian Academy of Sciences, as an Instructor at Budapest University of Technology and Economics and as an editor of the Media 2.0 professional blog. He is also a co-organiser of the European Researcher's Night. He is now in his fourth year of the PhD Program of BME Doctoral School of Philosophy and History of Science. He has obtained the Certificate of Completion of Training (Absolutorium) and he has completed the course requirements, so now he is working on his thesis. His main research field is Public Understanding of Science.

E-mail address: pinter.daniel.gergo@gmail.com

VÁSÁRHELYI Árpád*A Milla tündöklése és bukása*

Az Egymillióan a magyar sajtószabadságért Facebook-oldal 2010. december 21-én jött létre abból a célból, hogy a sajtószabadságért küzdjön, illetve nyilvánosságot biztosítson a szabadságjogokért és esélyegyenlőségért harcoló szervezetek, aktivisták számára. Jelen tanulmány célja, hogy történeti változásain kívül bemutassa a Milla, mint civil szervezet teleoló-

giai, morfológiai és strukturális aspektusait. A szervezet célkitűzései szélesebb spektrumot fednek le, mint csupán a médiatörvény módosításának ellenzése, hisz a szervezet nevében egyrészt gyökereit, másrészt részben teleológiáját fedezhetjük fel: a létszám megjelölése az elérni kívánt mobilitási szintet, a sajtószabadság fogalma pedig az első önállóan definiált politikai célt testesíti meg. A Milla elmúlt években kifejtett tevékenységét – a megalakuláson és az effektív megszűnés kivételével – két nagyobb mérföldkő jelzi: egyrészt a jogi személyként egyesületté alakulás „Együtt 2014” néven, másrészt az „Együtt 2014” választói mozgalom párttá alakulása. Mindkét eseményt jelentős cezúráként értékelhetjük, habár ugyanannak a szervezkedési folyamatnak a részei. A Milla politikai téren mutatott tevékenysége egy virtuális mozgalom irányából mozgott a szervezettebb, a konkrét politikai hatalom megszerzését célul kitűző pártstruktúra irányába. A Milla helye a magyarországi pártok és mozgalmak rendszerében ugyanakkor a mai napig vitatott.

Kulcsszavak: Milla, törésvonalak, single-issue mozgalmak, bázisdemokrácia

Dr. Vásárhelyi Árpád 2013 óta az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Politikatudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Első diplomáját 2000-ben szerezte olasz nyelv és irodalom szakon, majd 2012-ben jogtudományi tanulmányait is sikerrel zárta az ELTE Jogtudományi Karán. Fő kutatási területe az olasz pártok és civil szervezetek története a II. világháború után.

E-mail: arpad.vasarhelyi@gmail.com

Árpád VÁSÁRHELYI

Rise and fall of Milla

One Million People for the Freedom of Press in Hungary (“Egymillióan a Sajtószabadságért”) was established as a facebook-group on the 21st of December, 2010, for fighting against the media law and for creating a forum for people and organizations promoting and supporting human rights and equality. The aim of this study is to present the history of Milla, as well as to present the morphological, structural and teleological aspects of this civil movement. The goals of Milla are way broader than fighting against the media law: in its name we can find both the roots and the teleology of the movement; the number (million) shows the level of activity they wanted to achieve, and the press freedom is the first expressed political goal, which was extended at the top of their activity. Beside its foundation and dissolution, there were two main milestones in the life of Milla: the first one was when the movement became a legal person, under the name “Együtt 2014” (“Together 2014”), the second one was when Együtt 2014 became a political party. Both events can be viewed as a main demarcation line, although both are pieces of the same process: Milla’s political activity moved from a virtual movement to a more organized, centralized structure with the aim of claiming the political power for itself. Despite of this, the movement’s place amongst the Hungarian movements and parties is highly contested.

Keywords: Milla, cleavages, single-issue movements, base democracy

Árpád Vásárhelyi dr. iur, MA, student of the Doctoral School of Political Sciences of Eötvös Loránd University (Faculty of Law and Political Sciences) in Budapest, started in 2013. After finishing the studies in field of Italian Literature and Linguistic (Faculty of Arts, Eötvös Loránd University, Budapest) in 2000, awarded also the title of dr. iuris utriusque on the Faculty of Law (Eötvös Loránd University, Budapest) in 2012. Main field of research: political left parties and social movements in Italy after the World War II.

E-mail address: arpad.vasarhelyi@gmail.com

ZSIGMOND Tibor—TÉSITS Róbert

Az ormánsági nonprofit szektor szerepe a területfejlesztésben

Jelen írás általános célja, hogy bemutassa az Ormánság nonprofit szektorának területi jellegzetességeit. Ezen belül figyelmet fordít a napjainkra kialakult helyzetet befolyásoló tényezőkre, a nagyobb szervezetek ismertetésére, a térség kapcsolatrendszerének vizsgálatára, kiemelten a szektor területfejlesztésben betöltött szerepére. A feltárás a témához kapcsolódó tudományos munkák és az ormánsági települések helyzetét bemutató statisztikai adatok mellett empirikus eredményekre támaszkodik, amelyeket a szektor nagyobb szervezeteivel készített interjúk és a térség településeinek polgármesterei számára címzett kérdőívek szolgáltattak. A vizsgálat eredményeiből megállapítható, hogy a térséget általánosságban jellemző társadalmi és gazdasági problémák hatására a szektor fejlettségi szintje elmarad az országos átlagtól. Ez megmutatkozik mind a szervezetszám, mind a gazdasági lehetőségek, mind pedig a kialakított kapcsolatrendszer szempontjából. Ez utóbbi tényező különösen fontos, ugyanis jelentősen hátráltatja a nonprofit szervezetek területfejlesztésben betöltött szerepének további erősödését.

Kulcsszavak: civil, Ormánság, Ős-Dráva, nonprofit, területfejlesztés

Zsigmond Tibor 1993-ban született Pécsen. 2011-től a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Karának földrajz szakos hallgatójaként a terület- és településfejlesztés szakirányra specializálódott. Szakdolgozatát 2015-ben védte meg, majd ugyanebben az évben szerezte meg az abszolutóriumot és tett sikeres államvizsgát. Fő kutatási területe a nonprofit szektor területfejlesztésben betöltött szerepéhez kapcsolódik.

E-mail: zsigmondtibor@gmail.com

Dr. Tésits Róbert 1995-ben a Pécsi Tudományegyetemen szerzett földrajz-angol szakos tanári végzettséget. 1998-ban a Földtudományok Doktori Iskolában PhD fokozatot kapott. Fő kutatási területe a munkaerőpiac területi problémái, a társadalmi és területi egyenlőtlenségek. 1998-tól a PTE Földrajzi Intézetének munkatársa, jelenleg habilitált egyetemi docens. 2005-ben vezetésével létrejött a Munkaerőpiaci és Esélyegyenlőségi Tanulmányok Központja.

E-mail: tesits.robort@gmail.com

Tibor ZSIGMOND—Róbert TÉSITS

The non-profit sector's role in regional development in Ormánság

The general purpose of this essay is to present the regional characteristics of the non-profit sector in Ormánság, Hungary. Within this, it focuses on the factors influencing the situation today, the presentation of larger organizations and the examination of relations in the region, particularly its role in regional development. In addition to relevant statistical data related to the situation of Ormánság, this exploration is based on empirical results, which are supported by questionnaires and interviews made with the mayors of the settlements and directors of major organizations. The results of the study concluded that the sector's level of development due to the general characteristics of social and economic problems of the region, is below the national average. This is reflected in both the number of organizations and economic opportunities, as well as the established relationship system. The latter factor is particularly important because it significantly impedes in further strengthening of the regional development role of non-profit organizations.

Keywords: civil, Hungary, non-profit, regional development

Tibor Zsigmond was born in 1993 in Pécs. From 2011 as a geography student at the University of Pécs, specialized in regional and settlement development. He defended his thesis in 2015, and passed the state exam the same year. His main research interests are related to the non-profit sector's role in regional development.

E-mail address: zsigmondtibor@gmail.com

Róbert Tésits PhD habil, completed his higher studies at the University of Pécs in 1995, as a geography teacher. Subsequently admitted to the Doctoral School of Earth Sciences, and received PhD degree. His research area is regional labor market issues, social and regional inequalities. He has been working in the Geographical Institute of the University of Pécs since 1998. Currently he is an associate professor at the same place, where in 2005 he founded the Centre for Labour Market and Equal Opportunities.

E-mail address: tesits.robert@gmail.com

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2015-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

■ Az erős és élénk civil társadalom lehet beszédes és robusztus indikátora a demokráciának, a demokrácia pedig szükséges – elengedhetetlen – peremfeltétele a civil társadalomnak. Ugyanakkor az is jól látható a magyarországi folyamatokból, hogy a civil társadalom nem rendelkezik azzal a „képességgel”, hogy biztosítékot nyújtson a demokratikus működésekre, vagy stabilizálni tudja a demokráciát. Ez csakis akkor történhet meg, ha ebben a folyamatban „összjátékban” van más intézményekkel, társadalmi, politikai akaratokkal. A magyarországi példa jól mutatja, hogy a civil társadalom a forrásfüggőség, a politikai–ideológiai koncepcionalizálásnak való kitettség okán nem képes ellenállni az állam/politika „szirén énekének”, vagy nyílt autoriter törekvéseinek.

(Kövér Ágnes)

■ „A vezetői nyilatkozatok, valamint a válság okaival és az adott szervezet felelősségével kapcsolatos megszólalások során fontos aspektusnak számít a tények körültekintő ismerete, a higgadtság, a megfelelő belső kommunikációs menedzseri gárda és az intézményről kialakított kép védelme. Ezek a tervezési szempontok, az eltérő esetektől függően, kiegészülhetnek még jogi, érdekvédelmi és bizalmi kérdésekkel is. A transzparencia mellett azt is érdemes szem előtt tartani, hogy válság esetén a kommunikációs tervezés fókusza nem a szervezet fókusza, mint a »hétköznapi« Public Relations esetében, hanem a média és a közvélemény fókusza, vagyis a kimenő üzeneteket – önös érdekeink mellett – érdemes a társadalom elvárásaihoz igazítani.”

(Pintér Dániel Gergő)

■ „Az ezredfordulón a közelgő európai uniós csatlakozás újfajta megközelítést hozott a vidék problematikája szempontjából. Az Unióban tapasztalható tömeges vidékre költözés a vidék megszépülésével, újrárendezésével és gazdasági fejlődésével jár. Ezzel egy időben hazánkban is egyre inkább erősödik a vidék és az elmaradott térségek felzárkóztatása, ám amíg ez a folyamat az Unióban a vidék fejlődését vonja magával, addig nálunk a világgazdaságba való integrálódás során a vidék eddig tapasztalható előnyeinek megszűnésével csupán a város és vidék közötti szakadék leküzdése a cél. A leghátrányosabb helyzetű térségekben lehetőséget teremthet a felzárkózásra az erőforrások együttes kiaknázása, valamint a civilek egymással és az önkormányzatokkal való együttműködése.”

(Zsigmond Tibor–Tésits Róbert)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 177 1786 334009